

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav pro klasickou archeologii

Diplomová práce

Bc. Marcela Mačková

**Obytná architektura v západním Černomoří s přihlédnutím
k poměrům severozápadní černomořské oblasti**

Domestic architecture in the western Black Sea area with respect for
circumstances in the northwestern Black Sea area

Praha 2012

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Abstrakt

Téma diplomové práce se zabývá obytnou architekturou v západním Černomoří v časovém rozmezí mezi 2. polovinou 6. století a 1. polovinou 3. století př. Kr. Geograficky se studované osídlení nachází převážně na území dnešního Bulharska a v pobřežním pásu Rumunska a Ukrajiny. Lokality v severozápadním Černomoří (např. Olbie, Berezaň) mají (v řeckých koloniích i v jejich okolí) mnohem lépe dochovanou obytnou architekturu oproti lokalitám v západním Černomoří. Obsah práce je historicko-kulturně dělen na thrácké a řecké osídlení. Na základě srovnání je vypracována interpretace výše zmíněného osídlení.

Cílem práce bylo jednotlivé lokality charakterizovat, interpretovat a srovnat mezi sebou, popřípadě najít analogické paralely v řeckém světě. Práce by měla poukázat na fungování obytné architektury (případně celého obytného urbanismu), jak v řeckých městech na vymezených územích západního a severozápadního Černomoří, tak i v místech, která byla obývána původním (thráckým) obyvatelstvem. Interpretační výsledek práce napomáhá lepšímu pochopení kulturních vztahů mezi Řeky a Thráky, které determinovaly vývoj urbanismu převážně ve vnitřní Thrákii.

Klíčová slova: obytná architektura, osídlení, Trákové, Řekové, západní Černomoří.

Abstract

This diploma thesis describes domestic architecture in the western Black Sea area in the time range between two half of the 6th century and the first half of the third century BC. Geographically, the studied settlement is located mainly in today's Bulgaria and on the coast Romania and Ukraine. Locations in the northwestern Black Sea area (e.g. Olbia, Berezan) have (in the Greek colonies in their neighborhood) much better preserved domestic architecture than sites in the western Black Sea area. The work is historical and culturally divided into Greek and Thracian settlement. Based on a comparison is made interpretation of the above mentioned settlements.

The aim was to characterize individual sites, interpret and compared with each other, or finds analogous parallels especially in the Greek world. The work should refer to the functioning of domestic architecture (or the whole domestic urban), as in Greek cities in defined areas of the western and northwestern Black Sea area, and in places that were inhabited by the original (Thracian) population. Interpretative result of the work needed to improve understanding of cultural relations between Greeks and Thracians which determined urban development mainly in the inner Thrace.

Keywords: domestic architecture, settlement, Thracians, Greeks, western Black Sea.

Obsah

1.	Úvod.....	7
1.1.	Časové vymezení oblasti studia	9
1.2.	Geografické vymezení oblasti studia	9
1.3.	Thrákové	10
1.3.1.	Thrácké kmeny	11
2.	Thrácké osídlení – vnitrozemská oblast.....	13
2.1.	Smilovene (Koprivštica)	15
2.2.	Kr'stevič	16
2.2.1.	Budova A	17
2.2.2.	Budova B	17
2.2.3.	Budova C	18
2.3.	Kozi Gramadi	18
2.4.	Vasil Levski	20
2.5.	Filipopolis (Nebettepe).....	22
2.6.	Seuthopolis	22
2.6.1.	Dům č. 5	25
2.6.2.	Dům č. 1	25
2.7.	Kabyle	26
2.8.	Sborjanovo (Helis?)	27
3.	Thrácké osídlení – pobřežní oblast	29
3.1.	Golata Niva (Sinemorec).....	29
3.2.	Sladki Kladenci	30
3.3.	<i>Tyrsis</i> (?) u jezera Mandren.....	31
3.4.	Debelt	32
3.5.	Tirizis na Cape Kaliakra.....	32
4.	Řecké osídlení – vnitrozemská oblast.....	33
4.1.	Pernik	34
4.2.	Pistiros.....	34
4.2.1.	Dům č. 1	37
4.2.2.	Jižní (tripartitní) dům.....	39
5.	Řecké osídlení – pobřežní oblast	43
5.1.	Apollonia Pontica.....	44

5.1.1.	Agathopolis.....	44
5.1.2.	Atia	45
5.1.3.	Anchialo	45
5.2.	Mesambria.....	45
5.3.	Odéssos	46
5.4.	Dionýsopolis	46
5.5.	Bizone	47
5.6.	Kallatis	47
5.7.	Tomis.....	48
5.8.	Histria.....	49
5.9.	Orgame.....	50
5.10.	Tyras	51
5.11.	Nikonion.....	52
5.12.	Borysthenés (Berezaň).....	53
5.13.	Olbia	55
5.13.1.	Osídlení podél Oděského zálivu.....	57
6.	Obecná typologie řeckého domu	57
6.1.	Olynthos	60
6.1.1.	Organizace domu.....	60
6.2.	Priéné.....	63
6.2.1.	Organizace domu.....	64
7.	Interpretace	66
7.1.	Interpretace osídlení – vnitrozemská oblast.....	67
7.2.	Interpretace osídlení – pobřežní oblast	74
8.	Závěr	83
9.	Seznam použitých zdrojů.....	86
10.	Obrazová příloha.....	93

1. Úvod

Základním cílem diplomové práce je projasnit problematiku obytné architektury v západním Černomoří v předřímském období.

Obsah práce se opírá především o oblast dnešního Bulharska a pobřežní pás dnešního Rumunska a Ukrajiny. Bližší informace jsou popsány v geografickém oddíle, kde jsou diskutovány otázky týkající se výběru lokalit. Práce se pohybuje v časovém rozmezí mezi 2. polovinou 6. století a 1. polovinou 3. století př. Kr.

Téma práce bylo zvoleno, neboť se domnívám, že problematika obytné architektury v západním Černomoří je stále málo objasněná a její zpracování by mohlo být přínosné. Výběr tématu byl ovlivněn mojí účastí na archeologickém výzkumu (v rámci výkopových sezón 2006–2008) řeckého emporia Pistiros, které se nachází nedaleko dnešního městečka Septemvri v jihozápadní části Bulharska.

Práce je vypracována formou srovnávací. Základem je srovnání dostupných informací čerpaných zejména z článků a knih, zabývajících se převážně problematikou urbanizace a stavitelství na výše uvedeném území. Přihlíží se i na kontext vývoje architektury v severozápadní části Černomoří, která je mnohem lépe dochovaná (zejména řecké kolonie a jejich okolí) oproti oblastem dnešního Bulharska. Snahou je pak jednotlivé lokality nejenom interpretovat, ale i srovnat mezi sebou, popřípadě najít paralely v řeckém světě. Práce by měla poukázat na fungování obytné architektury (nejenom z pohledu stavitelství), jak v řeckých městech, tak i v lokalitách, které byly obývány původním thráckým obyvatelstvem. Lze tak lépe pochopit nejenom běžný život těchto lidí, ale i vztahy, jež fungovaly (ovlivňovaly) vývoj urbanismu mezi Thráky a Řeky.

Práce je členěna do šesti tématických celků. Bylo stanoveno členění na řecké a thrácké osídlení, které je dále děleno na základě své geografické polohy, na vnitrozemskou a pobřežní oblast. Výsledkem zpracování je katalog lokalit, ve kterém jsou shrnuty obecné informace k danému místu. V katalogu jsou zahrnuty informace převážně se týkající stavitelství (zejména je zmiňováno dochované opevnění). Uvědomuji si, že se primárně nejedná o obytnou architekturu, ale tyto architektonické doklady mohou být prvním přiblížením k možnému podhalení existence obytných staveb, přestože se na daném místě našly doklady jiné než obytné architektury, popř. větší kumulace keramiky a jiných předmětů k obytné výstavbě odkazujících. Otázkou zůstává, proč zatím nebyly nalezeny doklady obytných staveb na daných lokalitách. Jedním z vysvětlení může být použití netrvanlivého stavebního materiálu, který se nedo-

choval nebo na dané lokalitě nebyly postaveny (neexistovaly). Práce předpokládá první variantu a nastiňuje možnost, že se stavby na daných lokalitách nacházely. Předpokladem úvahy, který toto tvrzení nepřímo dokládá, je rozmístění thráckých kmenů po zkoumané oblasti. Pravděpodobně každý důležitější klan musel mít někde své trvalé sídlo. Lze předpokládat (podobně jako dnes), že i dříve se obyvatelé nechali inspirovat „módními trendy“ svých sousedů, aby mohli lépe prezentovat bohatství a důležité postavení v rámci své společnosti. Podporou tohoto tvrzení by mohla být právě výstavba opevnění ke svým „dvorcům“, ať za pomoci řeckých stavitelů nebo jejich thráckých žáků apod. Z tohoto důvodu si myslím, že by těmto lokalitám měla být věnována aspoň elementární pozornost. Upozorňuji, že se práce zabývá zejména těmi nejdůležitějšími lokalitami.

Analogicky je přístupováno k členění řeckého osídlení, které je taktéž rozděleno na vnitrozemské a pobřežní. Výsledkem je katalog lokalit, kterému dominuje emporium Pistiros, jenž je z hlediska urbanismu (i obytné architektury) poměrně dobře prozkoumán, více než lokality nacházející se na pobřeží. Pobřežní lokality jsou zpravidla situovány na místech pokrytých moderní zástavbou a tudíž obtížně přístupných systematickému výzkumu. I proto bývají publikované informace pouze částečné – pro hlubší zpracování nedostačující. Standardně vycházejí pouze z několika provedených sond, které navíc bývají situovány v různých částech pobřežních měst. Poměrně lepší stav dochování obytných staveb je zaznamenán u lokalit z helénistického a pozdějšího období. Jelikož jsou obytné stuktury v severozápadní části Černomoří mnohem lépe dochovány, jsou v kapitole řecké osídlení pobřežní oblasti zpracovány i informace týkající se kolonizace severozápadní části Černomoří (kolonie Olbie, Berezaň, aj.). Na základě jejich zkoumání lze konstatovat, že obdobná situace zahrnující počáteční i pozdější vývoj výstavby měst, probíhala i u kolonií na západním pobřeží Černého moře.

Samostatnou kapitolu tvoří přehledová obecná typologie řeckého domu. Těžiskem kapitoly je popis řeckého domu typu „*pastas*“ a „*prosta*“, doložený popisem charakterizujících zástupců výše uvedených typů obytných domů. Jedná se o lokality Priéné a Olynthos, které mají paralely k obytné architektuře v Pistiru.

Závěr práce je tvořen interpretacemi, které jsou rozděleny do dvou kapitol (důvodem je přesvědčení, že je vhodné oddělit thrácké osídlení od řecké kolonizace pobřeží, jelikož počátky řeckého osídlení se vyznačují odlišným vývojem než thrácké stavby. Výjimku tvoří řecké emporion Pistiros, které se nachází ve vnitrozemí Thrákie a jeho urbanismus ovlivňoval okolní thrácké obyvatelstvo. Závěr práce tvoří shrnující přehled charakteristik lokalit a interpretace popsání situací uvedených v předchozí kapitole.

Text práce doplňuje obrazová příloha, která odkazuje na popisovanou problematiku. Jedná se zejména o plány jednotlivých lokalit a mapové podklady, které mají za cíl usnadnit orientaci v geografických polohách zmiňovaných míst. Rozšiřující obrazový materiál je řazen na konci práce.

1.1. Časové vymezení oblasti studia

Za stěžejní časové období v bádání bylo zvoleno předřímské období. Horní hranicí je stanovena doba, kdy se Řekové začali usazovat v Thrákii (nejenom při kolonizaci pobřeží, ale i ve vnitrozemí). Dolní mez tvoří období helénismu.

Vzhledem ke zmíněnému vymezení, se obsah práce včleňuje do časového rozmezí mezi 2. polovinou 6. století až 1. polovinou 3. století př. Kr. V širším pojetí se práce zaměřuje na klasické období.

1.2. Geografické vymezení oblasti studia

Podobně jako v časovém vymezení byly stanoveny hlavní kritéria zájmu (v jaké geografické oblasti se nacházejí studované a vymezené objekty studia, obr. 1).

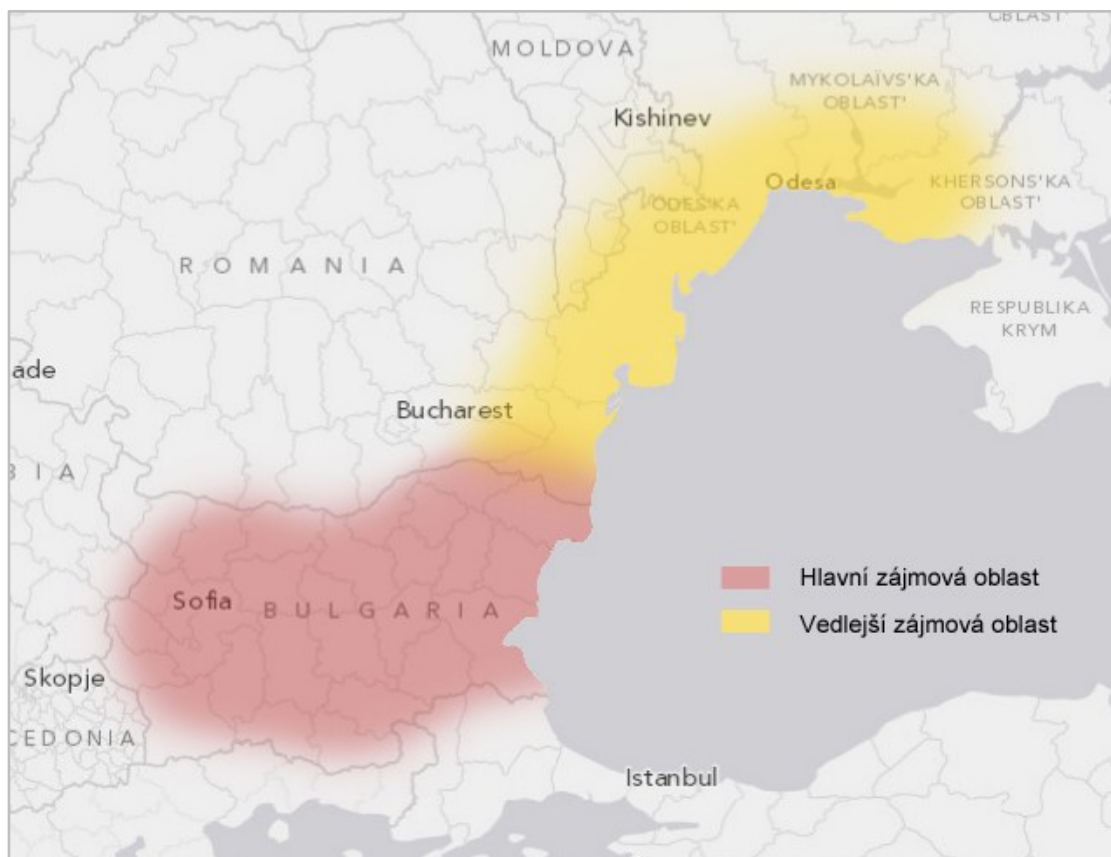
Za stěžejní oblast bádání bylo zvoleno území, které odpovídá oblasti dnešního Bulharska. Geografické vymezení vnáší charakteristický historicko-kulturní kontext a podporuje lepší pochopení koncepce jednotlivých staveb a urbanismu v rámci thrácké společnosti.¹

Území dnešního Bulharska je z větší části hornaté. Centrální částí země prostupuje od západu na východ pohoří Stara Planina. Na jihozápadě nalezneme pohoří Pirin a Rila. Na východ od nich leží pohoří Rodopy. V současnosti jsou hory v jižní části Balkánského poloostrova častěji bezlesé, oproti starověkému zalesnění. Na severu od pohoří Stara Planina se nachází Dolnodunajská nížina a na jihu Hornothrácká nížina. Z pohledu vodních toků jsou dominantní řeky Dunaj (severní část země) a Marica (středem území od západu na jihovýchod k hranici s Tureckem a Řeckem).

Převážná část území má kontinentální klima s delšími mrazy (v horských oblastech se sních udrží až do května). Letní období je poměrně teplé (teplejší než u nás). Ve starověku se na východní Balkán občas rozšiřovalo stepní klima od východu nebo středoevropské s menšími rozdíly mezi létem a zimou (s výskytem častějších srážek během letního období). Dnes si stepní charakter udržela pouze oblast Dobrudže a část východního Bulharska.

¹ Viz kapitola thrácké kmeny.

Mimo uvedenou oblast, práce přihlíží k pobřežní oblasti dnešního Rumunska, kde je zahrnuta oblast východně od Dunaje (Dobruďa) až po řeku Dněster. Dále je zahrnuta pobřežní oblast Ukrajiny po řeku Dněpr (oblast okolo Oděského zálivu a řeky Jižní Bug). Tato oblast byla vybrána na základě lepšího stavu dochování obytné architektury (jedná se hlavně o lokality Olbie a Berezaň) v řeckých koloniích a posléze v jejich okolích (*chorai*) než tomu bylo v západním Černomoří.

Obr. 1. Přehledová mapa zájmového území (Mačková, 2012).

1.3. Thrákové

V kapitole geografické vymezení oblasti studia, je definována hlavní oblast zájmu bádání. V časovém vymezení práce, se jedná o období, kdy zkoumaná oblast byla obývána thráckými kmeny (obr. 2). V této kapitole jsou thrácké kmeny zpracovány formou stručného přehledu, který je zařazen do úvodní části práce. Vycházím z domněnky, že rozmístění kmenů po zkoumané oblasti, nám může poskytnout možné vysvětlení, který kmen v dané oblasti působil a tím mu může být připsáno (po kritickém zhodnocení) autorství různých stavebních a uměleckých výtvorů. Což podporuje tvrzení, že kmeny u Thráků hrály důležitou roli – důležitější, nežli tomu bylo u Řeků či Římanů. Kmenová uskupení se později stávala centry vět-

ších thráckých celků, jakými byly říše. Politické celky (říše), měly vliv na okolní „ne-thrácké“ osídlení. Příkladem může být uzavírání smluv s řeckými městy, jak máme doloženo kameným nápisem, nalezeným v římské stanici Bona Mansio, kde byl druhotně použit.

1.3.1. Thrácké kmeny

Bessové obývali oblast horní Marice (starověký *Hebros*). Kmen se zabýval hlavně těžbou kovů a je jim připisován zlatý soubor nádob z Panagjurište. Bessové tvořili zřejmě religiozní skupinu kněžských rodin při Dionýsově svatyni než mocenský svaz. Války s tímto kmenem se vedly až v době římské okupace.

Na východ od Bessů, v údolí střední Marice a Tundžy (starověký *Tonzos*) se nacházelo středisko Odrýsů, kterým pravděpodobně patřilo Údolí králů. Tento kmen patřil mezi první z Thráků (podle pramenů), kteří založili mocnou říši v 5. – 4. století př. Kr. Za jejího zakladatele je považován Terés, který po porážce Peršanů ovládl značnou část Thrákie.²

Koilaletové byli příbuzným kmenem Odrýsů, dále byli do jisté míry jejich autonomní spojenci. Prameny je zmiňují spíše až v dobách helénismu.

Na západě (severně od Staré Planiny) v 5. – 3. století př. Kr. žil kmen Triballů. Moc tohoto kmene je potvrzena poražením Filipa II. Později byli přemoženi jeho synem Alexandrem, který je pak zařadil do svého vojska při svém tažení na východ.

Východně od Triballů se nacházely skupiny malých kmenů tzv. demokratických Thráků. Dále více na východ žili jižní Getové, kteří měli středisko ve Sveštari. Jejich příbuzní – severní Getové se nacházeli z větší části v dnešním Rumunsku (v severnější Dobrudži).

Na západ od Triballů, při řece Dunaj žili Skordiskové. Skordiskové se s Tribally příležitostně spojovali při válečných výpravách.

Tylitové (také zvaní Tylenoi) založili mezi lety 279–277 př. Kr. pod vedením Komontoria království s hlavním městem Tylis (jeho přesnou polohu dosud neznáme). Tyliské království trvalo asi 60 let. Jeho přesné hranice ani nebyly jasně vyznačeny (nacházelo se někde v jihovýchodní Thrákii) a od řeckých měst vybírali poplatek tzv. za ochranu. Po své porážce se tylišští Keltové odebrali do Malé Asie, kde se připojili ke Galatům. Jejich moc sahala, podle rozšíření mincí, nejdále na západ do oblasti Kabyle.

Keltové v Údolí králů zničili pouze Seuthopoli. Dále roku 279/8 př. Kr. vyplnili řecké emporium Pistiros. Podobně jako v Bulharsku ani v sousedním Rumunsku nepronikli do hor, kde se thrácké osídlení udrželo až do dácké doby.

² Syn Sitalkés ještě tuto říši rozšířil.

Obr. 2. Přehled thráckých kmenů (Bouzek 2005 a, 211, fig. 43).

2. Thrácké osídlení – vnitrozemská oblast

Osídlení v Thrákii je situováno na místech s dlouhou tradicí (kontinuitou) od pozdní doby bronzové až do pádu Thrákie pod římskou nadvládou.

Thrácké pevnosti z rané doby železné jsou známé z hor v jižní Thrákii, které se dají vysledovat díky pozůstatkům opevnění a podle rytých solárních symbolů. Pravděpodobně představovaly kultovní nebo shromažďovací centrum.³

Od 6. století př. Kr. se osídlení přestává skládat pouze z malých vesnic a přechodně obydlených pevností, jeho struktura se začíná stávat daleko sofistikovanější. Jedná se zejména o existenci malých pevností s určitou vojenskou a správní funkcí, které ještě neměly charakter opravdových měst. Zmíněné pevnosti byly často lehce opevněné, doklady silnějšího opevnění jsou známy až z pozdějšího období. Dále se lze domnívat, že tyto pevnosti byly politickými a náboženskými centry jednotlivých kmenů. Při stavbě obytných a náboženských staveb používali Thrákové jednoduchou techniku za použití proutí a mazanice. V jižních částech Thrákie používali spíše nepálené cihly a *pisé* (mazanice z písku a vápna), podobně jako stavitelství té doby v Makedonii.⁴

Od raného 6. století př. Kr. se začalo objevovat osídlení (stále menšího charakteru), které disponovalo důmyslnějšími (velkolepými) architektonickými stavbami (některé z nich snad i opevněné). Bohužel většina z nich je zatím z archeologického hlediska neznámá (nenačtena). Vhodným příkladem výše zmíněného druhu osídlení, by mohla být lokalita Vasil Levski (poblíž Duvanli), která disponuje jakýmsi druhem „paláce“ postaveného z kvádrového zdiva a pokrytého glazovanými taškami. Jiné malé pevnosti, zvané *tyrsis* nebo *thyrseis* (malé pevnosti thráckých „místokráľů“ s určitou vojenskou a správní funkcí, jak je nazývá Thúkýdídés) se nacházeli ve Smilovene (Koprivštica), pravděpodobně v Nebettepe (Plovdiv) a jiných známých nebo dosud ještě neobjevených místech.

V centrální Thrákii lze mluvit o termínu „urbanismus“ až ve spojení s lokalitou Pistiros, disponující mohutným opevněním ze třetí čtvrtiny 5. století př. Kr. Podle odkrytých situací, město disponovalo pravidelným plánem s ulicemi ohraničenými kolonádami a vyspělým kanalizačním systémem ve 4. století př. Kr. Díky nalezenému kamennému nápisu, druhotně použitým v nedaleké římské silniční stanici (*mansiu*) je známo, že ve městě fungovala specifická forma samovlády (městský koncil).

³ Bouzek – Domaradzka 2006, 89.

⁴ Bouzek, 2005 a, 72.

Město Seuthopolis taktéž disponovalo pravidelným plánem, který odpovídal standardům tehdejších řeckých měst. Přesto se na lokalitě našly nestandardní prvky, které lze přičítat thráckému vlivu (obyvatelstvu). Mezi ně patří královský palác a krbové oltáře (podobné oltáře jsou známy i z emporia Pistiros, což umožňuje myšlenku, že lokalita byla současně osídlena jak Thráky, tak i Řeky).

O lokalitě Kabyle lze poznamenat, že mělo odlišný ráz díky své geografické poloze. Existence města je doložena (přinejmenším) od doby Filipa II.

V Plovdivu (Nebettepe) existovalo osídlení ještě před příchodem Filipa II. Zda se jednalo o městský ráz osídlení, není poněkud jisté, jelikož situace zde je zatím nejasná.⁵

O lokalitě Pernik se ví také poměrně málo. Jeho založení je možné připisovat Filipu II.⁶

Další městská centra datovaná do 4. století př. Kr. existovala v Simeonovgradu (Asarra) a Mezeku (Kaleto). Bohužel z archeologického hlediska se o nich ví málo. Z objeveného materiálu lze zmínit kolkované střešní tašky, amfory (z Thasu) a graffiti na černě glazovaných vázách, který byly objeveny na lokalitě Simeonovgrad.

Osídlení nacházející se v Šumenu, by mohlo mít taktéž urbanistický charakter. Pro potvrzení této domněnky, je potřeba provést důkladnější archeologický průzkum místa.

V severovýchodním Bulharsku se nacházelo opevněné město Sborjanovo, jehož datace spadá do 3. století př. Kr. Uspořádání města je dosud částečně známo a zřejmě nebylo postaveno na základě pravidelného plánu. Více analogií k této lokalitě lze najít v jihovýchodním Rumunsku.⁷

Thrácké osídlení na kopci Carevec se nachází západně od opevnění středověkého královského paláce, které bylo centrem druhého bulharského carství a dnes se nachází v centru dnešního města Veliko Tárnovo. Nejranější nálezy thrácké keramiky vyráběné na kruhu spadají do konce 6. - začátku 5. století př. Kr. Další nálezy fragmentů keramiky různých tvarů datovaných od 5. století – do 3. století př. Kr. poukazují na lokální produkci tohoto na kruhu vyráběného šedého zboží.⁸ Zatím se nepodařilo objevit žádné architektonické (stavební) části.

Ačkoliv se doposud neví moc o urbanistické struktuře thráckých pevností a o jiném rozsáhlejších osídlení, lze shrnout to, že několik hlavních osídlení mělo urbanistický či polo-urbanistický charakter (aspoň ve 4. století př. Kř. a možná i dříve). Thrácká města se nestala nezávislými politickými jednotkami, jako řecká *poleis*, která disponovala svobodnými právy

⁵ Popov 2000, 123.

⁶ Bouzek – Domaradzka 2011, 48.

⁷ Bouzek – Domaradzka 2006, 91.

⁸ Lilova 2005, 107.

a občany. Thrácká města byla závislá na systému místních království a dynastií (výjimku tvořilo Kabyle, které si razilo své vlastní mince a snad i pár dalších měst, o kterých se to dosud nezjistilo).⁹

Obr. 3. Přehledová mapa thráckého osídlení ve vnitrozemí (Mačková 2012).

2.1. Smilovene (Koprivštica)

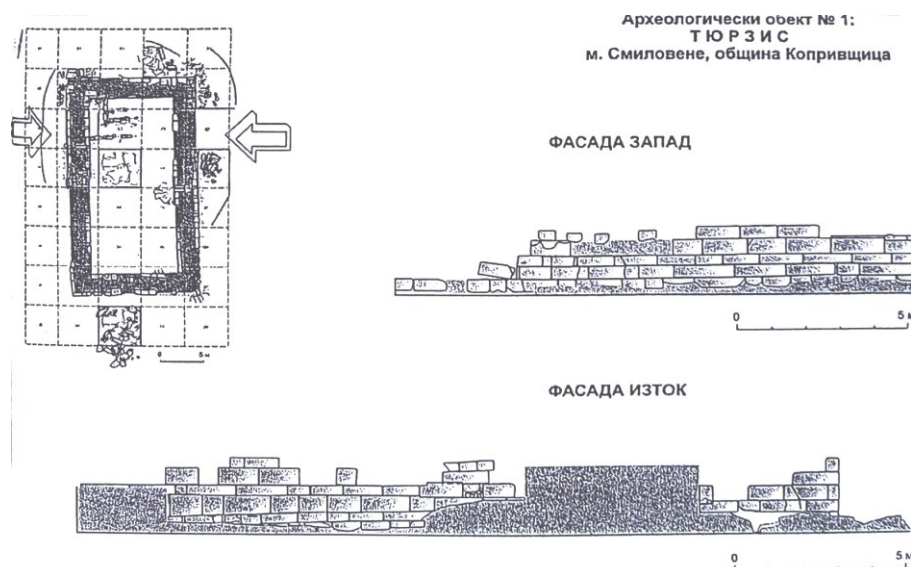
Lokalita se nachází na kopci přibližně 10 km jižně od města Koprivštica a 11 km od města Strelča (obr. 3).

Na místě bylo převážně zkoumáno thrácké opevnění postavené s ohledem na terén, jehož datace spadá do poloviny 4. století př. Kr. (obr. 4). Spodní část opevnění (sokl, výška max. 30cm) byla postavena z hrubě opracovaných bloků různých velikostí. Lícové zdi byly zbudovány z opracovaných kvádrů, postavených na sucho, tloušťka zdí činí 2,80 – 3 m. Dále nebyly zaznamenány žádné rekonstrukce zdí, které by potvrdily další využití (rozvoj) místa před římským obdobím.¹⁰ Zřejmě se jedná o jedno z opevněných center thrácké aristokracie.

Z nálezů stojí uvést odkrytí opracovaného kamene se žlábkem, který byl součástí kanalizace pro odstraňování odpadní vody u východní stěny opevnění.

⁹ Bouzek – Domaradzka 2006, 91.

¹⁰ Agre 2007, 73.

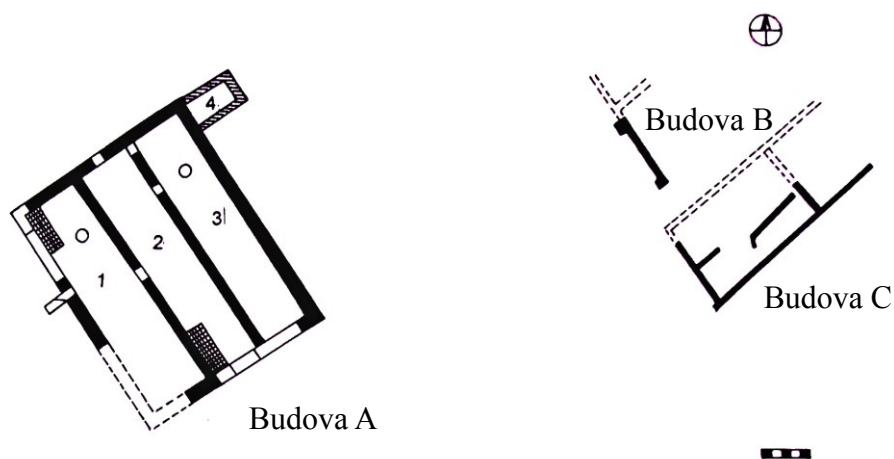

Obr. 4. Smilovene, obec Koprivštica, *tyrsis*, 4. stol. př. Kr. (Agre – Dičev 2010 b, 215, obr. 1)

2.2. Kr'stevič

Lokalita se nachází poblíž vesnice Kr'stevič (na Pamuktepe). V 5. století př. Kr. místo leželo na důležité křižovatce cest, kdy nejbližší obchodní centrum Pistiros leželo na jihozápadě a Vasil Levski na severovýchodě (obr. 3).

Zde bylo zkoumáno osídlení rozkládající se na ploše 10 ha. Během výkopových prací byly odkryty tři stavby s kamennými základy, horní část byla pravděpodobně ze sušených cihel jako na jiných místech v Thrákii (obr. 5).

Obr. 5. Plán lokality Kr'stevič (Madžarov – Tančeva 2008, 217, obr. 1).

2.2.1. Budova A

Nachází se v západní části terasy a skládá se ze tří prostor obdélného tvaru, které jsou propojeny vstupy. V severovýchodní části ještě disponuje malým obdélným prostorem o rozměrech 3,25 x 4,77 m.

V západní stěně (téměř uprostřed) byl odkryt kamenný kanál (obr. 34), který odváděl vodu směrem na západ, kde terén strmě klesá. Šíře obvodových stěn se pohybuje okolo 1 m a vnitřních stěn okolo 0,8 m. Místnosti č. 1 a č. 2 byly propojeny jedním vstupem, zatímco místnosti č. 2 a č. 3 dvěma vstupy, které byly 1 m široké. Na jihovýchodě vnější části místnosti č. 3 bylo odkryto ohniště (eschara), které bylo postaveno z malých kamenů, na kterých byla nanášena hliněná vrstva o tloušťce 1,5 cm.

V jižní části místnosti č. 1 (uprostřed) byl nalezen kámen z pískovce ve tvaru čtverce. Jeho poloha i tvar naznačují, že tvořil základnu (kamennou bázi) dřevěného sloupu. Zřejmě se jednalo o schodiště do druhého patra. Dále byla odkryta dvě ohniště v místnosti č. 1 a č. 3 s nálezy bronzové a železné strusky, které poukazují na zpracování kovů v této části budovy.¹¹

Plán i rozměry stavby ukazují, že mohla být dvoupatrová. Na základě nálezů se stavba datuje do začátku 5. – poloviny 4. století př. Kr. Nálezy keramiky (amfory, černofigurová keramika) a mincí svědčí o rozsáhlém obchodu. Nálezy strusek (železo, bronz) naznačují, že v této budově byly na určité úrovni zpracovávány kovy (rudy) z okolních hor.¹²

35 m východně od budovy A bylo odkryto několik zdí v orientaci severovýchod-jihozápad (asi 35° odklon od hlavní osy sever-jih). Jedná se o základy budov B a C, které jsou popsány níže.

2.2.2. Budova B

Zed' budovy B má tvar písmene U (otevívá se na jihozápadě), šířka zdi činí 0,60 m. Na východní straně byla odkryta část podlahy, na jejímž základě se předpokládá, že stavba pravděpodobně pokračovala severovýchodním směrem.

¹¹ Madžarov – Tančeva 2008, 218.

¹² Madžarov – Tančeva - Tačihara – Koseva – Bonev 2007, 163.

2.2.3. Budova C

Budova C se nachází 1,60 m jižně od budovy B. Stavba taktéž pokračovala severovýchodním směrem, kde byla odkryta místnost široká 4,40 m a dlouhá 7,30 m. Vstup byl v severovýchodní části, než byl později zrušen. Podlaha se skládala z říčních kamenů. Nález kamenného bloku obdélného tvaru, představuje práh vstupu. Zeď byla postavena z různě velkých kamenů. Významná část interiéru byla dlážděná kamennými deskami.¹³

Kr'stevič bylo pravděpodobně důležité obchodní a výrobní centrum (existovalo zde osídlení s obchodním komplexem).¹⁴ Nálezy keramiky ukazují, že dovoz činil 70% nálezů a místní produkce pouze 30%.

Nedaleko osídlení (v místě Sekizarman) se nacházel kultovní komplex, datovaný do 5. – 3. století př. Kr. (obr. 35)¹⁵

2.3. Kozi Gramadi

Kozi Gramadi je označení pro hřeben (1 361 m. n. m.), který je součástí pohoří Saštinska Stredna Gora. Vyznačuje se tím, že je podlouhlý ve směru sever-jih a že je tvořen z několika teras.

Během archeologických výzkumů (za poslední desetiletí)¹⁶ hřebenu, byla objevena pevnost, královská rezidence (označována za *tyrsis*), kamenné svatyně, hrobky, lom na stavební materiál, neopevněné sídliště a cesty, které spojovaly tyto stavby. Komplex se datuje do 5. – 4. století př. Kr. a nebyl v izolaci od jiných archeologických památek nacházejících se poblíž dnešní obce Starosel. Ve starověku existovalo spojení (cesta) mezi rezidencí na hřebenu (vrchu) Kozi Gramadi, chrámy pod pahorkem, kamennými svatyněmi (Kamenica a Markov Kamuk) a hrobkami na obou stranách řeky Stara Reka (obr. 6).

¹³ Madžarov - Tančeva 2009, 242-243.

¹⁴ Madžarov - Tančeva 2009, 243.

¹⁵ Madžarov - Tančeva 2010, 200.

¹⁶ Jedná se o poměrně nově objevenou lokalitu.

Obr. 6. Osídlení J svahu pohoří Saštinska Stredna Gora (Hristov a kol. 2011, 243).

Nejvyšší část hřebenu byla využívána již v rané době želené. V období mezi 5. - 4. stoletím př. Kr. byla tato část ohraničena zdí z dobře opracovaných lícových kamenů s vnitřní výplní. Severní část opevnění, kde je situován i vstup, bylo pravděpodobně přidáno až v římské době.

Nálezy dobře opracovaných kamenných bloků s dekorací, objevených v jihovýchodní části vrchu (obr. 36), by mohly představovat základy nějaké významné stavby (pravděpodobně reprezentativního thráckého chrámu). Tato domněnka je podporována nálezy fragmentů votivních desek poukazujících na přítomnost thrácké svatyně. Vrch tedy pravděpodobně sloužil jako kultovní místo, podobně jako v pozdějším období, jak o tom svědčí stavba malého kostelíku z pozdní antiky, postaveného na místě dřívější thrácké stavby (svatyně). Svatyně zřejmě existovala po stejnou dobu jako rezidence. Rezidenci a svatyni (akropoli) spojovala cesta vedoucí ze svahu dolů směrem na východní úpatí hřebenu. I. Hristov předpokládá, že do poloviny 4. století př. Kr. osídlení vně opevnění a rezidence tvořilo jeden celek.¹⁷

Tato svatyně, která stála na vrcholu Kozi Gramadi, může být zahrnuta do okruhu skalních svatyní (s ohledem na zvláštnosti terénu), podobně jako kultovní svatyně na kopci Ostrec (1433 m. n. m.) poblíž Velingradu. Kde byla obdélná kultovní stavba také ohraničena kamen-

¹⁷ Hristov a kol. 2011, 42.

nými zdi (obr. 37).¹⁸ Lze tedy soudit, že se jedná se o podobnou situaci jako na vrcholu Kozi Gramadi.

Opevněná thrácká rezidence (rozkládá se na ploše 4,5 ha) se nachází na jihovýchodě hřebenu Kozi Gramadi (obr. 38). Místo fungovalo pravděpodobně do poloviny 4. století př. Kr. (342/341), než bylo pravděpodobně zničeno Filipem II. Opevnění bylo postaveno z dvou lícových stěn s výplní. Paralely k opevnění lze hledat ve Filipopoli, Pistiru atd. Mezi nálezy lze zmínit místní thráckou keramiku vyráběnou v ruce nebo na kruhu a importy černě glazované keramiky.

Uprostřed opevněné rezidence se nacházela monumentální stavba (rozkládá se na ploše 104 m²). Plán stavby byl obdélný bez dalšího vnitřního členění s orientací sever-jih, vstup byl situován v jižní části zdi (1,68 m široký), kde po stranách vstupu byly umístěny kamenné báze (obr. 39). V zadní části budovy byly umístěné dvě schodiště (východní a západní, obr. 40). Stěny stavby byly postaveny z dobře opracovaných kamenných kvádrů. Stavba pravděpodobně neexistovala dlouho (zničena požárem). Předběžná interpretace objektu je založena na myšlence, že se jedná o místo k uchovávání cenných předmětů (nález dvojité sekery na podlaze odkazuje ke královskému atributu). Lze tedy objekt označit za „pokladnici“ odryského vládce, která je datována okolo poloviny 4. století př. Kr.¹⁹

Mezi nálezy převládají nálezy střešní tašky korintského a lakónského typu (obr. 41, 42). Další střešní součásti jako okapy a antefixy nebyly dosud nalezeny. Korintské tašky mají rozměry 0,60 x 0,50 m (obr.). Paralely k nim lze hledat v Pistiru²⁰ (obr. 57, 58) a Vasil Levski. Lakónské tašky (*kalypteroi*) disponují délkou 0,70 m. Paralely k těmto nálezům lze hledat opět v Pistiru (typ II - délka dosahuje 80 cm)²¹ a Vasil Levski (délka činí 70-75 cm). Střešní tašky byly vyrobeny někdy okolo 1. poloviny 4. století př. Kr. (datace na základě nálezů mincí). Zmíněné nálezy poukazují na existenci monumentálních kamenných staveb a opevnění s masivní střešní konstrukcí.²²

2.4. Vasil Levski

Lokalita Vasil Levski se nachází poblíž města Karlovo, západním směrem od Kazanlaku a Seuthopole (obr. 3).

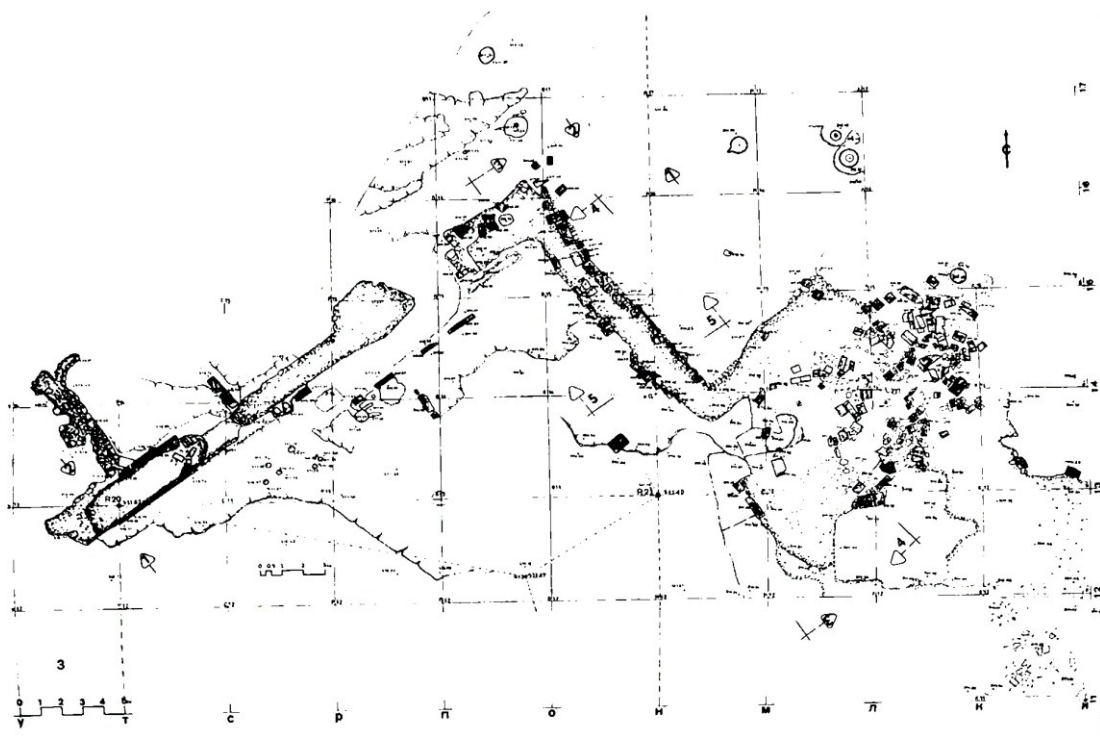
¹⁸Gergova – Salkin – Bajranov 2010, 185.

¹⁹Hristov a kol. 2011, 100.

²⁰Musil 1996, 48.

²¹Musil 1996, 51.

²²Hristov a kol. 2011, 173.

Obr. 7. Vasil Levski, „panský dům“, 5. – 4. stol. př. Kr. (Kisjov 2009, 238, obr. 1).

Na této lokalitě bylo zkoumáno opevnění (obr. 7), které se skládá z dvou lícových stěn a meziprostoru, který byl vyplněn kamením. Východní část opevnění byla tvořena velkými bloky kvádrů s nástavbou z velkých říčních kamenů. Doposud nebyly nalezeny další obranné prvky jako bastiony apod.²³

V západním okraji terasy (sonda č. 2) byly odkryty kamenné kvádry, které poukazují na existenci významné stavby na této lokalitě. Odhaduje se, že se jedná o kamenný sokl, na kterém byla vybudována horní část zdi (z říčních kamenů) neurčité reprezentativní budovy. Střecha stavby byla pokryta taškami. Mezi další nálezy patří čtvercové cihly, které jsou totožné s nálezy, které našli ve svých sondážích M. Domaradski a K. Kisov v Duvanli (vzdáleném okolo 40 km jižním směrem). Podobná stavební keramika se objevovala v Thrákii a Ilýrii v 6. - 5. století př. Kr.²⁴

Nálezy glazovaných tašek (červená, černá a zlatá glazura s černým ochranným nátěrem) poukazují na existenci místních keramických dílen. Ze zboží se dovážela hlavně červenofigurová a černofigurová keramika, amfory atd. Z nálezů lze uvést odkrytí hliněné podlahy (severozápadní část sektoru M13), pyramidální hliněné závaží, střešní tašky (i korintského typu v sektoru Π15) apod.²⁵

²³ Kisjov 2009, 237.

²⁴ Popov 2002, 73.

²⁵ Kisjov 2007, 140.

Osídlení ve Vasil Levski nemělo dlouhého trvání. Jeho existence spadá do časového rozmezí 5. - začátku 4. století př. Kr.

2.5. Filipopolis (Nebettepe)

Město Filipopolis se nacházelo v místech dnešního Plovdivu (obr. 3). Podobně jako Kabyle, bylo situováno na kopci, který dominoval krajině. V období starověku se tato lokalita nacházela v pohraničním pásu mezi kmenem Odrysů a Bessů.

Ve většině publikací bulharských vědců, se objevují nejasné a protichůdné informace o předřímském období této lokality. Vyskytují se v nich problémy s datací opevnění v oblasti Nebettepe, Džambaztepe a Teximtepe. Mezi další nevyjasněné otázky patří existence lokality před založením města Filipem II. Jinou skutečností, která přispívá ke ztížení situace, je fakt, že se místo nachází pod hustou moderní zástavbou a tím je ztížena situace jeho dalšího zkoumání.

Kultovní svatyně se na Nebettepe nacházela již od doby bronzové. Se vznikem Odryské říše lze předpokládat, že vzrostla i politicko-hospodářská funkce lokality. Nález hliněného oltáře je datován do 5. – 3. století př. Kr., podobné oltáře jsou známy i z jiných míst v Thrákii, jako např. z Pistiru, Seuthopole atd. Analogie k opevnění lze hledat např. v Pistiru²⁶, Kabyle a Perniku. Teprve až příchod Makedonců ukončuje činnost svatyně a do popředí se dostává spíše obrana místa (opevnění) spojená s jeho osídlením. Filipopolis se tak stává důležitým makedonským bodem v Thrákii, což mohlo být podmíněno i přítomností neporobených kmenů v blízkých horách.²⁷

Některé studie připouštějí, že před dobytím Plovdivu Filipem II., zde existovalo thrácké opevněné osídlení.²⁸ Objevy helénistických vrstev, mincí a nekropole, svědčí o ekonomické roli města v pozdějším období.

2.6. Seuthopolis

Seuthopolis se nachází 8 km západně od města Kazanlák (obr. 3). Dnes se místo nachází pod přehradním jezerem Koprinka. Než byla lokalita zatopena, proběhl zde výzkum mezi lety 1948–1954, jehož výsledky jsou základním podkladem pro studia této lokality.

²⁶ Viz opevnění v Pistiru.

²⁷ Popov 2000, 128.

²⁸ Koleva – Martinova – Bospatchieva 2000, 110.

Město bylo založeno Seuthem III., který vládl v pozdním 4. – raném 3. století př. Kr., na ostrožině chráněné řekou Tundžou a potokem Goljama Varovica. Celková rozloha místa činila 5 ha. Město disponovalo hradbami (mělo půdorys nepravidelného pětiúhelníku) spolu s věžemi v rozích i ve stěnách hradeb a dvěma branami (obr. 8). Zdi byly široké okolo 2 m (výjimku tvořila pouze jižní zeď, která byla široká 1,8 m). Opevnění bylo postaveno z nepálených cihel na kamenném základě.²⁹ Analogii shledávám např. u opevnění v Pistiru (obr. 48).

V severním cípu města se nacházela opevněná citadela (obr. 8). Stála v místech předchozí thrácké osady, která byla pravděpodobně zničena Filipem II. při jeho tažení proti Odrysům. Citadela měla mohutnou bránu v jihozápadní části s přístupem od města. V severní části citadely byl situován palác³⁰, ve kterém se nacházel malovaný reprezentativní sál a svatyně. Epigrafický zdroj (nález mramorové desky s nápisem) zmiňuje skutečnost, že se v prostoru paláce nacházela svatyně Velkých bohů samothráckých. Výzkumy paláce poukazují na skutečnost, že tento komplex nedisponoval dostatečnými obytnými prostory (dosud nevyšvětleno). K. Rabadjiev vyjádřil nedůvěru k fungování stavby jako paláce a spíše se přiklání k názoru, že by se stavba měla označovat za svatyni Velkých bohů samothráckých.³¹

Město bylo uspořádáno podle pravidelného plánu (obr. 43), na základě kterého se dvě hlavní ulice široké 6 m protínaly v pravém úhlu. Ostatní ulice byly široké 3–4 m a nacházely se podél dvou hlavních ulic. Městským centrem byla agora, která zabírala plochu 2 200 m², což odpovídá ploše 2 insul (výměr agory byl poměrně rozlehlý na tak malé proporce města). Výzkumy poukázaly na to, že nebyla využívána pro obchodní účely. Jedno z vhodných vysvětlení upozorňuje na možnost, že Thrákové lehce přebírali cizí modely, které využívali pro prezentaci svého bohatství, než aby ocenili konstrukční využití městského urbanismu.³² Agora byla pravděpodobně alespoň politickým centrem, jak o tom svědčí epigrafické zdroje, které představují dvě kopie nápisu, kdy jedna byla uložena v chrámu v citadele a druhá na agoře poblíž Dionýsova oltáře (další dvě kopie byly uloženy v Kabyle). Tento způsob uchovávání dokumentů, odpovídá spíše řeckému demokratickému charakteru politického jednání, které se projevuje i v městském urbanismu s pravidelným plánem ulic, apod. (podobné městské koncepce nalezneme i u jiných řeckých měst ve stejném časovém období).

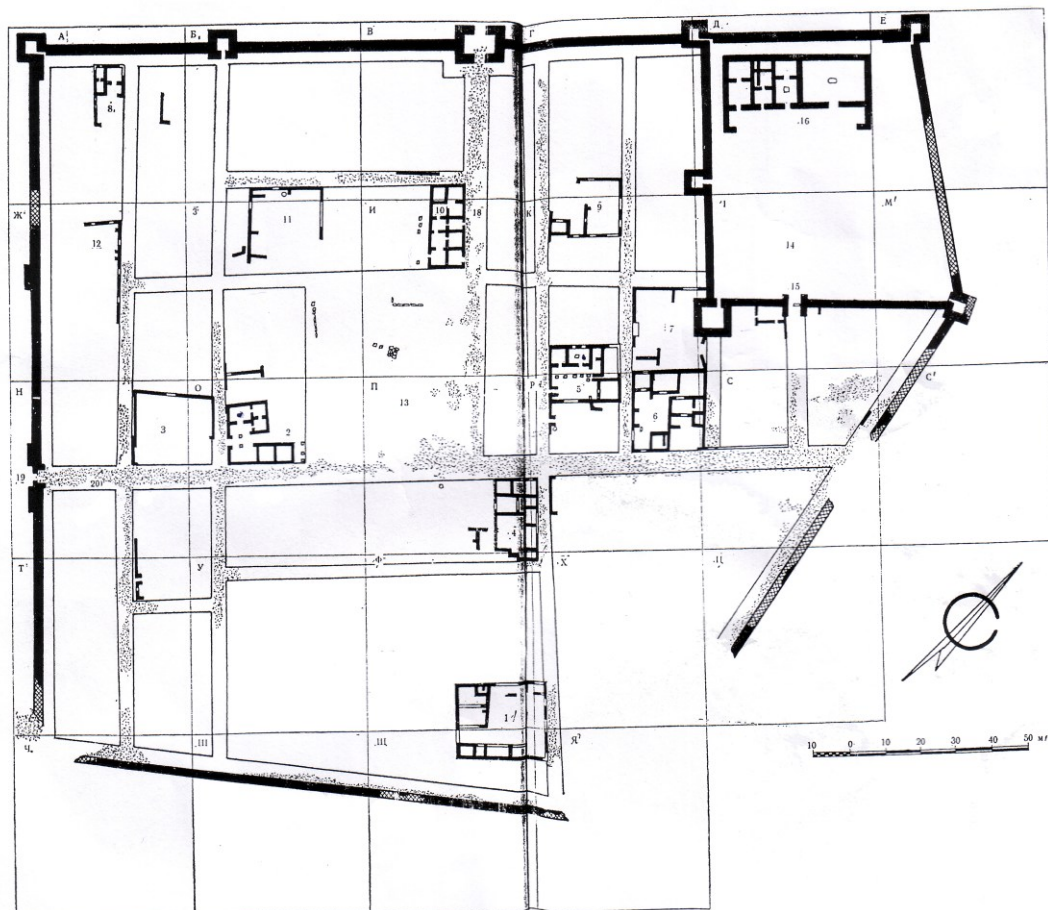
²⁹ Nankov 2008, 24.

³⁰ Vlastní citadela s palácem jsou obdobou raně helénistických paláců.

³¹ Rabadjiev 2000, 394-395.

³² Rabadjiev 2000, 390.

Obytné čtvrtě např. oproti Olynthu byly malé. Domy mají průměrnou rozlohu 300 - 350 m² (výjimku tvoří pouze jeden dům s rozlohou 500 m²) a jsou seskupeny v blocích (insulách).

Obr. 8. Plán města Seuthopolis (Dimitrov 1984, 8-9, obr. 1).

Obytné stavby disponovaly vícero místnostmi uspořádanými kolem centrálního dvora. Některá obydlí měla navíc oddělenou hospodářskou část. Hlavní obytné prostory se nacházely na severozápadní straně dvora (jsou situovány zády k severním větrům) a otevíraly se do něj na jihovýchodě. Z větší části se základy domů nedochovaly, to platí zejména o východní části města, kde byl později situován středověký hřbitov. Z tohoto důvodu nelze zrekonstruovat plán většiny domů, pouze u pár výjimek (obr. 8, 44, 45). Celkově lze o obytných stavbách konstatovat to, že byly postaveny na kamenných základech spojených blátem, horní část tvořila dřevěná konstrukce vyplněná nepálenými cihlami. Střeška měla dřevěnou konstrukci, pokrytou deskami, na nichž byla nanášena vrstva hlíny. Na tuto konstrukci se pak pokládaly střešní tašky korintského typu. Spáry mezi taškami byly překryté kalyptery lakónského typu. Okraj střech byl ukončen antefixy ve tvaru palmety (obr. 46). Podlaha byla z udusané hlíny,

často doplněna o střepy z dlaždic nebo keramiky. V domech se nacházela kanalizace, která odváděla odpadní vodu do hlavních kanálů na ulici (používali hliněné potrubí, kanály se překrývali deskami). Domy disponovaly kamennými či hliněnými studnami.³³

Ve většině domů ve městě a v paláci byly objeveny zdobené krby (eschara), které připomínají krby mykénských paláců a starší exempláře z Thrákie z doby bronzové a rané doby železné. Ve většině případů se nacházely v hlavních místnostech, které svou rozlohou patřili k největším v domě nebo v oddělených místnostech, která neměly spojitost s ostatními částmi domu (stavby).

Další zvláštností Seuthopole je absence ekonomických a obchodních aktivit. Řemeslné a běžné aktivity jsou doloženy až za městskými hradbami. Vysvětlením by mohlo být i to, že město bylo postaveno pro thráckou aristokracii (poměrně malá rozloha, tak pro 50-60 rodin). Podobné rozměry domů by mohly nasvědčovat o stejné sociální úrovni jejích obyvatel, ale toto je zatím pouhou tezí.

Nálezy keramiky poukazují na dovoz řecké keramiky. Podle transportních amfor převládá dovoz z Thasu (66% nálezů).

2.6.1. Dům č. 5

Dům č. 5 (typ „*pastas*“) má vchod situovaný z ulice, z kterého se vstupovalo přímo do dvora (obr. 8, 45). Na severozápadě a severovýchodě se nacházel portik, který se otevíral na jihovýchodě a jihozápadě. Sloupy podpírající střechu byly dřevěné na kamenných bázích. V přízemí domu č. 5 se nacházely skladovací prostory, zatímco v horním patře byly situovány obytné prostory, které obklopovaly verandu. Pro vstup do horních pater používali žebříky, na které odkazují místa, kde byly umístěny.³⁴

2.6.2. Dům č. 1

Dům č. 1 se nachází v jižní části města (obr. 8). Má obdélný dvůr a v mnohém připomíná typy domu s peristylem.

J. W. Graham ve svém článku nastínil názor, že nejméně jedna stavba je typu „*pastas*“, podobně jako v Priene či Abdéře. Další dvě, tři stavby by mohly být také podobně klasifikovány, neboť vykazují iónské prvky. Dále poukazuje na to, že D. P. Dimitrov tvrdí, že

³³ Dimitrov 1984, 15.

³⁴ Dimitrov 1984, 15.

pouze jeden dům (dům č. 5) odpovídá typu „*pastas*“, zatímco jiné stavby byly spíše thráckého charakteru nebo nijak zvlášť zajímavé.³⁵

2.7. Kabyle

Město Kabyle se nachází na pravém břehu řeky Tundžy, severně od dnešního města Jambol (obr. 3). Ve starověku lokalita ležela na důležité spojnici cest mezi severem a jihem.

Lokalita byla koncipována dle následujícího rozvržení. Akropole se nacházela na kopci Zajči Vrah, osídlení na kopci Hisarlāk a helénistické město s opevněním se rozkládalo na plošině mezi nimi.

O první fázi města máme poměrně málo informací (přibližně do 30. let 4. století př. Kr.). Osídlení kopce Hisarlāk se skládalo z hlavní ulice, která vedla ze západu na východ směrem na agoru. Stavby se datují do 2. poloviny 4. století př. Kr. a jsou spojovány s výstavbou helénistického města na plošině, vybudovaného po příchodu Filipa II. (opevnění a osídlení).

V. Velkov zastává přesvědčení (teorii), že opevnění a osídlení na plošině vzniklo již před příchodem Filipa II. (otázka paralelní existence osídlení na kopci Hisarlāk a plošině, kde se město dostalo do popředí v období helénismu, jelikož prostor mezi nimi nebyl rozdělen žádnou vnitřní zdí). Názor zahrnuje stavby na kopci Zajči Vrah, Hisarlāk a následně přibírá plošinu (před vznikem helénistického města). Podporou této teze je studium jihovýchodního svahu kopce Zajči Vrah, východní části plošiny a jihovýchodní části kopce Hisarlāk, kde bylo objeveno thrácké opevnění postavené z velkých opracovaných kamenů (obdobný zbytkům zdi podél severní a východní strany kopce Hisarlāk). Stejný typ konstrukce byl použit i u velkých staveb na akropoli.³⁶

Dochovaná západní věž (věž č. 2) se západním opevněním (zkoumal M. Domaradzki) byla postavena z kamenů různých tvarů, zatímco věž z opracovaných bloků kamene (různé techniky stavby svědčí o odlišné dataci jednotlivých sekcí). Nález hliněného roštu, zřejmě z keramické pece a strusky poukazují na existenci dílny poblíž věže během 3. století př. Kr.³⁷

Nálezy ukazují, že v 5. – 4. století př. Kr. město Kabyle mělo obchodní kontakty s černomořským a středomořským světem. Mohlo zde jít i o osídlení tržního charakteru pod

³⁵ Graham 1980, 296.

³⁶ Velkov 1990, 8-9.

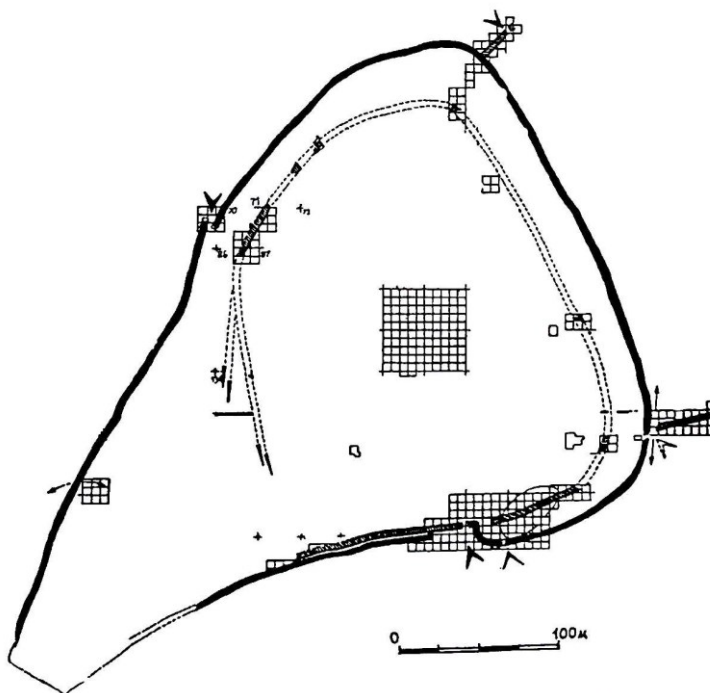
³⁷ Domaradzki 1990, 57 a Domaradzki 1998, 19.

záštitou kultovního místa.³⁸ Ve 3. století př. Kr. bylo již Kabyle typickým helénistickým městem, kdy část jeho rozkvětu je spojen s destrukcí Seuthopole.

2.8. Sborjanovo (Helis?)

Lokalita je ze všech tří stran obklopena řekou Krapinec. Dnes se místo nachází poblíž městečka Sveštari (obr. 3). Město bylo založeno pravděpodobně na konci 40. let 4. století a zničeno zemětřesením v polovině 3. století př. Kr. Osídlení se rozkládalo na ploše okolo 100 ha.

Vnitřní uspořádání města je částečně známo a zřejmě nebylo postaveno podle pravidelného plánu (obr. 9). Více paralel lze hledat v jihovýchodním Rumunsku.³⁹

Obr. 9. Plán raně helénistického města, Sborjanovo (Bouzek – Domaradzka 2011, 58, fig. 9).

Obytná architektura zde navázala na místní tradici. Stavby měly dřevěnou konstrukci a byly omítnuté hlínou. Ve většině případů byly domy dvojčlenné s vchodem na jihu – jihovýchodu. Hlavní místnost disponovala hliněným ohništěm s rytou dekorací (eschara). Při dru-

³⁸ Domaradski 1990, 49.

³⁹ Bouzek 2005, 5.

hé etapě výstavby se objevovaly u staveb kamenné sokly. Na zastřešení střech použili střešní tašky.⁴⁰

Dochované zbytky raně helénistických stěn opevnění (II, III a V) byly postaveny z dobře opracovaných kamenných bloků. Nedaleko stěn II a V byl odkryt hliněný oltář (eschara) s geometrickým motivem. Místnost s escharou měla vchod (jednokřídlé dveře), soudě podle kamenné podezdívky s otvorem pro kovovou nápravu.⁴¹ Dále západně a východně od stěny V byly odstraněny sutiny velkých kamenů potvrzující přítomnost velkolepé architektury.⁴² Mezi dalšími nálezy lze zmínit pyramidální závaží a zbytky omítky domu (sektor 75) z druhého období města.

Kontexty a nálezy poukazují na skutečnost, že sídelní struktura vznikla hned v prvním období města a pokračovala až do jeho zničení.⁴³

Sborjanovo bylo pravděpodobně důležitým politickým centrem. Objevují se i názory, které označují lokalitu za rezidenci getského krále (Helis). Zmíněná hypotéza je zesílena blízkou přítomností hrobky s kamennou výzdobou ve Sveštari.

⁴⁰ Agre 2002, 75.

⁴¹ Stojanov a kol. 2010, 210.

⁴² Stojanov a kol. 2009, 231.

⁴³ Stojanov a kol. 2010, 211.

3. Thrácké osídlení – pobřežní oblast

Thrákové tvořili značnou část obyvatelstva v řeckých městech a jejich okolí (*chorai*). Městská centra, kde žili Řekové často s Thráky, existovala již dříve v některých částech pobřeží Středoziemního moře. Později se tento model soužití objevuje na černomořském pobřeží (např. Tirizis na Cape Kaliakra) a ve vnitřní Thrákii.⁴⁴

Obdobné modely, kdy původní obyvatelstvo žilo spolu s Řeky (podobně jako v Thrákii), byly známy i na jiných územích tehdejšího světa.

Obr. 10. Přehledová mapa thráckého osídlení na pobřeží (Mačková, 2012).

3.1. Golata Niva (Sinemorec)

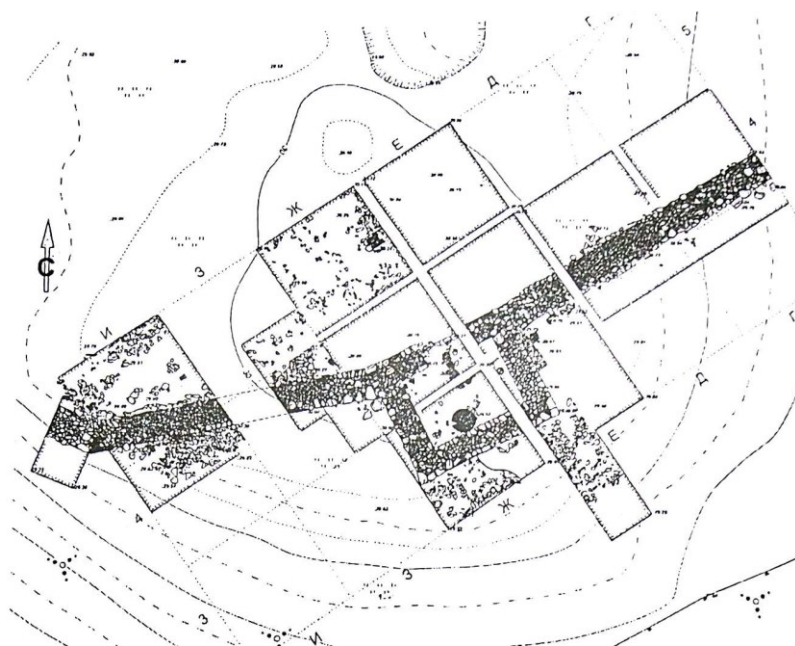
Lokalita se nachází okolo 300 m severozápadním směrem od dnešního města Sinemorec a západně od ústí řeky Veleka do Černého moře (obr. 10).

⁴⁴ Bouzek 2005 b, 6.

V sektorech č. 1, 2, 3 a 4 byly odkryty zdi, o kterých se později ukázalo, že se jednalo o věž, jež byla součástí ohradní zdi. Lícové stěny tohoto opevnění byly postaveny z větších kamenů a prostor mezi nimi byl tvořen menšími neopracovanými kameny.⁴⁵

Mezi nálezy převládá stavební keramika (střešní tašky), fragmenty amfor (nejvíce z Kosu a Thasu) a keramika vyráběná v ruce nebo na kruhu. Nálezy se datují (převážně) do 3. století př. Kr.

Během 3. století př. Kr. existovalo na této lokalitě pravděpodobně opevněné osídlení (obr. 11), patrně se jednalo o jedno z tzv. *thyrseis*.

Obr. 11. Plán pevnosti z 3. století př. Kr., Golata Niva - Sinemorec (Agre – Dičev 2010 a, 218, obr. 1).

3.2. Sladki Kladenci

Lokalita se nachází v městské části Pobeda na jihu města Burgas (obr. 10). Výzkum tohoto místa je velmi obtížný kvůli současné zástavbě a vysoké hladině spodní vody (podobně jako u osídlení v městské části Izgrev na severu Burgasu).

Doposud nebyly nalezeny žádné doklady urbanismu. Nálezy importované keramiky se datují do 7. – 2. století př. Kr. (převládá keramika ze 4. století př. Kr.). Nejvíce nálezů tvoří fragmenty amfor (převládá Thassos, pak Chios, Lesbos atd.). Dále se našel nápis z 3. století př. Kr. Pravděpodobně se jedná o kopii vyhlášky řecké *polis* pro území, které spadalo do sféry jejího vlivu.⁴⁶

⁴⁵ Agre – Dičev 2009, 214.

⁴⁶ Balabanov 2000, 90.

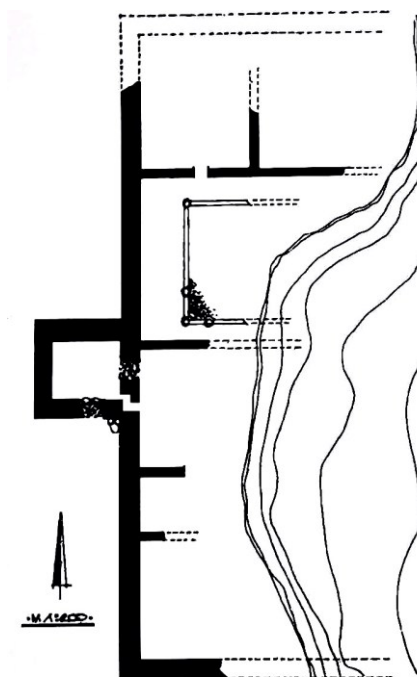
P. Balabanov je přesvědčen, že lokalita patřila do okruhu thráckého osídlení, kde se mohl uskutečňovat obchod mezi jejími obyvateli a okolními thráckými i řeckými městy, než že šlo o emporium, podobně jako u lokality Atia.⁴⁷

3.3. *Tyrsis* (?) u jezera Mandren

Místo se nachází jihozápadně od města Burgas, přímo na severním břehu jezera Mandren, které ústí do Černého moře (obr. 10).

Díky své pozici, byl tento opevněný dvorec thráckého šlechtice dobře přístupný i loděmi od moře. Z toho lze vyvozovat, že (musely) existovat určité kontakty s pobřežím. Lokalita také mohla být situována v okolí (*chorai*) jednoho z řeckých pobřežních měst (Apollonia Pontica či Mesambria).

Podle P. Balabanova se zde nacházely obytné a zemědělské stavby s kamennými základy a horní částí z nepálených cihel. Dále zaznamenal zbytky opevnění a pravoúhlé věže (obr. 12).

Obr. 12. Plán lokality u jezera Mandren (podle Balabanov, Hristov a kol. 2011, 189).

P. Balabanov označuje lokalitu za *tyrsis*, které bylo centrem thrácké bohaté rodiny, zatímco I. Hristov na základě svého výzkumu thrácké opevněné rezidence na hřebeni Kozi Gramadi, je zdrženlivější k takovému označení. Ještě odkazuje na tezi svého kolegy

⁴⁷ Oppermann 2004, 90.

K. Porožanova, který považuje tuto lokalitu za sídlo „pod-dynastie“, jejíž jméno je známo z epigrafických zdrojů jako Sadal.⁴⁸

Podobně jako ve Vasil Levski, byla pravděpodobně i tato lokalita místem, kde žil thrácký „místokrál“ ve svém reprezentativním sídle, které spadá přibližně do 4. – 3. století př. Kr.

3.4. Debelt

Lokalita se nachází nedaleko od jihozápadního konce jezera Mandren, kde byla objevena thrácká svatyně (obr. 10).

Velké množství nálezů amfor (tři čtvrtiny se datují do první poloviny 4. století př. Kr., zatímco nejstarší ojedinělé nálezy se datují do 8. – 7. století př. Kr), mincí atd. poukazují na skutečnost, že poblíž svatyně pravděpodobně existovalo určité obchodní centrum. Tato hypotéza nebyla dosud archeologicky potvrzena. Místo přestalo fungovat v druhé polovině 4. století př. Kr.⁴⁹

3.5. Tirizis na Cape Kaliakra

Místo se nachází na výběžku Cape Kaliakra, jihovýchodním směrem od města Kavarna (obr. 10).

Osídlení se nacházelo na skalnatém výběžku pevniny (rozkládalo se od severní špičky výběžku), obklopeného ze všech stran mořem. Přístup byl možný pouze od severu, kde bylo situováno i opevnění dlouhé 30 m. Zdi byly postavené z opracovaných bloků místního vápence. Pevnost měla pouze jednu hlavní ulici, která vedla od brány na náměstí. Náměstí bylo poměrně malé (20 m dlouhé a 11,50 m široké).⁵⁰ Dále lokalita disponovala přístavem, kam mohlo být dováženo zboží z řeckých měst (nedaleko se nacházela řecká kolonie Bizone). Lze tedy předpokládat, že toto místo obývala silná skupina řeckého obyvatelstva, která tu žila spolu s Thráky. Osídlení se datuje se od poloviny 4. století př. Kr.

⁴⁸ Hristov a kol. 2011, 186.

⁴⁹ Balabanov 2000, 91.

⁵⁰ Agre 2002, 74.

4.Řecké osídlení – vnitrozemská oblast

Pokládanou otázkou je, co vedlo Řeky k tomu, aby přišli do vnitřní Thrákie. Prvním důvodem byl pravěpodobně obchod (nerostné suroviny, stavební dříví, otroci aj.) a s tím i spojené zřizování obchodních stanic jako bylo emporium Pistiros, jež představuje dobrý příklad počáteční kolonizace. Dosud nebylo objeveno podobné emporium ve vnitřní Thrákii, předpokládá se, že existovaly další stanice, z nichž se do současnosti nic nedochovalo. Nejbližší k Pistiru mezi dalšími městy v Thrákii má lokalita Pernik, která byla pravděpodobně založena Filipem II, obdobně jako Filipopolis s dřívějším thráckým osídlením. Dalším důvodem mohlo být zlepšování vztahů mezi řeckými koloniemi a jejich sousedy např. předáváním technologických znalostí, jak je patrné ze stejného opracování opevnění v Pistiru a nedaleké thrácké hrobky.

Obr. 13. Přehledová mapa řeckého osídlení ve vnitrozemí (Mačková 2012).

4.1. Pernik

Pernik se nachází jihozápadně od hlavního města Sofie (obr. 13). O této lokalitě se ví poměrně málo. Jeho založení je možné připisovat Filipu II.⁵¹ Datace osídlení spadá do poloviny 4. století př. Kr.

Místo disponovalo opevněním, proto lze soudit, že zde existovala určitá forma městského urbanismu. Opevnění se rozkládá na ploše 35 ha. Lícové zdi jsou postaveny z dobře opracovaných kvádrů postavených na sucho a prostor mezi nimi byl vyplněn kamením (použili techniku, která je obdobná pozdější technice opus emplekton).⁵² Zatím se nenašli žádné věže ani bašty, pouze doklad existence kamenných schodů pro obránce.

Z nálezů lze zmínit závaží různého typu (hromadná zastoupení závaží nalezneme zejména v Pistiru).

4.2. Pistiros

Lokalita se nachází nedaleko dnešní obce Vetren (obr. 13). Emporion se dříve rozkládalo na obou březích řeky Marice (starověký *Hebros*). Dnes je zachována pouze oblast kolem východní brány (70 x 40 m), zbytek města byl zřejmě zničen řekou, podobně jako agora, která nebyla dosud nalezena (obr. 14, 47).

Opevněné emporium s pravouhlym plánem ulic, bylo založeno občany z Maroneie, Thasu a Apolonie (Apollonia Pontica?) v třetí čtvrtině 5. století př. Kr. na místě s dřívější sídlištní aktivitou.

Z 1. fáze města (poslední čtvrtina 5. století – první čtvrtina 4. století př. Kr.) pochází opevnění, kanalizace a první dláždění hlavní ulice, která byla dlážděná kamennými deskami, podobně jako během 2. fáze emporia (druhá čtvrtina 4. století - konec 4. století př. Kr.), do které ještě patří rekonstrukce východní brány a výskyt nových staveb poblíž této brány. 3. fáze se datuje do raného 3. století př. Kr. (konec této etapy je spojen s Keltským vpádem roku 279 př. Kr.). Do této etapy spadá převážně metalurgická aktivita.

Město bylo poprvé poničeno v 80. - 70. letech 4. století př. Kr. (pravděpodobně) Kotysem I. Poté musela být uzavřena smlouva mezi *emporitai* a thráckým králem. Dokladem této skutečnosti je nález kamenného nápisu, druhotně použitým v nedaleké římské silniční stanici.

⁵¹ Bouzek – Domaradzka 2011, 48.

⁵² Agre 2002, 61.

Z nápisu víme, že město disponovalo specifickým druhem samovlády (městskou radou). Emporion bylo také pod ochrannou thráckých králů, kterým byla placena daň (tribut). Druhá menší destrukce je spojena s tažením Filipa II. (40. léta 4. století př. Kr.). Velká destrukce okolo roku 300 př. Kr. byla pravděpodobně zapříčiněná Kelty. Finální destrukce roku 279 př. Kr. byla s velkou pravděpodobností již jejich dílem, jak potvrzují nálezy keltských zbraní a duchcovské spony. Poté zde existovala malá osada zabývající se tavbou kovů, než ji zničila rozsáhlá povodeň v 2. století př. Kr., pak bylo místo (zcela) opuštěno.

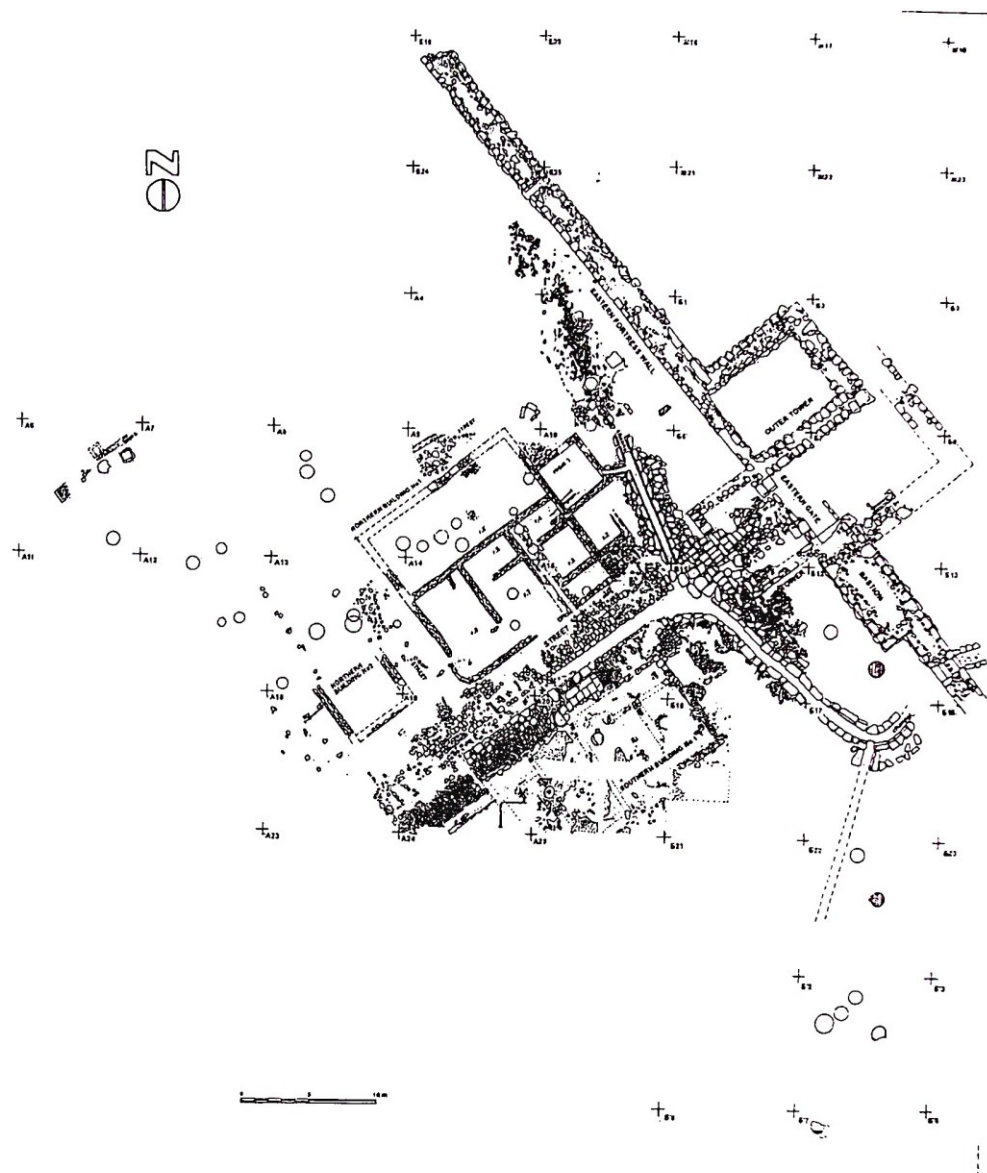
Geograficky se Pistiros nachází na důležité křižovatce cest z východu na západ a ze severu na jih. Založení emporia mělo převážně obchodní účel (i když disponovalo obrannými zdmi), jelikož v okolí Pistiru se nacházela bohatá ložiska zlata, železa a mědi. Díky uzavřené smlouvě s místním vládcem, byla tato oblast relativně bezpečná k rozvíjení obchodních aktivit, jak ukazují nálezy mincí (hlavně Thasu, později Filipa II. a jeho nástupců). Kromě platidel, zde fungoval i směnný obchod. Směnou mohl být surový kov nebo kovové předměty (nevyjímaje jiné zboží jako otroci atd.). Lze poukázat na možnost, že emporion mohlo fungovat i jako překladiště těžicí ze své výhodné pozice.⁵³ Dokladem přepravy pak jsou otisky kol ve východní bráně (rozestup 1,5 m). Další možností dopravy zboží, bylo po řece (existence říčního přístavu pro malé ploché lodě), jelikož *Hebros* měl více vody v antice než dnes. Takovým způsobem se asi dopravovalo víno, stavební dříví a surové železo. Lehčí náklad nesený tažnými zvířaty či nosiči, přicházel od jihu, kde vedla cesta přes Rodopy.

Opevnění v Pistiru mělo základy z kamene a horní část z nepálených cihel, které byly ještě chráněné před nepříznivými vlivy střešní krytinou, jak je patrné z nálezů podél východní zdi opevnění (obr. 48). První fáze opevnění je srovnatelná s opevněním řeckých měst Thasu a Samothráké. Druhou fází opevnění (přestavby) lze srovnávat s opevněním Amfipole (obr. 49).⁵⁴ Pro zajímavost lze uvést, že ranou fází opevnění (isodomické) v Nebettepe (Plovdiv), lze srovnávat s první a druhou fází opevnění v Pistiru, i když bylo o mnoho menší. Dále obranné zdi v Pistiru, vykazovaly stejnou techniku opracování jako nedaleký tumulus datovaný zhruba do r. 400 př. Kr. Nabízí se tak možnost, že řečtí kameníci se stali učiteli místním kameníkům, popřípadě hrobku zbudovali sami. Aristokrat, který v ní byl pohřben, mohl taktéž být místním vládcem, který právě umožnil kolonistům založit zde emporium.

Kanalizace byla postavena v 1. fázi emporia. Hlavní kanál vedl prostředkem hlavní ulice a v oblasti východní brány se pak ještě dělil na dvě větve (jižní a severní).

⁵³ Chankowski 2001, 654.

⁵⁴ Bouzek 1996, 45.

Obr. 14. Plán oblasti okolo východní brány (Kolarova 2010, Pistiros IV, 16, obr. 1.3.).

Původní stavba kanalizace byla provedena technikou blízkou technice *macadam*. Po destrukcích rostl i prostor kanálu spolu s dlážděním ulice. Po rekonstrukci okolo roku 300 př. Kr. vznikaly nové malé kanálky (obr. 50).⁵⁵

Nálezy kvalitní keramiky a běžného zboží se neodlišují od nálezů, které byly objeveny v menších řeckých městech. Většina thrácké na kruhu vyráběné keramiky, je srovnatelná s jednoduchou keramikou menších řeckých měst a jejich blízkého okolí. Obyvatelé emporia používali řeckou keramiku hlavně při slavnostních příležitostech, zatímco tzv. šedé zboží pro každodenní použití a více primitivnější „kuchyňské“ zboží na vaření a skladování.⁵⁶ Lampy

⁵⁵ Bouzek - Gotzev – Domaradzka – Katinčarova – Lazov – Musil – Taneva – Archibald 2010, 18.

⁵⁶ Bouzek – Domaradzka 2010 c, 236.

a louteria z kamene či hlíny, ukazují na vyšší životní standard. Nálezy keramické pece poukazují na místní produkci keramiky a střešních tašek. Vinné amfory představují importy z hlavních center té doby (Thassos, Ainos, Lesbos, Chios) a mince svědčí o obchodním vztahu mezi většinou řeckých měst v severním Egejském moři a Dardanelách.

Ohniště (eschara) byly umístěny především venku před výzmannými stavbami.⁵⁷ Tyto nálezy nemají paralely v jiných řeckých městech. Jedná se o prvek čistě thrácký známý z jiných thráckých lokalit. Stejně je to i s thráckými typy závaží (houslovitého tvaru) se jmény (nápisy), které byly pravděpodobně vyrobeny místními ženami. Tyto skutečnosti podporují teorii, že v Pistiru žila smíšená populace Thráků a Řeků. Nálezy velkého množství importovaných předmětů z Řecka jako keramika, závaží a obchodní pečetítka potvrzují, že obchod byl převážně v rukou řeckého obyvatelstva Pistiru.

O pohřebním ritu obyvatel emporia se zatím mnoho neví. Pohřební nápis nalezený v Pistiru (původně náhrobní stéla z 2. pol. 4. století př. Kr., která byla použita při rekonstrukci zdi Jižního domu po r. 300), předkládá existenci nekropole, zatímco hrobka poblíž emporia a Belova patří pouze thrácké aristokracii. Situace na pohřebišti poblíž Akandžieva (3 km od Pistiru) je poměrně složitá. Devět mohyl se datuje do 5. – 4. století př. Kr. a pět do 4. – 3. století př. Kr. Pohřebiště vykazuje prvky typické jak pro Řeky, tak i pro Thráky.⁵⁸

Technika a koncepce výstavby Pistiru nemá dosud žádné analogie v odkrytých thráckých stavbách v centrální Thrákii, jako jsou např. Vasil Levski Sboryanovo, Kr'stevič či Seuthopolis. Systém opevnění, kanalizace a dláždění ulic má paralely spíše mezi severořeckými městy jako např. Thassos, Amfipole. Obytné stavby mají analogie v Olynthu a jinde v řeckém světě. Z čehož lze soudit, že na lokalitě Pistiros žila movitější skupina lidí.

4.2.1. Dům č. 1

Nachází se západně od východní městské brány a je orientován podél hlavní ulice od SV-JZ (obr. 15). Rozkládal se na ploše 18,2 x 14,35 m. Vpředu, směrem do ulice se nacházel portik (široký 2 m a dlouhý 14,6 m), jehož jižní roh byl vypouklý (konvexní). Nálezy mincí, bronzových pravoúhlých vah a závaží poukazují na skutečnost, že zde mohl existovat určitý druh úřadu, který měl pravděpodobně za úkol kontrolovat správnost zboží (obchodu), jež procházelo východí bránou.

⁵⁷ Bouzek 2010, b 228.

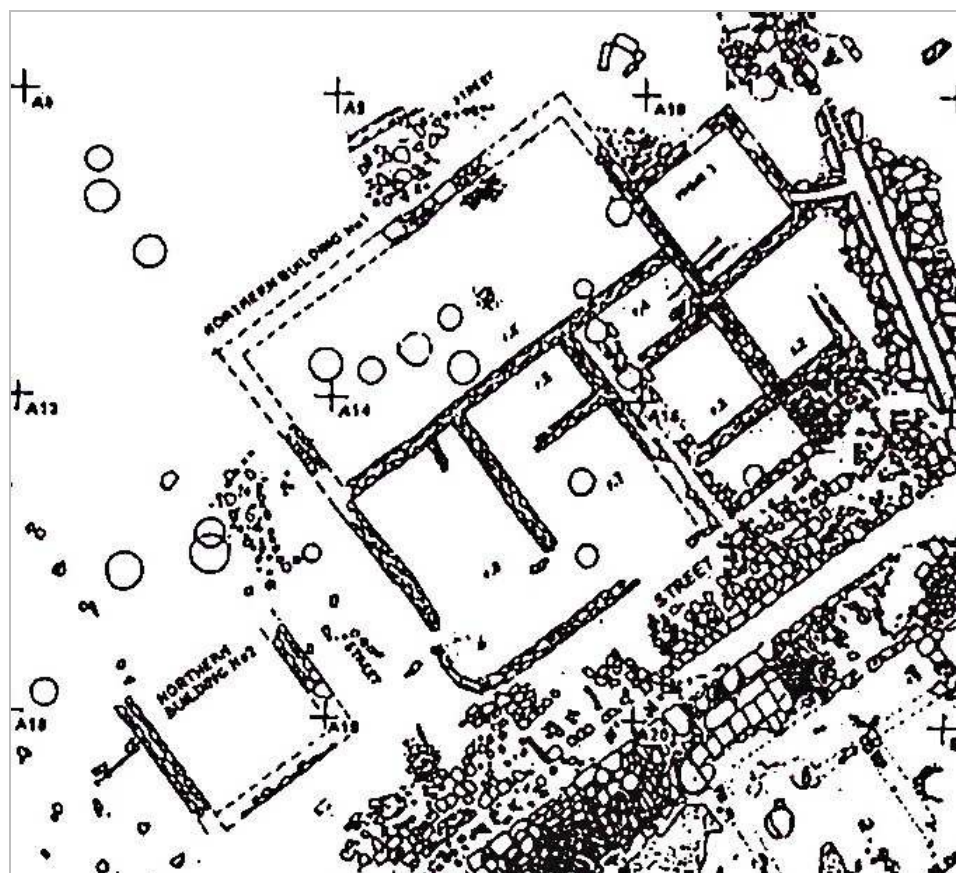
⁵⁸ Bozek – Domaradzka 2010 b, 230.

Dům č. 1 byl postaven během 2. fáze existence města (nálezy jsou datovány do rozmezí třetí čtvrtiny 4. století až začátku 3. století př. Kr.).⁵⁹ Stavba měla kamenné základy, které tvořili říční kameny a opracované kameny (znovu použité) z první fáze lokality. Zdi byly postaveny různými technikami. Nálezy fragmentů pálené hlíny s otisky proutí, poukazují na techniku proutí a mazanice. Další technikou bylo použití nepálených cihel. Stavba disponovala druhým podlažím, jak je patrné z nálezů kamene nesoucí schodiště. Vhodnou paralelou jsou pak odkryté situace schodišť v Olynthu.

Nález dvou malých kladívek v místnosti č. 1, poukazuje na existenci metalurgické dílny v této části stavby, jejíž existence spadá do 3. fáze emporia.

Stavba (č. 2) se nachází západním směrem od domu č. 1 (přes ulici). Datuje se do 2. pod-fáze 2. fáze emporia. Větší část stavby se nedochovala, protože pokračovala severozápadním směrem. Budova vykazuje shodnou stavební techniku jako dům č. 1. Rozdíl byl shledán v konstrukci základů, které byly postaveny z nepálených cihel. Nálezy strusek poukazují na existenci metalurgické aktivity.

Lze tedy shrnout, že dům č. 1 (podobně jako Jižní dům) sloužil spíše k obchodním účelům spojených s východní bránou, zatímco stavba č. 2. spíše k řemeslným aktivitám.

Obr. 15. Plán domu č. 1 a jeho okolí (Lazov 2007, 30, fig. A).

⁵⁹ Lazov 2007, 26.

4.2.2. Jižní (tripartitní) dům

Tripartitní dům se nachází jižním směrem od hlavní ulice, poblíž východní brány. Naproti přes ulici (severním směrem) stojí stavba (dům) č. 1 a vedle ní menší stavba č. 2 (obr. 14).

Jižní dům na výše popsaném místě existoval od počátku lokality. První obydlí, které stavěli kolonisté na novém území, byly zemljanky, podobně jako jinde na nově kolonizovaných územích v Černomoří.⁶⁰ Dokladem jsou nálezy prvních podlah pod úrovní terénu. Zahlubená část těchto obydlí, se brzy přeměnila na sklepní prostor. Kvůli častým povodním se sklepní prostor neustále zvyšoval. Dokladem toho jsou nálezy okrouhlých kamenných desek v různých úrovních, které pravděpodobně tvořily základnu pro dřevěné sloupy nesoucí strop (obr. 51). Jejich rozestup činil okolo 2 m a respektovaly hlavní osu střední části domu. Od poloviny 4. století př. Kr. se upouštělo od využívání sklepního prostoru, který byl nahrazen zásobnicovými jámami. V poslední fázi existence Pistiru (cca 300 – 279 př. Kr.) nebyl sklepní prostor více obnovován a používaly se výhradně zásobnicové jámy.⁶¹

Stavba Tripartitního domu si prošla několika fázemi rekonstrukce, které respektovaly původní plán domu, jež se datuje do pozdního 5. století př. Kr. Z hlediska architektonického, byla nejlépe dochovaná poslední fáze stavby (cca 300 – 279 př. Kr.), (obr. 52).

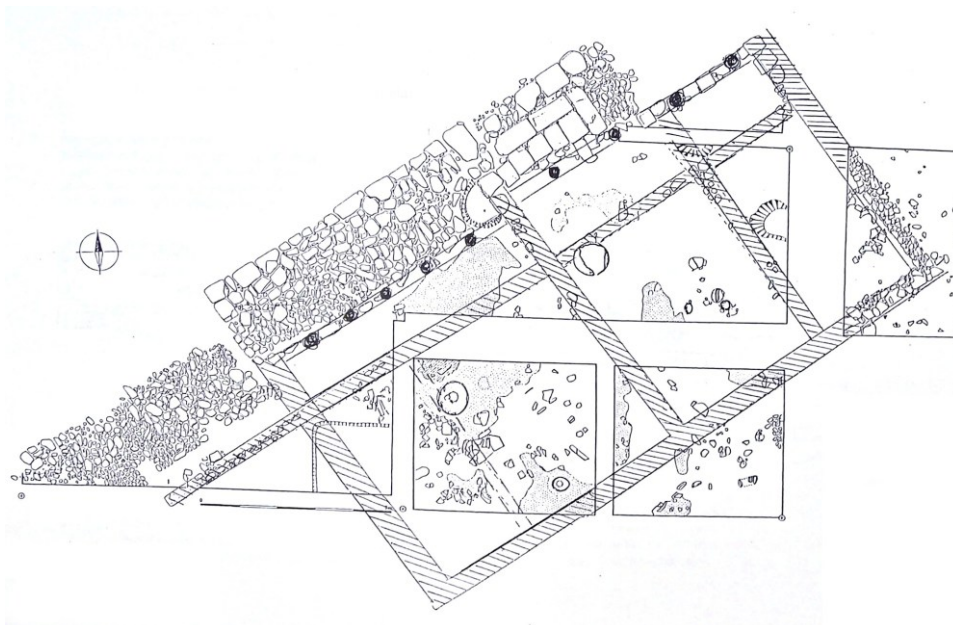
Dům se skládal ze třech částí, odtud tedy název Tripartitní dům. Jednalo se o tři před-síně (verandy), za kterými se nacházely tři hlavní místnosti (obr. 16). Střecha verandy byla podpírána dřevěnými sloupy o průměru 32-37 cm, jejíž rozestup činil okolo 2 m (dochovaly se pouze kamenné báze sloupů, obr. 53). Prostor mezi verandou a ulicí byl dlážděn, přičemž centrální část stavby měla daleko lépe provedené dláždění z větších dobře opracovaných kamenů (obr. 54). Oproti bočním křídům stavby, centrální část domu mírně vyčnívala do ulice. Podle předběžné rekonstrukce se zdá, že místnosti byly obdélného tvaru, zatímco zdi byly kolmé či souběžné s hlavní ulicí orientovanou východ-západ.⁶² Na základě celkového zhodnocení se zdá, že stavba mohla být pravděpodobně dvoupodlažní, podobně jako dům č. 1 (silnější základy v jižní části domu). Také kolonáda mohla fungovat jako podpora pro druhé patro. Dvůr byl situován v zadní části stavby (na jihu za hlavní částí domu), kde byl odkryt dlážděný prostor. Nálezy ohniště a pithoi poukazují, že sloužil i částečně jako skladiště, po-

⁶⁰ Viz. Kapitola řecká kolonizace.

⁶¹ Bouzek – Musil 2010 b, 27.

⁶² Bouzek – Musil 2007 a, 69.

dobně jako dvůr domu č. 1. Odhadovaná velikost dvora by měla být o něco větší než u dvora domu č. 1.⁶³

Obr. 16. Předběžný plán Jižního (tripartitního) domu, Pistiros (Bouzek – Musil 2007 a, 77, fig. 3).

Hlavní zdi Jižního domu měly obvykle kamenné základy a nástavbu z nepálených cihel (s dřevěnou konstrukcí) popřípadě z proutí a mazanice, zatímco menší zdi měly dřevěnou konstrukci vyplétanou proutím a obalenou mazanicí (obr. 55). Zdi byly pak ještě pomalovány bílou či červenou barvou. Konstrukce domů se tak nelišila od pozdější tradiční bulharské architektury v 19. století (obr. 56).

Střecha byla postavena z dřevěných trámů, pokrytých prkny a rákosem, jak dokládají nálezy vypálené mazanice s otisky prken a rákosu. Na tuto konstrukci byla pak ještě nanesena hlína, do které se vkládaly střešní tašky. Nejlépe dochované ukázky střešních tašek jsou z poslední fáze existence stavby. Mezi nálezy převládá hlavně lakónský typ (obr. 57). Korintský typ (obr. 58) krytiny (velmi kvalitní) se našel pouze ve střední části budovy, o níž lze soudit, že zaujímal zvláštní postavení v celé koncepci stavby. Mezi nálezy se ještě objevuje několik fragmentů *opaia*, které byly odkryty taktéž v centrální části Jižního domu. Tyto tašky sloužily k odvětrávání, dále měly oválný tvar s otvorem 20 x 30 cm a výšku „komínu“ 15-20 cm. Používali se během 4. století př. Kr. (možná i dříve). Analogie lze hledat v Priéné, Olbii atd. Jižní dům měl pravděpodobně sedlovou střechu, jejíž sklon mohl být něco mezi 17-21 stupni podobně jako v Olbii a 14-15 stupni jako na Thasu.

⁶³ Bouzek – Musil 2010 b, 27.

Ve východnější místnosti č. 1, byl odkryt mincovní depot (obr. 59), který byl uložen ve spěchu do malé jámy pod podlahou. Skládá se hlavně ze stříbrných mincí ražených raně helénistickými vládci. Jednou z možných interpretací je, že tento poklad mohl být úředním majetkem, tudíž lze tuto místnost označit za jakousi pokladnici, která se nacházela poblíž hlavního úřadu v centrální části stavby.⁶⁴ Alternativní interpretace tvrdí, že poklad mohl patřit vojákovu sloužícímu v raně helénistické armádě, patrně pod samotným Lysimachem.⁶⁵

Ve střední části domu (místnost č. 2) byl odkryt soubor nádob, amfora⁶⁶ s dírou ve dně sloužící jako výlevka a velký pithos, do kterého se patrně ukládaly potraviny v době ohrožení města. Tuto místnost, lze označit za andron nebo „kancelář“ oficiálního zástupce/dozorce nad „obchodem“ u východní brány. Jistou výjimečnost této části stavby podtrhuje lepší opracování vstupní části a důmyslnější střešní konstrukce z korintských tašek.

Místnost č. 3 pravděpodobně byla obytnou částí, jak na tuto skutečnost poukazují nálezy dvou tkalcovských stavů pro ženské osazenstvo domu. Nálezy fragmentů louteria, závaží a přeslenu ukazují, že již v rané fázi tato část domu byla, podobně jako později, více soukromým prostorem (obr. 60). Na základě nálezů, lze tuto místnost označit za gynaikeion. Místnost č. 3A (?) byla od místnosti č. 3 oddělena tenkou zdí z proutí a mazanice nebo neurčitým druhem zídky. Tato část pravděpodobně sloužila jako přístavba k obytné části v poslední stavební fázi stavby, jelikož se zdá, že v pozdním 4. století př. Kr. tato část musela být součástí místnosti č. 3.

Místnost č. 4 byla pouze částečně odkryta. Tato část domu patrně sloužila jako dílna, o čemž svědčí nálezy strusky a fragmenty nedokončených objektů. Čelní dláždění a fasáda byla méně reprezentativní, dále se nenašly stopy po kolonádě. Pravděpodobně se jednalo o méně důležitý prostor, než je zaznamenáno u místností č. 2 a 3. Funkce této části domu spadá do poslední městské fáze a snad i ještě do předposlední fáze.⁶⁷

Na závěr lze konstatovat, že centrální část Jižního domu pravděpodobně sloužila jako administrativní úřad správce, který zde i žil (nálezy spíše soukromého charakteru v místnosti č. 3). Dále dohlížel na obchod za pomoci další „kanceláře“ nacházející se v domě č. 1. Popřípadě to mohlo být naopak.⁶⁸

⁶⁴ Bouzek – Musil 2010 b, 26.

⁶⁵ Bouzek – Musil 2007 a, 64.

⁶⁶ Podobný náález z Ceilonu, byl interpretován jako nádoba na moč.

⁶⁷ Bouzek – Musil 2010 b, 26.

⁶⁸ Bouzek 2010 b, 228.

Nálezy strusky v oblasti Jižního domu a i v sektoru východní brány, patří k post-urbální fázi existence lokality, která končí záplavou ve 2. století př. Kr.

5. Řecké osídlení – pobřežní oblast

O původním uspořádání řeckých měst založených na pobřeží Černého moře není mnoho známo (jedná se o oblast dnešního Bulharska). Příčinou je využití lokalit jako vhodného základu pro města středověká a později i pro moderní zástavbu (přičemž jsou historické vrstvy často narušeny vrstvami novými). Navazujícím problémem je obtížnost plošného zkoumání problematiky řeckého urbanismu, jejíž příčinou je hustá městská zástavba. Výzkum probíhá pouze při menších rekonstrukcích a stavbách inženýrských sítí, kdy je dovoleno provést záchranný archeologický výzkum. Zkoumané plochy jsou poměrně malé a roztroušeny v různých oblastech pobřežních měst a proto bývají získané informace poměrně nedostatečující.

Podle nálezů (např. z hrobů) lze soudit, že obyvatelstvo řeckých měst bylo tvořeno značným podílem thrácké populace (popřípadě jiným domorodým obyvatelstvem). Takový model byl zaznamenán ve vnitrozemí Thrákie v řeckém emporiu Pistiros.

Obr. 17. Přehledová mapa řeckých měst, žlutě jsou vyznačena emporia (Mačková 2012).

5.1. Apollonia Pontica

Kolonie byla založena Míletskými na konci 7. století př. Kr. v místech dnešního města Sozopol (obr. 17).

Poměrně málo se ví o architektuře města v klasickém období (problém moderní zástavby). Výzkum byl prováděn pouze na malých plochách v různých částech výběžku pevniny, na kterém se rozprostírá část dnešního města. Bylo zjištěno, že město pravděpodobně disponovalo silným opevněním. Během rekonstrukčních prací na domě Sumilev (v severní části výběžku), byly odkryty zbytky domu z 2. poloviny 4. století př. Kr. (zde je zachycena stavební fáze od archaického po helénistické období). Severně od kostela Sv. Jiří (pod středověkou bazilikou) byl odkryt obytný komplex (250 m²) s orientací východ-západ. Datace tohoto komplexu spadá do 5. - 4. století př. Kr. Nejlépe byla zachována z tohoto komplexu kovářská pec, cisterna a obytná stavba se vstupem na západě datovaná do 2. poloviny 4. století př. Kr. Mezi ulicemi Krajbrejna a Ribarska byla ještě odkryta kamenná stěna s orientací sever-jih s šířkou 0,80 m, která se datuje do 2. poloviny 4. století př. Kr.

Na základě odkrytých skutečností, lze konstatovat to, že městská zástavba měla jednotný plán (s ohledem na terén), který byl zachováván i v pozdějších obdobích. V obecném shrnutí se stavěly obytné stavby typu „*pastas*“ a s peristylem. Domy disponovaly poměrně menšími rozměry (malou plochou). Místnosti byly víceméně zahlobené a umístěné okolo centrálního dvora. Základy staveb se stavěly z kamene a nástavbu tvořila dřevěná konstrukce s nepálenými cihlami omazanými hlínou. Střecha byla pravděpodobně sedlová (nelze přesně určit, kvůli špatnému stavu dochování). Nálezy ještě poukazují na to, že pravděpodobně existovalo rozdělení mezi obytným a obchodním prostorem. V několika případech se našly i známky po kanalizaci.⁶⁹

Nedaleko města bylo odkryto pohřebiště z archaické doby a z druhé čtvrtiny 5. – 3. století př. Kr.

5.1.1. Agathopolis

Loaklita se nacházela v místech dnešního města Ahtopol (obr. 17). Podle písemných pramenů se jednalo o emporium, které pravděpodobně založila Apollonia Pontica. Na konci 5. století př. Kr. se tato lokalita osamostatnila.

⁶⁹ Nedev – Panayotova 2003, 106.

5.1.2. Atia

Město bylo založeno na Cape Atia, poblíž dnešního města Černomorec (obr. 17). Podle písemných pramenů se jednalo taktéž o emporium, které pravděpodobně založila Apollonia Pontica. Nálezy (archaický kúros a mincovní poklad) poukazují na sofistikovaný vývoj města v 6. – 5. století př. Kr.⁷⁰

Bohužel o lokalitě nelze říci více, jelikož dosud nebylo možné provést archeologický výzkum k objasnění vyvstávajících otázek.

5.1.3. Anchialo

Lokalita se nachází poblíž dnešního města Pomorie (obr. 17). O počátcích města se mnoho neví. Předpokládá se, že se jednalo o emporium, které založila Apollonia Pontica (podle Strabónova popisu) v 5. nebo 4. století př. Kr. Město mělo za úkol (kromě obchodu) chránit dnešní Burgaský záliv před konkurencí, jež představovala kolonie Mesambria.⁷¹ Rivalita mezi těmito městy je doložena nápisem z Histrie v 1. polovině 2. století př. Kr.

5.2. Mesambria

Město bylo založeno Megařany z Chalkedónu a Byzantia roku 510 př. Kr. v místech dnešního města Nesebăr (obr. 17).

Lokalita se nachází pod hustou moderní zástavbou, jež znemožňuje zkoumání tohoto místa. V některých částech města jsou starověké situace navíc zničeny stavbou inženýrských sítí.

Osídlení bylo situováno na malém poloostrově, který byl obehnan hradbami (poloostrov byl spojen s pevninou úzkou šíjí). Hradby v mnohém připomenou hradby Miletu, pravděpodobně i uspořádání města bylo obdobné míleetskému (obytné čtvrti děleny ulicemi do bloků).⁷²

Rekonstrukce obytné architektury byla provedena na základě několika záchranných výzkumů. Pravděpodobně se na této lokalitě vyskytovala hustá městská zástavba, která dodržovala původní uspořádání města. Obytné domy klasické doby měly patrně stejné dispozice jako pozdější helenistické domy.

⁷⁰ Balabanov 2000 a, 89.

⁷¹ Lazarov 1998, 89.

⁷² Venedikov – Gerasimov 1973, 36.

Helénistické domy pokrývaly plochu 120 m², disponovaly pravoúhlým půdorysným plánem a vnitřním dvorem s peristylem. Obydlí se vyznačovala zahloubenými sklepy, do kterých vedly kamenné schodiště. Základy staveb byly z kamene a horní části ze sušených cihel, jež byly omítnuty a dekorovány nástěnnými malbami. Střechy byly patrně sedlové a zdobené antefixy.⁷³

Mezi emporia, která jsou připisována Mesambrii lze zmínit Navlochos. Bohužel zatím nelze přesně určit, jakým způsobem probíhal urbanistický vývoj této lokality, jelikož chybí dostatečný archeologický materiál k objasnění této problematiky. Dalším emporiem je Ravda, které leželo okolo 10 km jižně od Mesambrie.

5.3. Odéssos

Město bylo založeno Míletskými krátce před rokem 559 př. Kr. v místech dnešního města Varny (obr. 17).

Podobně jako u předchozích lokalit, i zde se poměrně málo ví o obytné architektuře (problém moderní zástavby). Další přitěžující okolností je fakt, že se dosud nenalezlo mnoho z obytné architektury a ještě méně bylo publikováno.

Na základě nálezů (odkrytého opevnění) lze konstatovat, že ve 4. století př. Kr. byla jistá část města opevněna. Jiné nálezy týkající se obytných staveb (nález domu datovaného do 1. poloviny 4. století př. Kr. v ulici Presviter Cosma) jsou datovány do pozdního klasického až helénistického období. Domy měly téměř čtvercový půdorysný plán a zdi byly postaveny z menších a větších pravoúhlých kamenů nebo nepálených cihel. Stavby disponovaly zahloubeným sklepem, přístupným po žebříku (někdy s 1 nebo 2 kamennými schody na úpatí) nebo kamenným schodištěm. Podlaha byla z udusané hlíny a střechy domů byly pokryty taškami místní produkce nebo importy. V celkovém shrnutí lze poznamenat, že helénistické domy pravděpodobně kopírovaly dispozice pozdně klasických staveb.⁷⁴

5.4. Dionýsopolis

Město bylo založeno patrně Míletskými někdy před rokem 480 př. Kr. v místě dnešního města Balčik (obr. 17).

⁷³ Preshlenov 2003, 164.

⁷⁴ Minchev 2003, 246.

Bohužel se nezachovalo mnoho informací, které by nám mohly dát představu o vzhledu města. Osídlení se muselo patrně přizpůsobit terénu (terasovitá struktura), jak je patrné i dnes.

5.5. Bizone

Lokalita se nacházela pouze pár kilometrů východně od Dionýsopole (obr. 17). Patrně byla založena kolonisty z Mesambrie na konci 5. století př. Kr. poblíž dnešního města Kavarna.

I na této lokalitě je těžké zrekonstruovat městský plán či stavební (architektonický) vývoj. Obytná část města se patrně nacházela na jižním svahu Cape Chirakman (směrem k moři) a dále vedle dnešního přístavu města Kavarny.

Na jižním svahu Cape Chirakman byla objevena jediná zachovalá stavba datovaná do helénistického období. Měla obdélný půdorysný plán (24 x 8 m) s tloušťkou zdi 1,35 m. Stavba se skládala z jedné centrální místnosti, okolo které byly symetricky rozvržené další tři místnosti. Základy byly kamenné a horní část také. Budova byla patrně opuštěna ještě před zemětřesením v polovině 1. století př. Kr.⁷⁵

Severovýchodně od Bizone (patrně v místech dnešního majáku Šabla) se nacházelo další řecké osídlení (lokalita) Karon Limen.

5.6. Kallatis

Město bylo založeno kolonisty z Hérakleie Pontské v 2. polovině 6. století př. Kr. v místech dnešního města Mangalia (obr. 17).

Urbanistický plán Kallatis lze velmi špatně určit, jelikož se místo nachází pod hustou moderní městskou zástavbou.

Vznik zemědělského zázemí Kallatis (*chora*) se datuje do počátku 4. století př. Kr. (podle nápisu z Dionýsopole vzniklo pod patronací krále Kotyse).⁷⁶ Toto teritorium lze rozdělit do dvou částí. Jedná se o oblast okolo vlastního města a větší vzdálenou oblast (zónu), která byla osídlena jak Řeky, tak i (převážně) neřeckým obyvatelstvem.

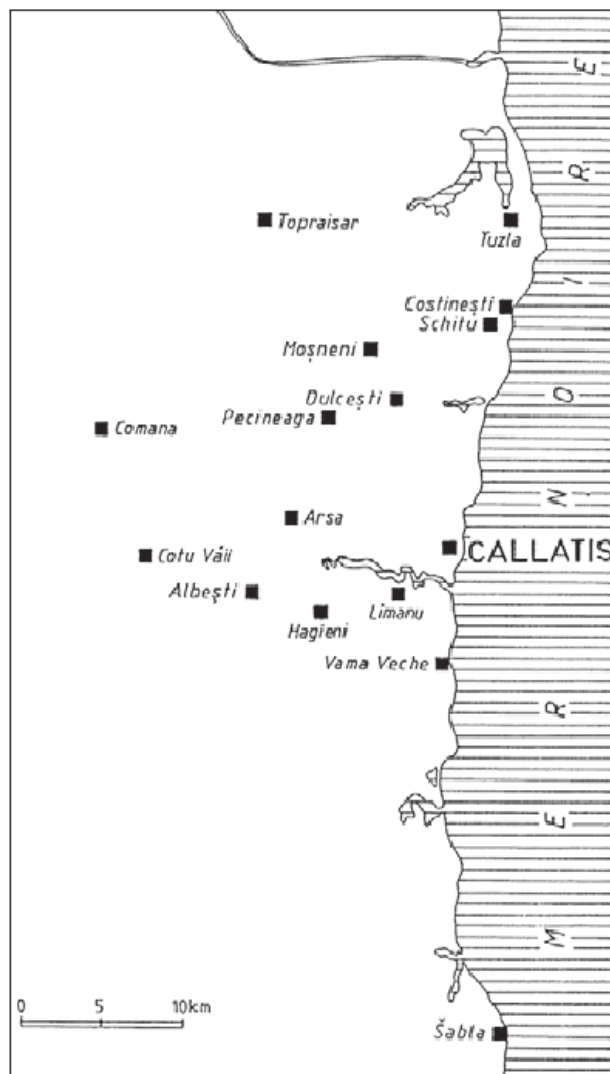
Pouze jedna lokalita byla systematicky zkoumána na území Kallatis (*chora*). Místo se nachází 2 km jihozápadně od dnešní vesnice Albešti (15 km od Kallatis). Osídlení se rozklá-

⁷⁵ Salkin 2007, 43.

⁷⁶ Avram 2007, 246-247.

dalo na ploše 12 ha a je datováno do 4. století př. Kr. Disponovalo pravoúhlým (v půdorysu) opevněním s rohovou věží (obr. 61). Opevnění bylo postaveno z místního vápence (neopracované bloky zpevněné hlínou). Z nálezů lze zmínit amfory, helénistickou a místní keramiku, mince a hliněné sošky (doklad privátního kultu).⁷⁷

Další lokality podobného charakteru jako Albești nebyly dosud archeologicky prozkoumány, jedná se např. o lokality Arsa, Tuzla, Dulcești atd. (obr. 18).

Obr. 18. Kallatis a okolí (podle Avram 2006, 69, obr. 4).

5.7. Tomis

Lokalita byla založena pravděpodobně kolonisty z Histrie v 1. polovině 6. století př. Kr. na území dnešního města Constanța (obr. 17).

⁷⁷ Avram 2006, 68.

Průzkum lokality je (taktéž) stížen moderní městskou zástavbou místa. Archeologický materiál dokládá existenci ulic, dláždění a obytných konstrukcí datovaných do 5. - 4. století př. Kr.⁷⁸

Na konci 4. století př. Kr. byla lokalita zničena silným požárem, který je připisován Filipu II. Nálezy poukazují na importy amfor z Thasu, Chiu a Lesbu (obdobná situace nálezů transportních amfor je doložena v kolonii Histria).

5.8. Histria

Kolonie Histria byla založena Míletskými v polovině 7. století př. Kr. na břehu jezera Sinoe (obr. 17, 19).

Archeologické výzkumy lokality jsou ztíženy výskytem podzemní vody, která tak zabraňuje dalšímu zkoumání urbanistických situací.

V 2. polovině 6. století př. Kr. město disponovalo silnou obrannou zdí a pravidelným plánem (obr. 62). Na lokalitě byly odkryty jedno nebo dvojpokojové domy (rozměry 4 x 4 nebo 4 x 6 m) ze sušených cihel. Nálezy několika pozůstatků ulic z helénistického období naznačují hypotézu, že bloky domů měly rozměry 72 x 36 m².⁷⁹ Nálezy potvrzují i existenci místní keramické výroby.

Oblast okolo Histrie disponovala dostatkem pitné vody z četných jezer a řek, kvalitní zemědělskou půdou a ložisky mědi. První fáze rozvoje archaického osídlení a nekropolí (*chora* Histrie) se rozkládalo na pobřeží i ve vnitrozemí ve vzdálenosti okolo 18 km od samotné Histrie. Nejranější nálezy se datují okolo roku 600 př. Kr. a poukazují na otevřené osídlení s převážně zemědělským charakterem.⁸⁰ V tomto období zde žili Řekové a místní obyvatelstvo (Gétové) v relativním míru.

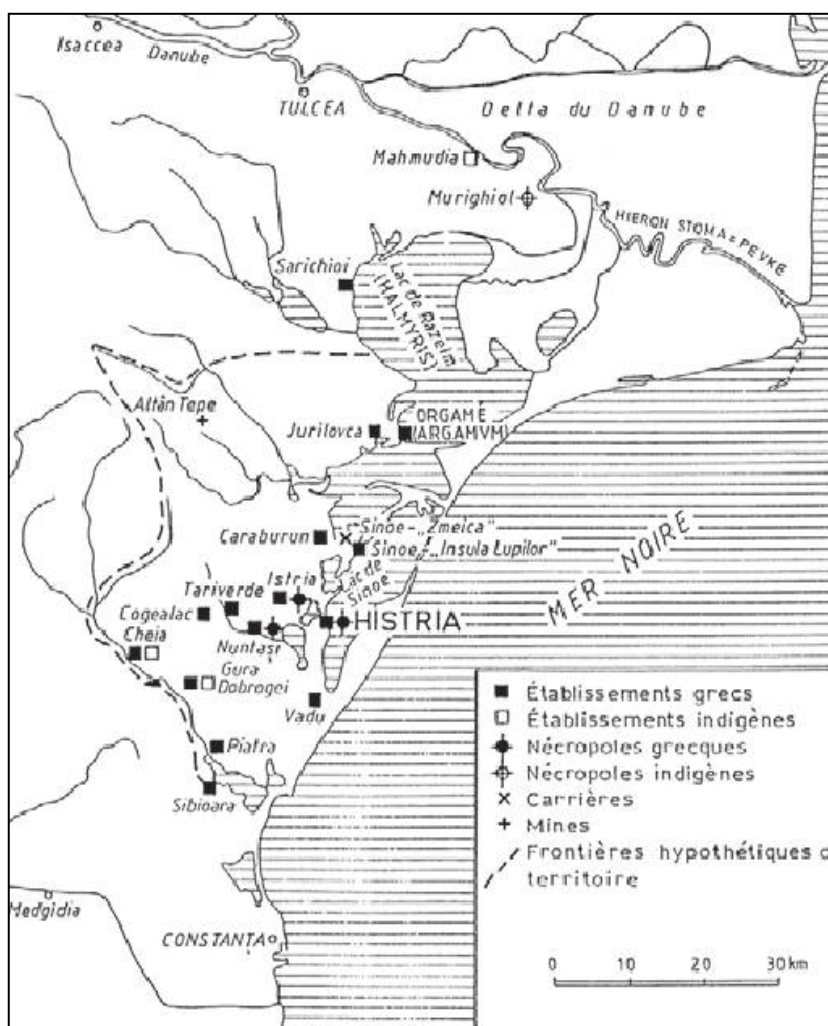
V klasickém období (hlavně z 5. století př. Kr.) jsou detaily rozvoje zemědělského zázemí Histrie stále málo prozkoumány (známy). Mnohem více informací nám poskytují nálezy až ze 4. století př. Kr. Jedná se o lokalitu Histria – Pod (zaznamenáno již archaické osídlení, které nemělo souvislost s vrstvami datovanými do 4. století př. Kr.), kde byl odkryt jednoduchý komplex staveb. Stavby měly kamenné základy a horní část z nepálených cihel. Patrně zde probíhal obchod pod zástitou zemědělského zázemí, jak poukazují nálezy amfor (převládají z Thasu). Další lokalitou je Nuntași nacházející se v okolí stejnojmenné vesnice, přibližně 10 km západně od Histrie (osídlení zde taktéž vzniklo již v archaickém období, kdy stavby

⁷⁸ Buzoianu – Bărbulescu 2007, 293.

⁷⁹ Avram 2003, 323-324.

⁸⁰ Lokality Histria – Pod, Nuntași a Tariverde (zaznamenány pouze archaické a helénistické vrstvy).

orientované SV-JZ měly kamenné základy a horní část z nepálených cihel). V této době vzniká na tomto místě nová aglomerace s orientací staveb S-J nebo V-Z.⁸¹

Obr. 19. Histria a okolí: klasické a helénistické období (podle Avram 2006, 65, obr. 3).

5.9. Orgame

Orgame bylo založeno na Cape Dolojman, které se nachází severovýchodním směrem od kolonie Histrie (obr. 17).

Lokalita se vyznačuje kontinuální zástavbou již od své existence. Později zde bylo vystaveno římské město Argamum. Z tohoto důvodu je těžké zkoumat řecké osídlení, tak aby nebyly poškozeny zachovalé římské stavby.

Nejstarší stopy osídlení spadají do 6. století př. Kr. Nálezy obytné architektury z klasického a helénistického období jsou skromné. Stavby měly kamenné základy a horní

⁸¹ Avram 2006, 64.

část z nepálených cihel, podlaha byla z hlíny a střechu tvořila dřevěná konstrukce vyplétaná proutím a obalená mazanicí.⁸²

S rostoucím vlivem sousední Histrie, dochází k začleňování okolního osídlení do jejího zemědělského zázemí. Z Orgame se tak stalo emporium, jak dokládají nálezy (potvrzují obchodní aktivitu). V archaickém období a snad i v klasickém bylo Orgame (patrně) nezávislým městem.⁸³

5.10. Tyras

Město bylo založeno pravděpodobně Míletskými v raném 6. století př. Kr. v místech dnešního města Bilgorod-Dnistrovs'kij (obr. 17).

Spodní část města a přístav byli zničeny silnou erozí. Další části se nacházejí pod moderní městskou zástavbou.

V pozdně archaickém a raně klasickém období bylo město pravděpodobně menších rozměrů (nemělo svoje vlastní zemědělské zázemí). V této etapě se stavěly polo-zahloubené a zahloubené objekty. Od konce 5. století př. Kr. město disponovalo obranným systémem a pravidelným plánem s ulicemi dlážděnými kamennými deskami, které nepřesahovaly šířku 2 m a protínaly se v pravém úlu (obr. 20).

Odkryté budovy vykazují dvě až tři stavební fáze a to ranou (konec 5. století - začátek 4. století př. Kr.) a pozdější (4. - 3. století př. Kr.). Z nejranějších objektů byly odkryty dva domy (dům I a II, obr. 20). Dům I disponoval pěti sklepy s obytnou i skladovací funkcí, které byly spojeny s přízemím kamenným žebříkem. Na západě stavby byl situován dvůr s místnostmi. Dům II byl situován na jihu od předchozí stavby. Taktéž disponoval dvorem v severozápadní části a deseti místnostmi.

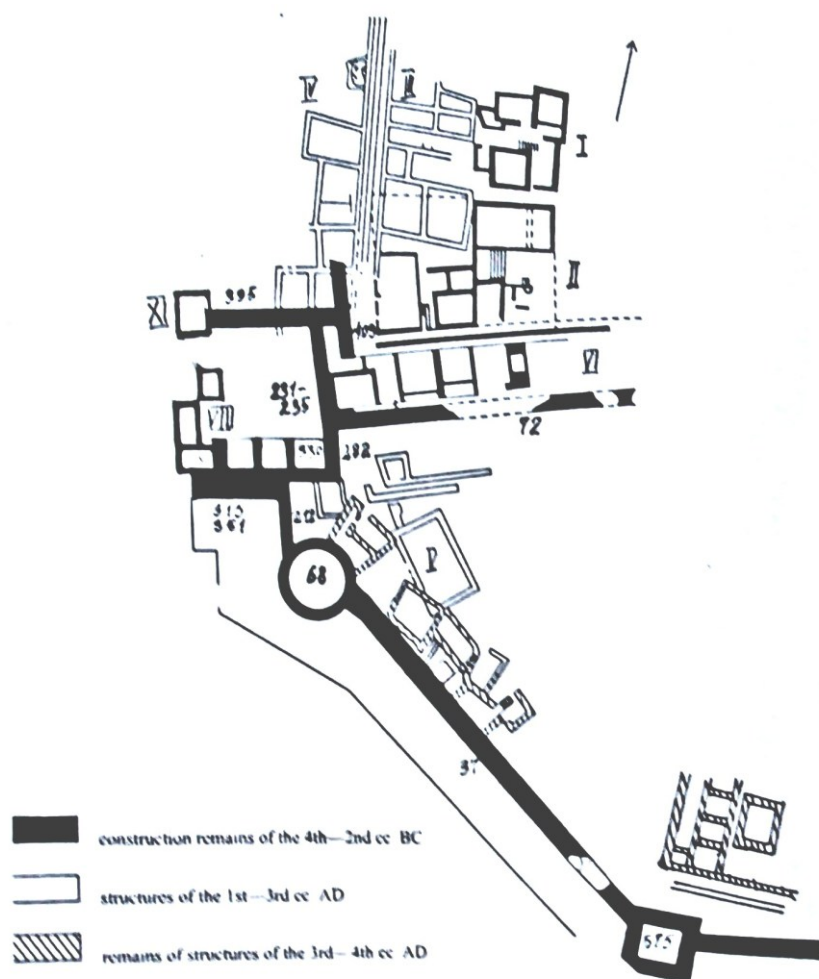
Během druhé a třetí fáze výstavby měly domy rozlohu 360 m². Obytné místnosti byly poměrně prostorné (12-30 m²), zatímco skladovací menších rozměrů. Místnosti byly situovány okolo malého dvora dlážděného kamennými deskami. Dveře, rámy oken a jiné detaily se stavěly ze dřeva. Zdi byly někdy omítnuté a pomalované (červená, žlutá a tmavě modrá barva) a střecha dekorována ornamentálními taškami a antefixy (dovoz z Bosporu a Sinope). V konečném hodnocení jsou domy na této lokalitě podobné těm v Olbii, i když s menšími odlišnostmi.⁸⁴

⁸² Mănucu-Adameșteanu 2003, 348.

⁸³ Avram 2006, 67.

⁸⁴ Samoylova 2007, 441.

Zemědělské zázemí (*chora*) města se započalo rozvíjet ve 4. století př. Kr. Jedná se o pobřežní pás od dnešní obce Udobne po obec Primorskoe. Zde bylo zaznamenáno na 25 osad. Největší z nich je opevněné osídlení Pivdenne, jenž se nachází severozápadně od města. Dále byly zaznamenány zbytky vícepokojových obydlí s kamennými základy a horní částí z nepálených cihel. V druhé třetině 3. století př. Kr. Tyras ztrácí zemědělské osídlení (důsledek neznámé krize?).

Obr. 20. Plán lokality Tyras (Samoylova 2007, 466, fig. 1).

5.11. Nikonion

Nikonion se nachází 300 m severozápadním směrem od dnešní obce Roksolany (obr. 17). Lokalita byla pravděpodobně založena na konci 6. století př. Kr. Dnes je větší část města zničena nebo se nachází pod vodní hladinou.

Během druhé poloviny 6. - první čtvrtiny 5. století př. Kr. se stavěly zahloubené a polo-zahloubené objekty, podobně jako v okolních městech (zahloubené objekty se využívaly až do konce 5. století př. Kr.). V druhé konstrukční fázi (druhá polovina 5. – první čtvrtina 4.

století př. Kr.) se začaly stavět domy na kamenných základech s horní částí z nepálených cihel. Obytné místnosti pravděpodobně měly rozlohu do 25-30 m². Stavby disponovaly sklepními prostory využívanými k zemědělským i obytným účelům, dále měly cisterny, odtokový systém a kamenné dláždění. Ve druhé - třetí čtvrtině 4. století př. Kr. se rozmohla výstavba města, kdy se stavěly nové budovy o rozloze (ne méně než) 240 m², které využívaly zahloubených částí jako základů stavby. Tyto stavby měly čtvercový půdorys a taktéž kamenné základy a horní část z nepálených cihel.⁸⁵

Zemědělské zázemí (*chora*) dosud nebylo dostatečně prozkoumáno. Nejlépe je známo osídlení z Nadlimanskoe III (6. - 5. století př. Kr.) a Nikolaevka (4. - 3. století př. Kr.). V polovině 3. století př. Kr. bylo město opuštěno, stejně jako jeho okolí. Pravděpodobně se tak stalo kvůli omezení obchodních aktivit a politickým změnám.

5.12. Borysthenés (Berezaň)

Město bylo pravděpodobně založeno v polovině 7. století př. Kr. na poloostrově (dnes se nachází na ostrově, jelikož se hladina moře zvýšila o 5-7 m) nacházejícím se jihozápadním směrem od Olbie (obr. 17, 63).

Badatelská obec stále vede diskuze o statusu města v archaickém období. Např. V. V. Lapin tvrdí, že bylo organizováno jako *polis*, zatímco S. D. Kryžickij si myslí, že prvotně zde bylo centrum *polis*, které se později přestěhovalo do Olbie.⁸⁶

Na začátku 5. století př. Kr. město disponovalo pravidelným plánem s domy seskupenými do bloků. Odkrytý městský blok se skládal z osmi domů, jejichž plocha se pohybovala v rozmezí 180 – 260 m². Dále stavby disponovaly kanalizací a studní. Dochované zbytky domů z klasického období vykazují obdobné dispozice jako v pozdně archaickém období. Ve většině případů měly stavby přibližně pravoúhlý půdorysný plán a samostatné sklepy (převážně využívané jako skladiště), které byly (někdy) zahloubené.

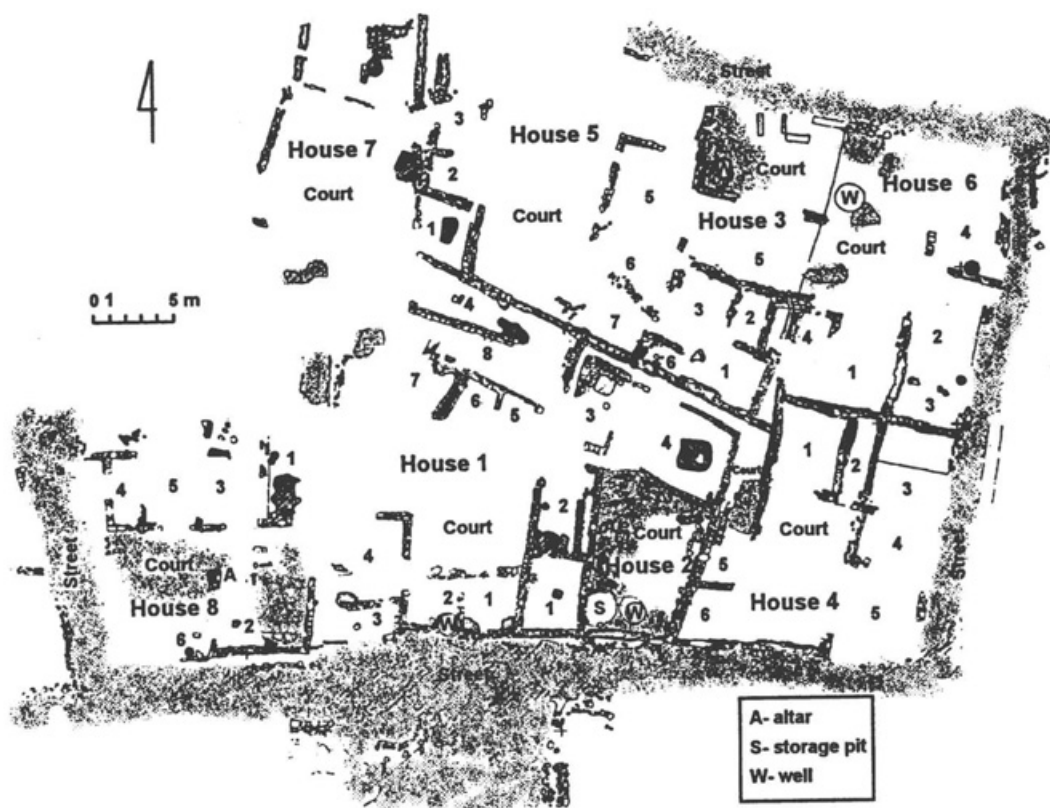
V sektoru č. 14 bylo odkryto deset domů, z nichž lze zrekonstruovat pouze jednu stavbu (dům č. 1). Dům č. 1 je datován do první poloviny 5. století př. Kr. Rozkládal se na ploše 68 m² (dvůr zabíral zhruba 9% z celkové plochy). Zahloubené místnosti byly situovány kolem vnitřního dvora do tvaru písmene U (V. V. Lapin se ve své rekonstrukci přikláněl k tomu, že

⁸⁵ Sekerskaya 2007, 492-493.

⁸⁶ Kryžytskyy – Krapivina – Lejpunskaja – Nazarov 2003, 471.

místnosti byly spíše uspořádány do tvaru písmene L, obr. 64). Tato stavba není typicky řeckého typu, ačkoliv se u ní najdou prvky, které by takové koncepci odpovídaly.⁸⁷

V sektoru č. 27 byly odkryty pozůstatky osmi staveb, které měly tvar nepravidelného lichoběžníku (obr. 21). Domy se skládaly z několika místností a vnitřního dvora (tedy prvků odpovídajících řecké tradici). Jednou z odkrytých staveb v tomto sektoru byl dům č. 2, který se v první etapě výstavby skládal z dvou zahluobených místností a východně položeného dvora. Celková plocha stavby činila 123 m² (46% tvořil dvůr). V druhé etapě výstavby byla přistavěna velká místnost na severu domu skládající se z dvou částí (obr. 65). Okolo obvodu místnosti (kromě jižní strany) existovala další linie vnějších zdí a dvůr. Tato dostavba zabírala plochu 236 m² (dvůr 30%). Místnosti tak byly uspořádány do tvaru písmene U okolo centrálního dvora (na západě, severu a východě), i když severní dostavba nemá žádné známé paralely v řeckém světě. Další odkrytou stavbou v sektoru č. 27 byl dům č. 4, který disponoval pěti místnostmi na severu a východě dvora (obr. 65). Celková plocha stavby činila 181 m² (dvůr tvořil 33%). Mezi odkrytými stavbami je tento dům jediný, který je typicky řecký (nedisponuje žádnými specifickými znaky).⁸⁸

Obr. 21. Plán sektoru č. 27, Berezaň (Kryzhitskyy a kol. 2003, 500, Pl. II).

⁸⁷ Kryzhitskii 2005, 181.

⁸⁸ Kryzhitskii 2005, 194.

Od konce první třetiny 5. století př. Kr. docházelo k úpadku osídlení, které je spojováno s rozkvětem Olbie (pravděpodobně se z lokality stalo emporium Olbie). V 2. – 1. století př. Kr. bylo město opuštěno.

5.13. Olbia

Olbia byla založena při ústí řeky Jižní Bug (starověký *Hypanis*). Mezi badateli neexistují jednotné názory na její založení, nejranější nálezy se datují do poslední čtvrtiny 7. století př. Kr. (obr. 17).

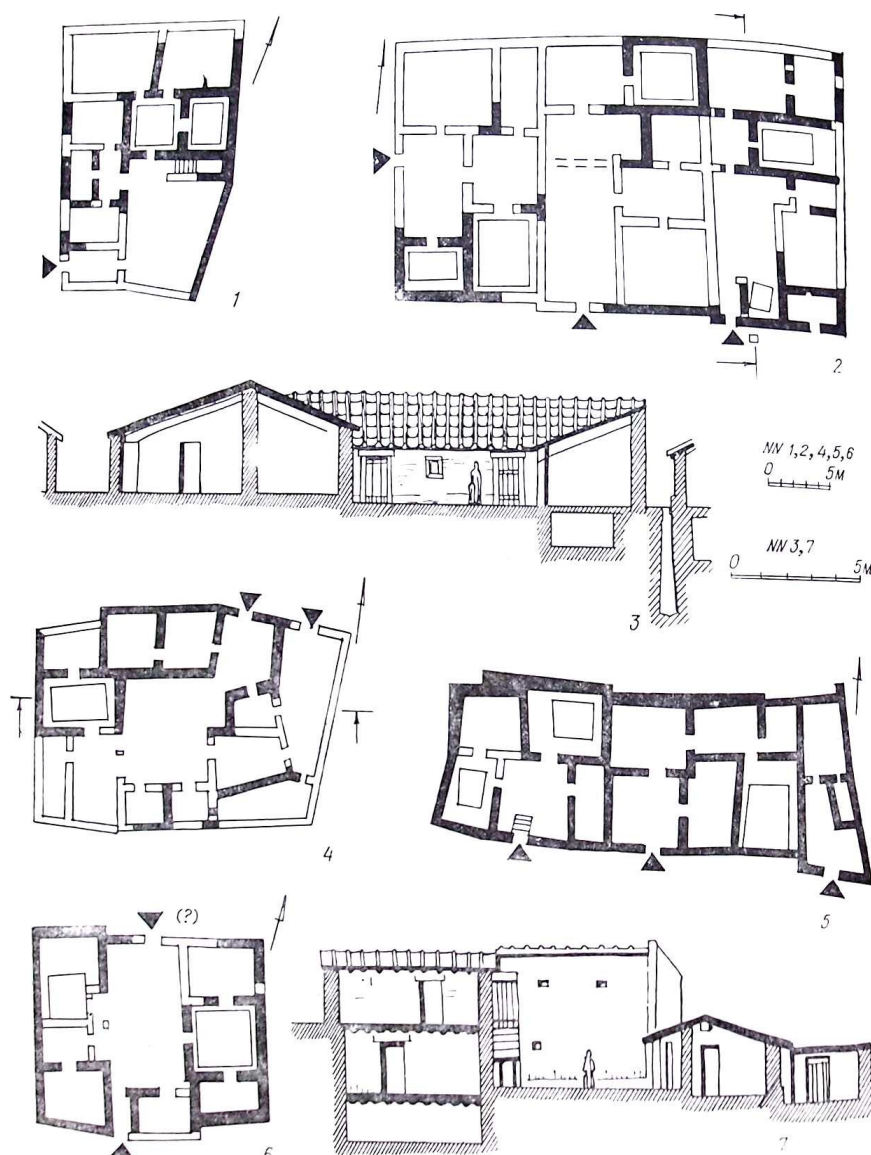
Téměř ve všech zkoumaných sektorech, byla objevena obytná architektura všech fází života města (obr. 66). V pozdně archaickém období byly budovány zahloubené jednopokojové objekty (obdélného půdorysu) se sedlovou střechou. Na konci první čtvrtiny 5. století př. Kr. tyto zahloubené stavby mizí a začínají se stavět obytné domy s vnitřním dvorem, které byly uskupené do čtvrtí (na konci 5. století př. Kr. tak město disponovalo pravidelným plánem, i když nemělo tak přesně vymezené čtvrtě, jak je doloženo na jiných místech). Obytná architektura z 5. a první poloviny 4. století př. Kr. je zachována pouze ve fragmentech, proto je složité stavby rekonstruovat. Na základě dostupných informací se předpokládá, že se dispozice domů nelišily od těch pozdějších helénistických (obr. 22, 67).

Z Olbie jsou známy (pouze) typy domů „*pastas*“ a s peristylem (obr. 68, 69). Helénistické domy disponovaly velikostí okolo 100 až 600 m², nejvíce jich mělo průměr okolo 200-250 m² (tak pro 8-10 lidí se služebnictvem). Speciálním znakem těchto staveb byl obydlý sklepní prostor (sloužil obytnému i hospodářskému účelu). Dvůr měl na jedné nebo vícero stranách kolonádu a sem byly situovány i okna a dveře, aby bylo zabráněno pronikání hluku z ulice. Dále domy byly rozděleny na mužskou (*andron*) a ženskou (*oikos*) část. O stavbách lze celkově konstatovat, že disponovaly kamennými základy s horní částí z nepálených cihel (o rozměrech 40 x 40 cm). Zeď byla omítnutá hlínou a střecha byla pokrytá střešními taškami lakónského nebo korintského typu.⁸⁹

Zemědělské zázemí Olbie se nacházelo na úzkém pobřežním pásu mezi řekami Dněster a Jižní Bug (na severu to bylo přibližně k dnešnímu městu Mikolajiv a na západě po Tyligul's'kyj liman, obr.). První osídlení oblasti spadá nejpozději do poloviny 6. století př. Kr., v druhé polovině 6. století se již toto osídlení dostává pod vliv Olbie. Vedle zahloubených objektů vznikaly i nadzemní stavby (v pozdně archaickém období) menších rozměrů. Tyto budovy měly stěny z nepálených cihel, taktéž základy, které obložili kameny. V první

⁸⁹ Kryzhytskyy - Krapivina – Lejpunskaja – Nazarov 2003, 429-430.

třetině 5. století př. Kr. se značně snížilo osídlení, pravděpodobně kvůli skýtskému nebezpečí (obyvatelstvo odešlo do Olbie).

Obr. 22. Půdorysy obytných domů, Olbia (Kryžickij 1993, 154, ris. 106).

Ve 4. století a v první polovině 3. století př. Kr. vzniklo další osídlení na sever a na jih od Olbie (obr. 70). Objevovaly se větší nadzemní stavby s nevelkými místnostmi uspořádanými okolo centrálního dvora, který byl dlážděný. Budovy byly zasklepeny. Sklepní prostor měl jak hospodářský, tak i obytný charakter (např. lokalita Zakisova ravine).⁹⁰ Zdi stavěli z nepálených cihel na kamenném základě a střechy z rákosu (vzácně použili střešních tašek). Obytné celky neměly obranné zdi.

⁹⁰ Kryzhytskyy – Krapivina 2003, 531.

Na pravém břehu ústí Jižního Bugu byl ještě odkryt nový typ staveb z poloviny 4. století př. Kr. Jednou z nich je Didova chata I, která má rozlohu 1200 m² (z toho dvůr 620 m²). Půdorys stavby měl tvar čtverce s dvorem situovaným uprostřed a kolem něj se nacházely další místnosti. Zdi byly postaveny z nepálených cihel na kamenném základě.⁹¹ Pravděpodobně se jednalo o určitý druh panství. Na základě odkrytých nálezů, lze rozdělit tento druh staveb (panství) na dva typy, kdy první má obdélný půdorysný plán o rozloze 2000 m² a dva dvory. Druhý typ disponuje čtvercovým půdorysným plánem o rozloze 1000-1200 m² a jedním dvorem.

Z nálezů datovaných od 5. až do první poloviny 3. století př. Kr. se vyskytují v převážné míře amfory (Chios, Thassos, Kos, později Rhodos, Sinope, Knidos a Chersonesos).

Na konci 3. století př. Kr. dochází ke krizi. V této době přestává většina osídlení v okolí (*chora*) fungovat a dochází k zhoršení vztahů s místním obyvatelstvem.

Na závěr je třeba poznamenat, že většina zemědělského osídlení kolem Olbie, byla zničena moderními zásahy (stavbami zemědělského a průmyslového charakteru). Nekropole byly také z větší části zničeny rabováním místních obyvatel. Z tohoto důvodu, badatelé kladou důraz na provádění dalších archeologických výzkumů k zachránění zbylých památek a k vyjasnění dalších otázek ohledně tohoto osídlení.

5.13.1. Osídlení podél Oděského zálivu

Osídlení Luzanovka se nacházelo na levém břehu ústí řeky Kujalnik. Osídlení se dělí do dvou období datovaných v rozmezí 5. – 3. století př. Kr. V první etapě (druhá polovina - konec 5. století př. Kr.) se stavěly lehce zahloubené obytné stavby, jejichž plocha nepřesahovala 4 m². Zdi byly stavěny z vepřovic. Objevovaly se také i menší stavby s kamennými základy. V druhé etapě (4. – začátek 3. století př. Kr.) dochází k rozkvětu lokality. Stavěly se budovy na kamenném základě s horní částí z vepřovic a dlážděné chodníky.

Pahorek Ževakov se nachází nedaleko turecké pevnosti Chadžibej (nyní 450 m od dnešního pobřeží). Datace lokality spadá do druhé poloviny 5. – 1. poloviny 3. století př. Kr. Lokalita byla z části poškozena stavbou tureckých obranných systémů a později docházelo k rozebrání staveb i okolním obyvatelstvem. Osídlení podobně jako Luzanovka mělo dvě období. Dosud veškeré odkryté struktury na tomto místě byly zahloubeného rázu.

⁹¹ Košelenko – Kruglikova – Dolgorukov 1984, 44.

Lokalita Primorsky Boulevard se nacházela v centru moderního města Oděsy. Zde bylo zaznamenáno osídlení a nekropole spadající do konce 5. – 3. století př. Kr. Místo zatím není dostatečně archeologicky prozkoumáno, aby se mohlo konstatovat více o jeho koncepci.

Lokalita Košary se nachází na pravém břehu ústí řeky Tiligul (500 m od pobřeží). Osídlení se rozkládá na ploše 10 ha a zahrnuje opevněnou citadelu, neopevněné okolí a nekropoli. V první etapě (první čtvrtina 4. století př. Kr.) se objevovaly zahloubená obydlí lišící se tvarem (čtvercový nebo kruhový půdorys) a vnitřní výbavou. V druhém období (polovina a třetí čtvrtina 4. století – začátek 3. století př. Kr.) jsou zahloubené objekty nahrazeny vícepokojovými domy s vnitřním dvorem a kamenným sklepem. Citadela se vyznačovala typickým městským plánem s kanalizačním systémem. V severovýchodní části citadely byl odkryt obytný blok skládající se ze čtyř domů, které měly rozlohu 160 m² (z toho 22 m² měl vnitřní dvůr). Místnosti (7 pokojů) budov byly uskupeny okolo centrálního dvora. Měly obdélný půdorysný plán s plochou 7,5 až 15 m² (dvě místnosti se využívaly jako skladovací prostor). Dále je doložena existence dílny. Pouze některé domy byly pokryty střešní krytinou, ve většině případů byl použit rákos a hlína.⁹²

⁹² Redina 2007, 518-519.

6. Obecná typologie řeckého domu

Řecké obytné domy byly po dlouhou dobu stavěny jednoduchým způsobem. Přepychovější a technicky vyspělejší obytné stavby se objevují v období helénismu. Domy byly často seskupovány do bloků (insul). V písemných pramenech se doporučovalo budovat domy tak, aby se daly vhodně a zdraví prospěšně obývat. Všeobecně se doporučovalo situovat místnosti tak, aby v létě byly chráněny před horkem (byl v nich stín) a v zimě před chladnými větry za pomoci zvýšené a na sever uzavřené části domu.

Vitruvius nám zanechává zprávy, v kterých byly obytné stavby rozděleny na mužskou (*andronitis*) a ženskou (*gynaikonitis*) část (u větších domů). Reprezentativnější místnosti v domě sloužili spíše pro pána domu nebo jako jídelny (andron, oikos), které byly za tímto účelem i vyzdobeny (malované stěny, mozaikové podlahy).

Obr. 23. Přehledová mapa lokalit (Mačková 2012).

Domy typu „*pastas*“ se vyznačují opakujícím se komplexem dvou až tří místností s podélným, před nimi postaveným koridorem, který se otevíral do dvora a jehož střecha byla nesena několika sloupy. Nejlépe je tento typ zastoupen v Olynthu (5. – 4. století př. Kr.).

Domy typu „*prostas*“ jsou charakteristické tím, že v centru komplexu je umístěn dvůr. Na jeho jedné straně (nejčastěji východní) pak byl situován úzký zastřešený koridor se sloupy. Největší místnost (*iokos*) byla situována na severní straně a její předsíň byla nesena dvěma sloupy mezi antami („*prostas*“). Nejlépe je tento typ zastoupen v Priéné (helénistické období).

Domy s peristylem se vyznačují tím, že dvůr je ze všech čtyř stran lemován sloupy. Dobře je tento typ zastoupen v helénistických domech na Délu (obr. 71).

6.1. Olynthos

Lokalita Olynthos se nachází na Chalkidice (mezi západním a středním prstem) v severním Řecku (obr 23).

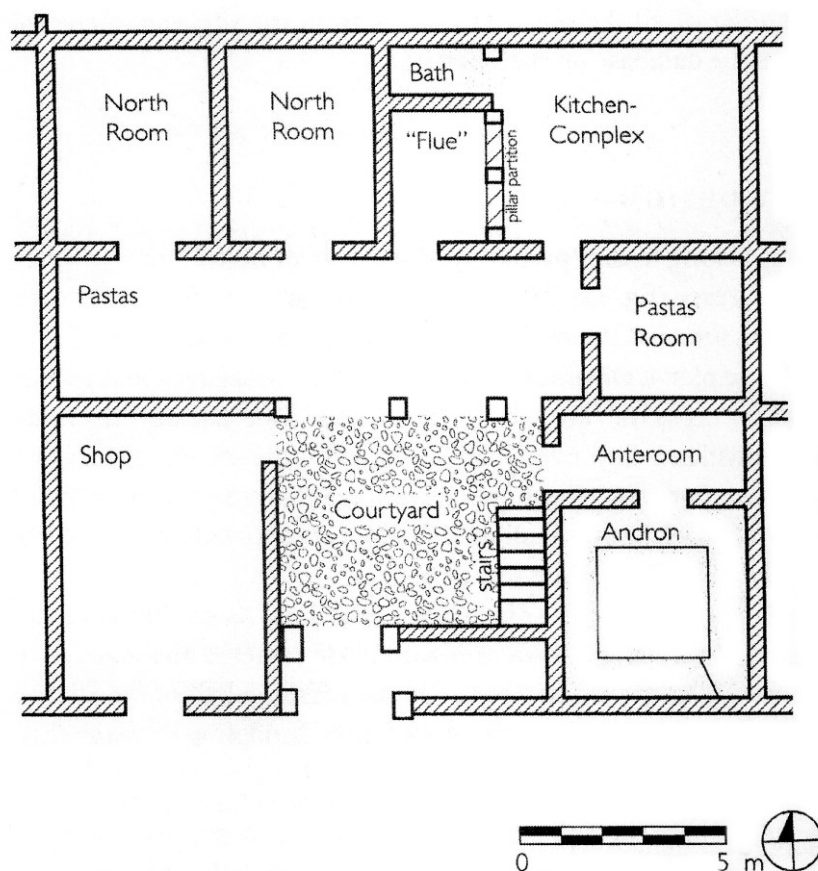
Osídlení města se rozkládalo na severním a jižním kopci (vyvýšeninách). Jižní vyvýšenina byla osídlena bez předchozího plánování. Síť ulic je nepravidelná a jednoduchá. Osídlení na severní vyvýšenině vzniklo v roce 432 př. Kr. podle předem připraveného (hippodamovského) plánu, kdy domy byly uskupeny do bloků po deseti (obr. 72, 73).

Půdorys každého domu měl tvar čtverce o průměru 17, 2 m. Hlavní osy stavby byly orientovány východ-západ. Jedna z os rozdělovala dům (procházela téměř středem) na dvě skoro stejné části. Rozmístění pokojů odpovídá spíše středomořským poměrům. Z toho vyplývá, že dvůr byl umístěn na jihu a vlastní pokoje na severu domu (obr. 24, 74). Stavby tak byly budovány v souladu s tehdejšími zvyklostmi o správné koncepci bydlení. To znamenalo, že místnosti situované v severní části domu (zády k severním větrům) se otevíraly směrem na jih. Dvůr byl oproti tomu umístěn v jižní části stavby tak, aby osvětloval severněji položené místnosti, které byly chráněné před velkými vedry v letním období. Domy byly směrem do ulice uzavřené (kromě obchodní části stavby). Vstup do domu vedl přímo do dvora s portikem. Z toho lze soudit, že obyvatelé dávali přednost soukromí před rušným životem z okolní ulice. Dalším zdrojem světla kromě dvora byly okna, která byla položena v horní části zdi kvůli tomu, aby bylo zamezeno co nejmenšímu proudění hluku do místností. V této obytné koncepci (lze mluvit o bytové jednotce) neexistovala žádná dominantní místnost, jaké lze najít např. u domů typu „*prostas*“.

6.1.1. Organizace domu

Základním rozdělením domu bylo dělení na mužskou a ženskou část. Ženy patrně obývaly zadní část nebo první patro stavby, které je doloženo nálezy kamenných bází scho-

dišť a dále potvrzeno nepřímým důkazem pilířů (v kuchyňském komplexu) podpírajících druhé patro (obr. 25).⁹³

Obr. 24. Půdorysný plán domu (A vii 4), Olynthos (Cahill 2002, 76, fig. 12).

Dvůr v obytných stavbách zaujímal důležitou roli (také patřil k největším prostorům). Měl za úkol prosvětlovat a propojovat jednotlivé části domu. S nadsázkou lze říci, že tvořil jedno velké pomyslné okno, protože kolem něj byly uskupeny další místnosti. Menší dvory měly rozměry okolo 10–15 m² a ty větší se pohybovaly okolo 100 m². Z toho vyplývá, že dvůr zabíral zhruba 3-34% z celkové plochy domu. Samotná plocha dvora byla často dlážděná, v některých případech se objevují i mozaiky. Dále zde mohly být umístěny cisterny s pitnou vodou nebo pithoi (v rozích) na její sbírání (obr. 75).

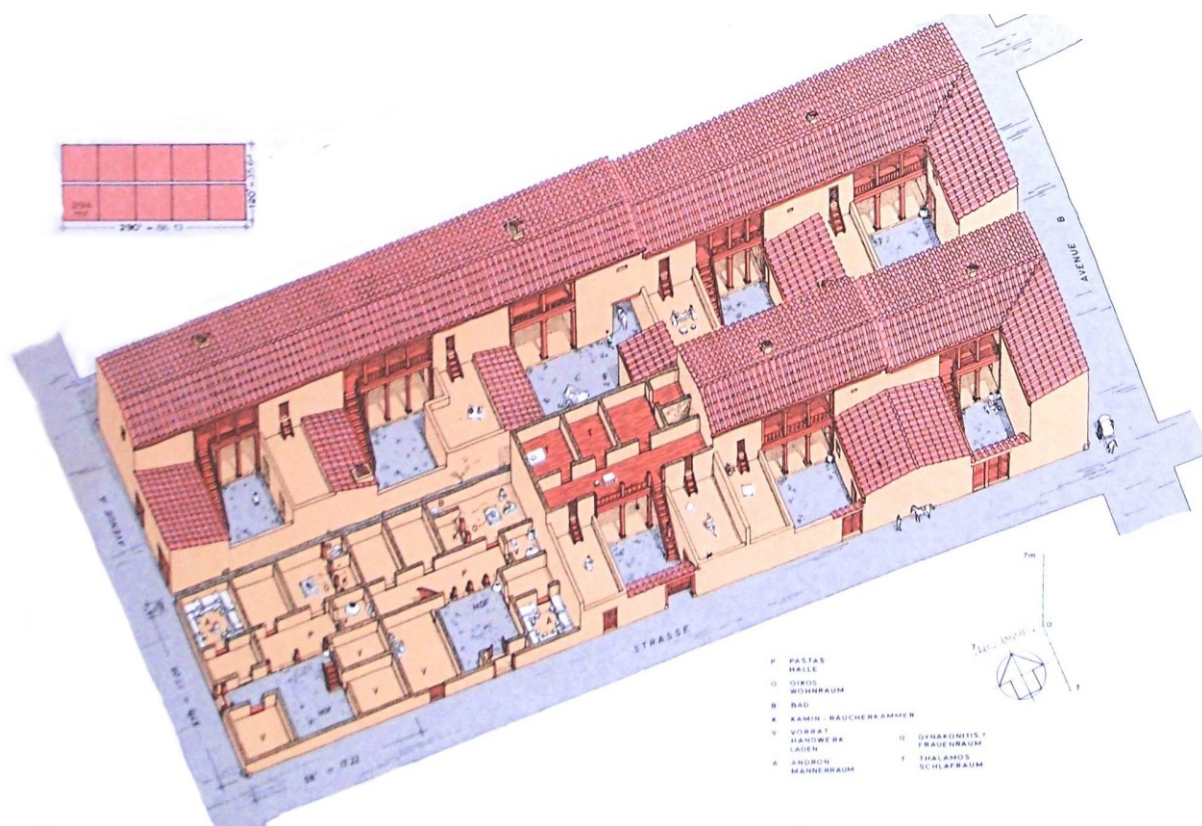
Andron patřil k nejdůležitějším místnostem domu. Byl situován v jeho jižní rohové části. Vstupovalo se do něj z předsíně (přímý vstup ze dvora, jak tomu bylo u jiných místností, se zde neuplatňoval). Místnost měla čtvercový půdorys s rozměry 4,75 x 4,75 m. Podlaha byla z cementu, někdy zdobená mozaikou. Zdi často zdobila malovaná výzdoba. Podle nále-

⁹³ Cahill 2002, 82.

zů, lze soudit, že se jednalo o reprezentativní část domu (panskou jídelnu, kde se pořádala symposia).

Portikus byl většinou otevřen směrem do dvora. V některých případech lze narazit na jednoduchý portikus umístěný na severní straně nebo na úplný peristyl. Za portikem (většinou za jeho severní částí) byl situován koridor (přístřešek), který měl za úkol chránit místnosti před deštěm a sluncem. Na konci tohoto „přístřešku“ se nacházela jedna menší místnost, která se označuje „*pastas*“. Střecha byla nesena dřevěnými pilíři (příležitostně se použilo sloupů) a podlaha byla z hlíny (někdy použili oblázky).

Většina místností byla situována v severní části domu. Vstupovalo do nich od dvora přes výše zmiňovaný koridor. Místnosti měly orientaci sever-jih a zabíraly přibližně zhruba 4,5-5 m. Pokoje disponovaly různými architektonickými zvláštnostmi, podle toho k jakému účelu sloužily. U nesespecializovaných místností je jejich interpretace obtížná. Další část místností se nacházela v jižní části domu. Tyto prostory se zdají být více obchodními než obytnými. Tuto myšlenku potvrzuje i skutečnost, že měly samostatný vchod přístupný od ulice. Jelikož netvořili přímou součást domu, mohly být také tyto části pronajímány.

Obr. 25. Rekonstrukce obytného bloku s 10 domy, Olynthos (Hoepfner – Schwander 1986, 47, abb. 32).

Kuchyňský komplex se nacházel v severní části staveb. Skládal se z velké místnosti o rozměrech 4,6 x 5,6 m a jedné či dvou místností na kratší straně, které mohly být odděleny řadou sloupů. Jedna z těchto menších místností měla dlážděnou podlahu a samostatný vstup od koridoru, od hlavní místnosti ji oddělovaly sloupy, které pravděpodobně umožňovaly lepší cirkulaci a odvod kouře (zatímco v zimě sem mohlo proudit teplo). Zadní malá místnost soude podle nálezů, sloužila jako umývárna.

Tkalcovský stav byl většinou umístěn u oken nebo pod venkovní zastřešenou částí domu. Jeho přesnou polohu lze odvodit podle většího množství kumulací závaží, která měla pyramidový nebo kónický tvar.

6.2. Priéné

Priéné se nachází na jižních svazích hory Mykalé v jihozápadním cípu Anatólie (dnešní Turecko, obr. 23). Město bylo pravděpodobně založeno Ióny v 9. století př. Kr. a později vypáleno Peršany kvůli své účasti na povstání proti nim.

V polovině 4. století př. Kr. bylo město (opět) vybudováno podle předem připraveného (hippodamovského) městského plánu (obr. 76). Město tak mělo šest hlavních ulic okolo 6 m širokých, které byly orientovány východ-západ. Další patnáct ulic bylo širokých 3 m, které se křížily v pravých úhlech a tak rozdělovaly město do 80 bloků. Jednotlivé domy byly ještě rozděleny do bloků po osmi. Z tohoto důvodu lze konstatovat, že město bylo poměrně malé (žilo zde 6000 osob ve stísněných podmínkách), když vezmeme v úvahu jiná známá městská rozvržení. Příčinou pravděpodobně byla výstavba na strmých terasách hory.

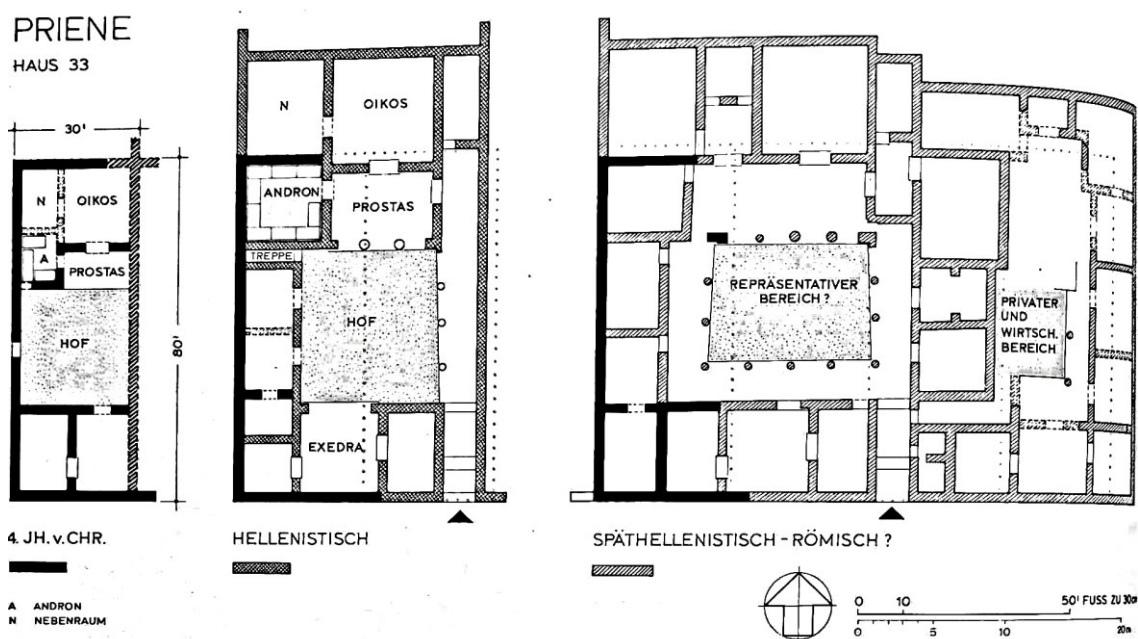
Přesné datum zániku osídlení nelze s jistotou tvrdit, pravděpodobně většina domů byla zničena požárem v druhé polovině 2. století př. Kr. (nejvíce nálezů pochází právě z tohoto období). Po této destrukci město nebylo znovu opraveno.

Domy typu „*prosta*“ byly stavěny v oblasti iónské Anatólie zhruba od konce 6. století př. Kr. Tento způsob výstavby obytné architektury má svoje počátky již v mykénském megaru.⁹⁴ Tento typ domů měl poněkud složitější výstavbu (větší počet místností okolo centrálního dvora) než domy typu „*pastas*“. Obytné stavby byly z ulice přístupné pomocí úzké vstupní chodby, která vedla na vnitřní dvorek s exedrou. Velká hlavní místnost (oikos) byla situována v severní části domu. Přístup do ní vedl přes předsíň s dvěma sloupy mezi antami. Na východní straně mohl být ještě situován úzký zastřešený koridor nesený sloupy (obr. 27, 77).

⁹⁴ Viz megara z doby bronzové v Tróji.

V římském období vznikly nové typy domů (s peristylem) přestavbou starších staveb. Stavitelé patrně patřili k movitější skupině obyvatel, kteří si takové změny mohli dovolit financovat.

Vhodným příkladem vývoje domů od jednoho typu k druhému, představuje Dům č. 33 (obr. 26). Tato stavba nám poskytuje přehled vývoje od megara přes dům typu „prostas“ až k peristylu, kdy na západní straně stavby byl situován megaron/oikos, do kterého se vcházelo přes předsň do dvora (sloužil i jako vstup do domu).

Obr. 26. Vývoj obytního domu č. 33, Priéné (Hoepfner – Schwander 1986, 186, abb. 186).

6.2.1. Organizace domu

Základním rozdělením domu bylo dělení na mužskou a ženskou část (podobně jako v Olynthu). Ženy patrně obývaly místnosti v prvním patře, které byly přístupné po schodišti.

Konstrukce domů se vyznačovala použitím dřevo-hliněné konstrukce. Střechy byly pokryty pálenými střešními taškami. Podle nálezů je i zde patrné, že domy pravděpodobně disponovaly druhým podlažím, které bylo přístupné po schodišti ze dvora. Dvůr byl ve většině případů dlážděn a byl využíván k prosvětlení okolních místností. Dalším zdrojem světla kromě dvora byly okna, která byla položena v horní části zdi kvůli tomu, aby bylo zamezeno co nejmenšímu proudění hluku do místností. V jižní části domu se nacházely (zejména) místnosti hospodářského a zásobovacího charakteru, taktéž přístupných ze dvora. Příležitostně byla tato část situována do ulic, z tohoto důvodu mohly být tyto prostory využívány ke ko-

merčním účelům, podobně jako na jiných lokalitách. Severní část staveb patřila zřejmě k obytnému komplexu. Byla zde umístěna největší místnost (oikos), do které se vstupovalo přes předsíň.

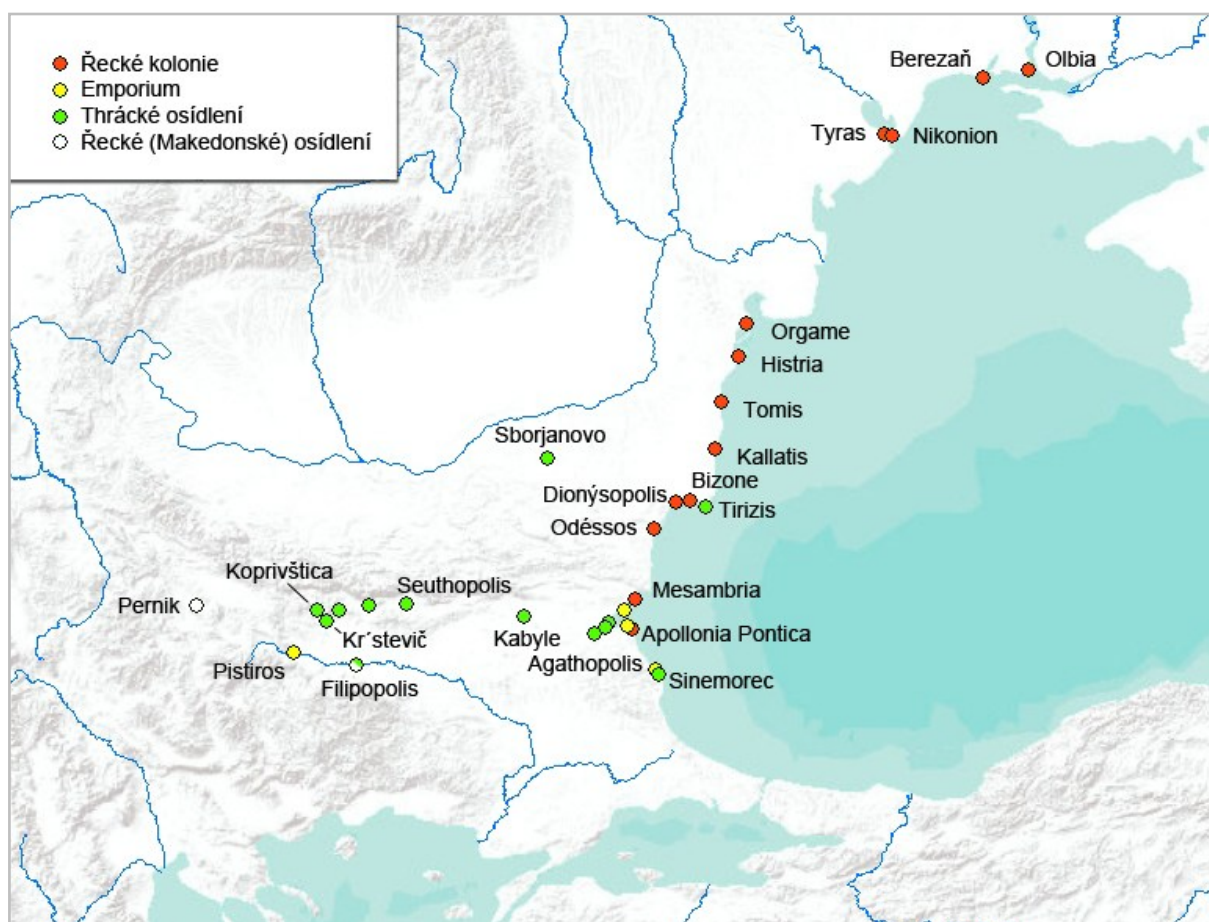

Obr. 27. Rekonstrukce obytného bloku, Priéné (Hoepfner – Schwander 1986, 171, abb. 172).

7. Interpretace

Kapitola interpretace se zabývá celkovým zhodnocením lokalit, které se nacházejí převážně na území dnešního Bulharska a v pobřežním pásu dnešního Rumunska a Ukrajiny, jež byly zmíněny v přechozích kapitolách.⁹⁵ Hlavním kritériem rozdělení kapitoly byla geografická poloha, aby bylo přehledněji poukázáno na různá pojetí v rámci blízké polohy jednotlivých lokalit. Následně bylo přistoupeno k rozdělení kapitoly na vnitrozemskou a pobřežní oblast.

Pro usnadnění orientace umístěných lokalit byla vytvořena přehledová mapa (obr. 28).

Obr. 28. Přehledová mapa osídlení v Z a SZ Černomoří v klasickém a helénistickém období (Mačková 2012).

⁹⁵ Již v úvodu práce bylo nastíněno, že se jedná o srovnávací práci.

7.1. Interpretace osídlení – vnitrozemská oblast

Osídlení ve vnitřní Thrákii (podobně jako na jiných místech v Thrákii) bylo situováno na místech s dlouhou historickou tradicí (kontinuitou) od pozdní doby bronzové až do pádu Thrákie pod římskou nadvládou.

Již od rané doby bronzové se objevují thrácké svatyně v Rodopech. Jejich počet činí okolo 60 – 70. O jejich koncepci a dispozicích se stále mnoho neví.

Zpočátku se osídlení skládalo z malých vesnic a přechodně obydlených pevností. Od 6. století př. Kr. se začínaly objevovat mnohem důmyslnější formy osídlení. Jedná se hlavně o malé pevnosti s danou vojenskou a správní funkcí, které ještě neměly dispozice opravdových měst. Zmíněné pevnosti byly často lehce opevněné (doklady silnějšího opevnění jsou známy až z pozdějšího období). Na základě průzkumů se lze domnívat, že tyto pevnosti byly pravděpodobně politickými a náboženskými centry jednotlivých kmenů.

Od pozdního 6. století př. Kr. se začaly objevovat i menší sídlištní struktury s daleko propracovanější (velkolepou) architekturou (některé z nich snad i opevněné). Bohužel většina těchto lokalit nebyla dosud nalezena. Mezi známé patří lokalita Vasil Levski (nachází se poblíž dnešního města Karlovo), která disponovala opevněním a určitým druhem „panského dvorce“ z kvádrového zdiva pokrytého glazovanými taškami (obdobné nalezneme na lokalitě Pistiros), jehož existence spadá do časového rozmezí 5. - začátku 4. století př. Kr. Opevněný „panský dvůr“ ve Vasil Levski a nekropole v Duvanli poukazují na počáteční profilaci thrácké aristokracie a počátky vzniku království.

Stavby městského rázu (městský urbanismus) se objevují v centrální Thrákii až ve spojení s lokalitou Pistiros, která byla založena na obou březích řeky Marice (poblíž dnešní vesnice Vetren) občany z Maroneie, Thasu a Apolonie (Apollonia Pontica?) v třetí čtvrtině 5. století př. Kr. na místě s dřívější sídlištní aktivitou. Jednalo se o řecké emporium, které disponovalo mohutným opevněním a pravidelným městským plánem s ulicemi ohraničenými kolonádami a vyspělým kanalizačním systémem ve 4. století př. Kr.

Počátky Pistiru jako obchodní stanice spadají do časového horizontu raných hrobů v Duvanli a opevněného „panského dvora“ ve Vasil Levski. S největší pravděpodobností se jednalo o vhodný výchozí bod k dalšímu pronikání Řeků do centrální Thrákie, kteří zde mohli nejenom obchodovat, ale i zakládat místní thrácké umělecké školy. Řecký vliv na thrácké umění je patrný např. na prvních kamenných sarkofázích s malovanou výzdobou z oblasti Duvanli a Kaloyanovo datovaných do 5. století př. Kr., dále je zaznamenáno použití obdob-

né techniky při výstavbě opevnění v Pistiru a nedaleké thrácké hrobky z konce 5. století př. Kr.⁹⁶

Podoba Pistiru má daleko blíže ke klasickému řeckému urbanismu, než k thráckým městům. Pouze lokalita Pernik (pravděpodobně vystavěna Filipem II) a poté Seuthopolis (později založená než předchozí lokality) by mohly mít bližší analogii k Pistiru (než jiná města v Thrákii). Paralely k Pistiru lze hledat v severořeckých městech a i v urbanismu měst ve Velkém Řecku, jako např. Heraclea v Lukánii založená roku 433 př. Kr.⁹⁷

Z obytné architektury v Pistiru jsou nejlépe dochovány dvě stavby (dům č. 1 a Jižní dům), které disponovaly neobvyklou kolonádou vepředu stavby. Tento prvek pravděpodobně naznačoval výjimečné postavení (důležitost) staveb v oblasti východní brány. Tento model měl pouze pár paralel na území tehdejšího řeckého světa v 5. – 4. století př. Kr. Jedním z nich je stavba datovaná do 5. – 4. století př. Kr., která se nacházela na raně republikánském fóru v Římě a svým půdorysem má nejblíže k dispozicím Jižního (tripartitního) domu (obr. 29, 30). V typických klasických městech jako Priene a Olynthos, nebyl tento prvek zaznamenán.⁹⁸ Kolonáda mohla fungovat i jako podpora pro druhé patro, jehož existenci připouští i statika. Nález kamene nesoucího schodiště je vhodným podkladem k tvrzení, že určitá část domu č. 1 disponovala druhým poschodím. Dobrou paralelou k tomuto nálezu jsou odkryté situace schodišť v Olynthu. Oba domy v Pistiru měly základy z kamene, podobně jako v Olynthu. Zdi byly postavené z nepálených cihel nebo na tzv. technice proutí a mazanice (stavitelé využívali obě dvě techniky při výstavbě zdí). Střechy domů byly pokryté taškami.

Jižní dům se skládal ze třech částí, z čehož prostřední část se od zbylých dvou odlišuje dobře dlážděným vchodem. Tato část domu měla zřejmě speciální funkci, jak naznačují nálezy, např. korintských *kapypteroi*, které patrně pokrývaly střední část Jižního domu během 4. století př. Kr. Měly spolu s korintskými taškami zdůrazňovat důležitost této část stavby. Takovéto použití krytiny bylo v Černomoří vzácné, doklady jsou známy až z Olbie.⁹⁹

Hlavní ulice byla lemovaná kolonádami, které pravděpodobně sloužily jako vhodné místo pro setkávání obyvatel emporia i obchodníků přijíždějících do města. Lze tedy soudit, že právě zde kupci vystavovali své zboží, sjednávali si schůzky, uzavírali obchody a jednali s místními úředními orgány, které (soudě podle nálezů a neobvyklých architektonických prvků) se nacházely v domě č. 1 a Jižním domě, jež měly na starosti dohlížet na obchod a vybírat daně. Centrální část (místnost č. 2) Jižního domu patrně sloužila za kancelář správci města

⁹⁶ Bouzek – Domaradzka 2011, 48.

⁹⁷ Bouzek 2002, 347.

⁹⁸ Bouzek 2010 a, 226.

⁹⁹ Bouzek – Musil 2007 b, 118.

dohlížejícího na zboží přicházející východní bránou, zatímco místnost č. 3 byla soukromou částí. Další místnosti byly situovány západním směrem a dosud nebyly odkryty. I když je Jižní dům méně zachován, tak byl pravděpodobně větší než protilehlý dům č. 1, kde patrně byla také umístěna určitá část kontroly nad obchodem.¹⁰⁰

Shrnuji, že obě stavby (dům č. 1 a Jižní dům) měly specifickou funkci spojenou s obchodem a zbožím procházejícím východní bránou. Základy staveb částečně tvořily říční kameny a částečně znovu použité opracované kameny z první fáze lokality. Jejich rozvržení a velikost dodržovalo kontinuitu od první do poslední stavební fáze. Jiné stavby se nacházely více na severu lokality. Nálezy poukazují, že neměly kamenné základy, jak je doloženo nálezy vypálené mazanice s otisky proutí. Většina těchto domů měla malé rozměry, byly pravoúhelného půdorysu a ve většině případů disponovaly jednou místností.

Při zkoumání severního okolí emporia Pistiros, nebyla zjištěna žádná thrácká ani řecká keramika z doby existence lokality. Místo, které by mohlo mít vztah s lokalitou, se nachází poblíž obce Malko Belovo (pár km vzdáleném jihozápadním směrem od lokality), které již leží v podhůří Rodop. V provedených sondážích byla odkryta stavební konstrukce a keramika, která se datuje do konce 5. – 2. poloviny 4. století př. Kr. Pro řecké obchodníky toto osídlení mohlo být velmi přitažlivé, jelikož leželo v blízkosti hor, odkud mohli získávat dodávky dřeva, zatímco jižně a západně od Akandžieva (nachází se nedaleko-severozápadním směrem od Pistiru) byly situovány měděné doly. Dalším vhodným obchodním artiklem mohli být otroci. Z výzkumu okolí se zdá, že emporium nemělo zemědělské zázemí, ale fungovalo pravděpodobněji pouze jako překladiště na křižovatce tras na jih či východ apod.¹⁰¹

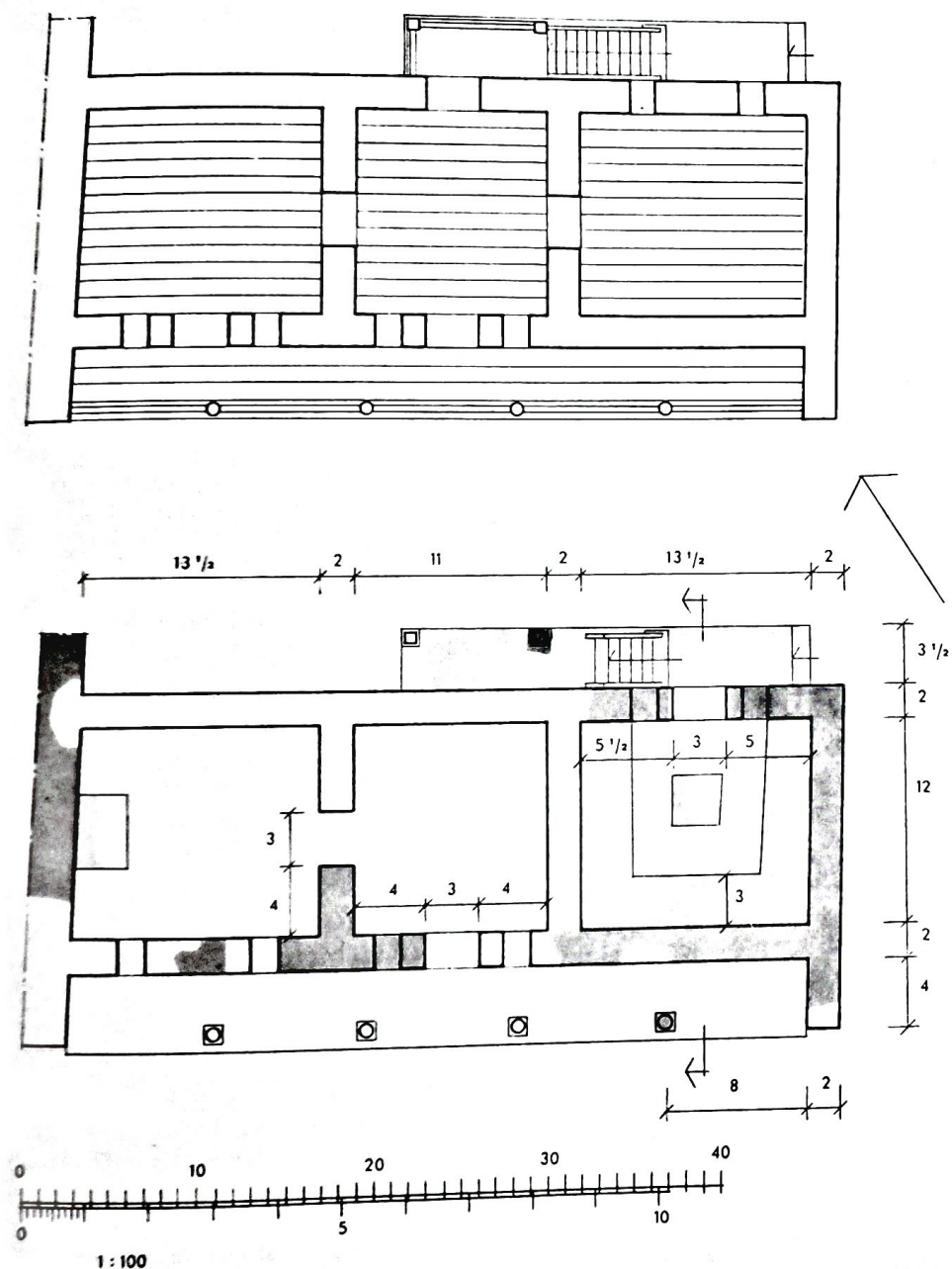
Podle názoru některých badatelů, Pistiros nebylo jediné emporium nacházející se ve vnitřní Thrákii. Předpokládá se, že existovalo několik dalších, které zatím nejsou archeologicky doložené (použili na stavbu málo trvanlivý materiál?). Např. M. Domaradzki zmínil několik míst, kde by mohla existovat další emporia (vychází na základě několika nálezů). Prvním místem je Arzos (poblíž Kalugerovo) ležící na pravém břehu řeky Sazlika, kde se našlo několik tuctů obchodních dokumentů z předřímské doby. Ty jsou nyní v soukromé sbírce (nelze je studovat) a doposud neproběhl ani vlastní průzkum lokality. Druhým místem je Kočerino, kde taktéž neproběhl průzkum lokality a velká část nálezů se nachází ve sbírce D. Dimitrova z Perniku.¹⁰² Dalšími navrhovanými místy je oblast poblíž obce Dobri Dol, kde se mohla nacházet obchodní stanice z předřímské doby. Jiné místo podobného charakteru bylo objeveno poblíž obce Gorno Beleva, umístěné severně od římského tábora (možná paralela k Pistiru,

¹⁰⁰ Bouzek 2010 a, 226-227.

¹⁰¹ Chankowski 2010, 243.

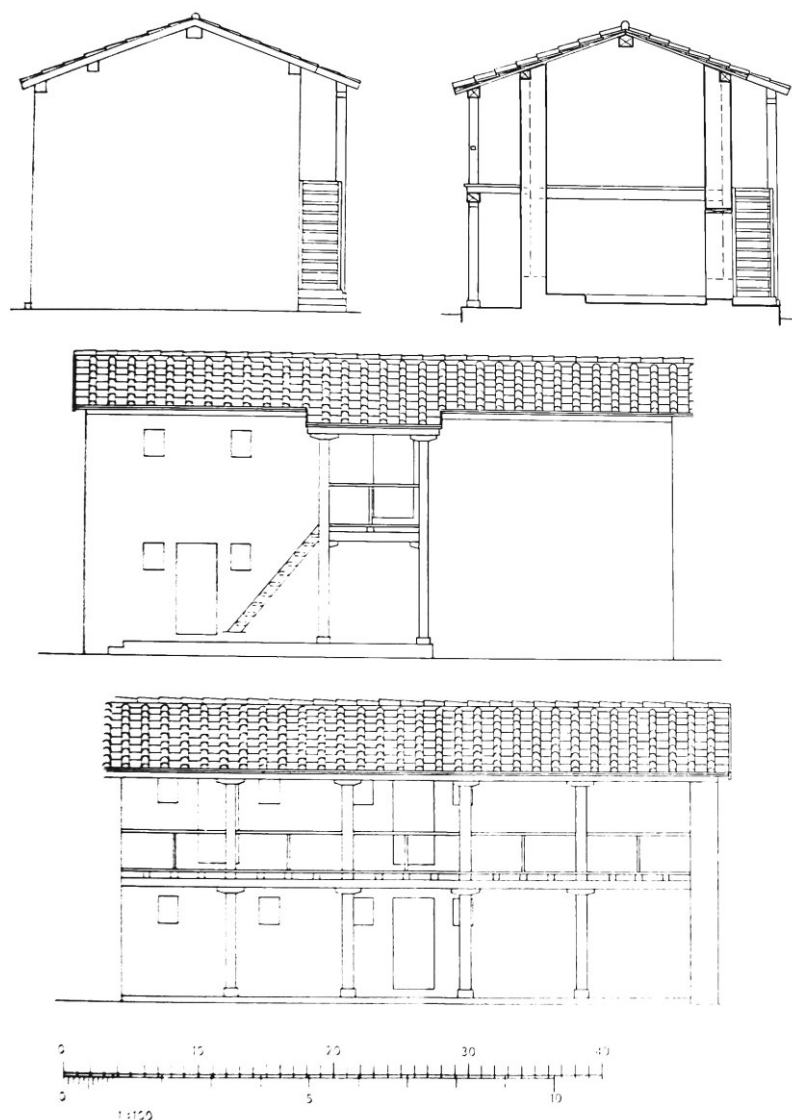
¹⁰² Bouzek 2006, 90.

který je umístěn také nedaleko římského tábora, kterému město sloužilo za kamenolom). Se sbíraný materiál je datován do 4. - 3. století př. Kr. Mezi nálezy figurují fragmenty řecké černě glazované keramiky, místní na kruhu vyráběné keramiky a vázy, které mají nejbližší analogie k Thasu.¹⁰³ Existenci vícero obchodních stanic ve vnitřní Thrákii, které přinášely thráckým vládcům více bohatství než daně placené řeckými pobřežními městy, zmiňuje i Démostenés (bohužel nezmiňuje emporium Pistiros).

Obr. 29. Půdorys domu ze 4. fáze na Sacra Via, Řím (Gjerstad 1966, 413, fig. 113).

¹⁰³ Domaradzka 2005, 24.

Obr. 30. Rekonstrukce domu ze 4. fáze na Sacra Via, Řím (Gjerstad 1966, 416, fig. 114).

Lokalita Kr'stevič byla objevena v posledních letech a výzkum zde stále probíhá. V 5. století př. Kr. se místo mohlo nacházet na jedné z důležitých křižovatek, pravděpodobně spojovalo nedaleké obchodní centrum Pistiros (na jihozápadě) a Vasil Levski (na severovýchodě). Z dostupných informací lze shrnout to, že na lokalitě byly zatím odkryty tři stavby (budova A, B a C) s kamennými základy.

Budova A byla zatím nejlépe prozkoumána (datace spadá do začátku 5. - poloviny 4. století př. Kr.). Nález kamenné báze tvořící základnu dřevěného sloupu nesoucího schodiště poukazuje na existenci druhého patra, jež je doloženo např. u staveb v Pistiru s analogiemi v Olynthu. Nálezy keramiky a mincí svědčí o rozsáhlém obchodu, zatímco nálezy strusek naznačují, že zde byly na určité úrovni zpracovávány i kovy.

Lokalita Kr'stevič pravděpodobně fungovala jako důležité obchodní a výrobní centrum.¹⁰⁴ Nálezy keramiky ukazují, že dovoz činil přibližně 70% nálezů a místní produkce zbylých 30%. Proto se lze domnívat, že se jednalo o určitý druh překladiště, jelikož budova A zabírá poměrně velkou plochu svojí zástavbou. Zda se jednalo o řecké emporium nebo o jiný druh osídlení nám objasní pokračující výzkumy této lokality.

Město Seuthopolis se nacházelo severovýchodně od emporia Pistiros a pravděpodobně bylo založeno Seuthem III., který vládl v pozdním 4. – raném 3. století př. Kr. Podobně jako Pistiros i Seuthopolis bylo vybudováno podle pravidelného plánu, který odpovídal standardům tehdejších řeckých měst. Přesto se na lokalitě našly nestandardní prvky, které lze přičítat spíše thráckému obyvatelstvu. Mezi ně patří královský palác a krbové oltáře (podobné oltáře jsou známy i z emporia Pistiros, což umožňuje myšlenku, že lokalita byla současně osídlena jak Thráky, tak i Řeky). Specifikem města je absence ekonomických a obchodních aktivit. Řemeslné a běžné aktivity jsou doloženy až za městskými hradbami (lze přirovnat k situacím, kdy v moderním světě jsou stavěny průmyslové zóny na okrajích měst, aby odklonili hluk, nečistoty apod. od hlavní části města). Vysvětlením by mohlo být i to, že město bylo postaveno pro thráckou aristokracii (poměrně malá rozloha, tak pro 50-60 rodin). Podobné rozměry domů by mohly nasvědčovat o stejné sociální úrovni jejích obyvatel, ale toto je zatím pouhou otázkou, kterou lze do budoucna lépe zpracovat. Bohaté nálezy transportních amfor (66% z Thasu) nabízí otázku, zda ve městě nežila menšina řeckého obyvatelstva, která mohla mít vliv na samotnou výstavbu města na základě řeckých znalostí urbanismu.

Obytná architektura disponovala kamennými základy s horní částí z nepálených cihel. Podobnou techniku výstavby nalezneme také v Pistiru. Stejná technika byla pravděpodobně použita i na lokalitě Kr'stevič (doloženy pouze kamenné základy). Na základě toho lze soudit, že použití této techniky mohlo být běžným jevem při stavění obytných budov ve vnitřní Thrákii.

D. P. Dimitrov na základě svého zkoumání města Seuthopolis klasifikuje dům č. 5 jako typ „*pastas*“. Analogie k této stavbě lze hledat v Olynthu. Dále nepřímou označuje dům č. 1 za typ domu s peristylem (připomíná jeho koncepci).¹⁰⁵ Paralely lze hledat v helénistických domech na Délu.

Plno vědců si klade otázku, proč vlastně Řekové přišli do vnitřní Thrákie. V první řadě se nabízí v odpověď, že jejich motivací byl obchod. Dalším důvodem mohla být snaha o zlepšení vztahů mezi řeckými koloniemi a jejich sousedy. Jak víme z Duvanli a Vasil Lev-

¹⁰⁴ Madžarov - Tančeva 2009, 243.

¹⁰⁵ Dimitrov 1984, 15.

ski, přítomnost řeckých obchodníků a řemeslníků v centrální Thrákii začíná od pozdního 6. století př. Kr., běžně pak od pozdního 5. - 4. století př. Kr. (doba největšího rozkvetu Pistiru). Pistiros tak představuje dobrý příklad počáteční kolonizace (zlepšení podmínek obchodu s místními). První skupina osadníků měla zřejmě sebou jen pár žen a tak pojímali manželky z řad místního obyvatelstva (stejný případ se zdá být použit i v Pistiru, kde se vyskytují nálezy hliněných oltářů a jiných prvků typických spíše pro Thráky). Ve vnitřní Thrákii je více míst, kde se řečtí obchodníci usídlili během klasického a helénistického období. Přítomnost řeckých obchodníků je doložena např. v Plovdivu, Vasil Levski, Kr'stevič a Sborjanovo.

Obranná architektura taktéž vychází z řeckých tradic, podobně jako pevnosti, svatyně a *thyrseis*. Jedná se např. o Kr'stevič, Kozi Gramadi, Sborjanovo, Smilovene (Koprivštica), Ostrec, Golata Niva (Sinemorec) a Vasil Levski, jež měly stěny postaveny z opracovaných kamenů. Jednoduchá hradiště byla opevněna alespoň na kratší straně svahu (např. Čertigrad). Podobné rysy známe z Vadarski Rid (Makedonie) a Kruševica (Srbsko).¹⁰⁶

Některé větší komplexy byly pravděpodobně královskými rezidencemi jako lokality Vasil Levski, Kr'stevič, Kozi Gramadi, pozdější Sborjanovo a Seuthopolis a snad i Golata Niva. Smilovene (Koprivštica), Golata Niva, Durankulak a patrně i Nebetepe v Plovdivu patří k menším *thyrseis*. U jiných míst převažuje charakter svatyně (např. Ostec se svatyní Dionýsa). Všechny tyto lokality se svou velkolepou architekturou odkazují na inspiraci řeckými modely. Výjimku tvoří Seuthopolis a Pistiros se svým kanalizačním systémem a opevněním, které nemá zatím žádné paralely ve vnitřní Thrákii. Pistiros byl vystavěn podle pravidelného plánu (pozemky byly rozděleny mezi *kleroi*), stejně jako Seuthopolis. V celkovém srovnání nelze mluvit o specifických paralelách ve vnitřní Thrákii k samotnému emporiu Pistiros.¹⁰⁷

Opevněnou thráckou rezidenci nacházející se na jihovýchodě hřebenu Kozi Gramadi, lze ještě srovnat s několika dalšími místy a to s lokalitou Smilovene (Koprivštica), *tyrsis* (?) u jezera Mandren nebo Golata Niva (Sinemorec).¹⁰⁸

Další lokality (pravděpodobně s městským charakterem) datované do 4. století př. Kr. existovaly v Simeonovgradu (Asara) a Mezeku (Kaletu). Bohužel z archeologického hlediska se ví o nich málo. Taktéž to platí i o osídlení nacházející se v Šumenu a na kopci Carevec (Veliko Tärnovo). K objasnění kladených otázek o urbanismu na těchto místech, je potřeba dalšího důkladného studia (archeologických průzkumů).

¹⁰⁶ Bouzek 2011, 43.

¹⁰⁷ Bouzek – Domaradzka 2011, 48.

¹⁰⁸ Hristov a kol. 2011, 183-186.

Lokality situované více na západ vzkvétaly hlavně v pozdním 4. století a hlavně ve 3. století př. Kr. Mezi ně patří Pernik (pravděpodobně založeno Filipem II.), Kruševica v Srbsku a několik dalších míst podél řeky Vardar v Makedonii.

V 5. století př. Kr. se atická keramika stává běžným zbožím na mnoha hlavních místech vnitřní Thrákie jako Kr'stevič nebo Vasil Levski, ve 4. století př. Kr. byla tato keramika dostupná kdekoliv v Thrákii. Místní toreutické školy na dvorech thráckých vládců, byly zakládány buď Řeky, nebo jejich žáky. Odruská škola a jižní Gétové přijímali řecké modely ochotně, zatímco Triballové a severní Gétové byli více nezávislí ve svém umění.

Řecké graffiti nejsou známy pouze z Pistiru, ale také z hrodek v Akandžievu. Vzácněji se objevují i jinde v Thrákii jako v Kabyle, Sborjanovo, Asara a Seuthopolis. Lze se tedy domnívat, že obyvatelstvo v Pistiru disponovalo dobrými znalostmi písma (gramotností).

Mezi mincovními nálezy převládají mince z Thasu s vyobrazením satyra unášejícího nymfu (originály i imitace). Athény, Parion, Apollonia Pontica a Kyzikos (elektronové statéry) mají také své zastoupení. V jižní Thrákii, převážně v oblasti Rodop se objevují mince Maroneie. Mince thráckých vládců jsou převážně známy z lokality Pistiros a datují se do první poloviny 4. století př. Kr. Jedná se o drobnou měnu, která mohla být ražená v Pistiru (velké množství nálezů). Pozdější nálezy z druhé poloviny 4. století př. Kr. jsou zastoupeny mincemi makedonskými a samostatnými řeckými městy v jihovýchodní Thrákii. Mincovní depot v Pistiru z poslední destrukční vrstvy, byl uložen ve spěchu pod podlahou v momentě blížícího se nebezpečí, podobně jako mincovní soubor z Vadarski Rid.¹⁰⁹

V Thrákii byly známy všechny tři systémy střešní krytiny a to korintský, lakónský a jejich smíšený typ. Korintské tašky používaly i řecké kolonie na západním pobřeží Černého moře. Ve vnitrozemí se používaly zřídka. Smíšený systém je zaznamenán hlavně v Pistiru, Kabyle, Seuthopoli, Vasil Levski a Kozi Gramadi.

7.2. Interpretace osídlení – pobřežní oblast

Mezi nejranější řecké kolonie v západním a severozápadním Černomoří patří Histria a Berezaň (polovina 7. století př. Kr.). Řecké kolonie, které byly založeny v prvotní vlně kolonizace, se v druhé čtvrtině 6. století př. Kr. rozrostly a začaly budovat mohutné stavby a opevnění. V této době bylo zemědělské zázemí (*chora*) řeckých měst malým osídlením, kde spolu žili Řekové a místní obyvatelstvo (např. Olbia, Histria).

¹⁰⁹ Bouzek – Domaradzka 2011, 47.

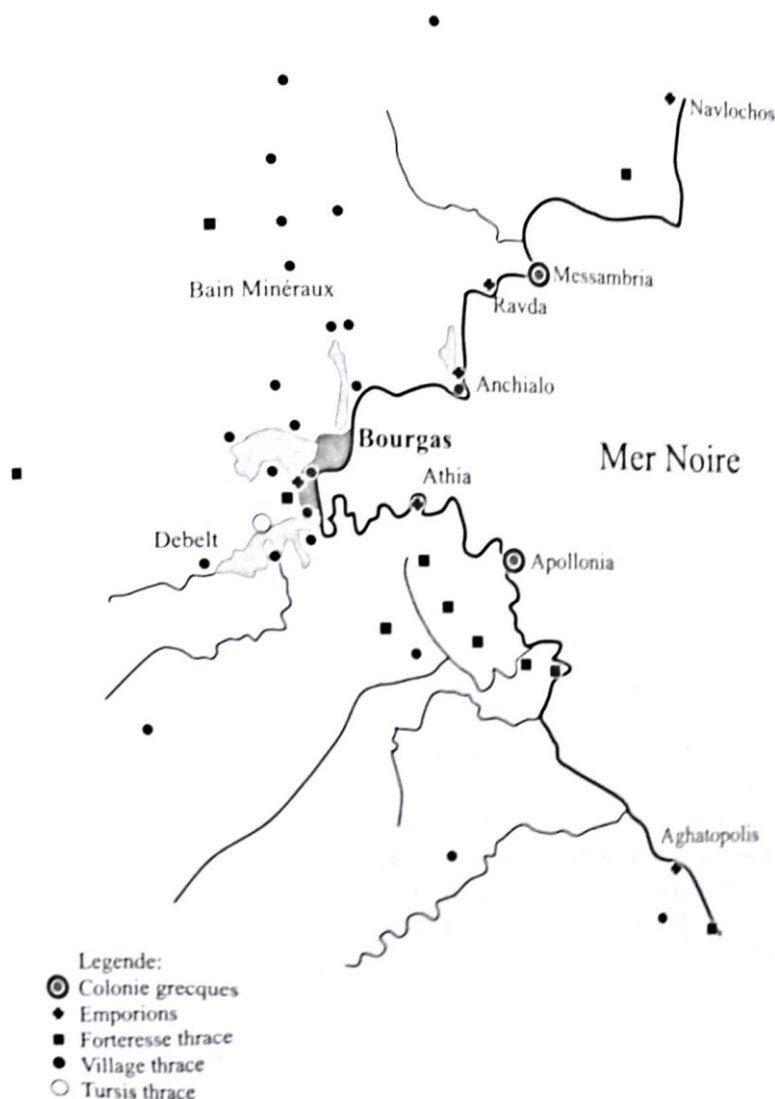
Poměrně málo je známo o obytných stavbách prvních kolonistů. Na základě nálezů např. z Berezaně byly tyto domy částečně zahloubené (tzv. zemljanky), zatímco v Olbii se stavěly zahloubené stavby. To znamená, že nově příchozí osadníci přejali způsob výstavby od původního obyvatelstva (i v důsledku chladnějšího klimatu). Tyto stavby byly poměrně skromné, podobně jako u prvních osadníků v Itálii a v západním Černomoří, nevyjímaje emporion Pistiros ve vnitřní Thrákii, kde nově příchozí obyvatelé v prvních pár letech obývali taktéž zahloubená či polozahloubená obydlí (zemljanky). Zdá se tedy, že takováto obydlí si stavěli kolonisté vždy při příchodu na nové území, než započala vlastní výstavba města. Tyto zahloubené prostory v pozdějších obdobích plnily funkci sklepů (v severněji položených území měly i obytnou funkci).

O původním uspořádání řeckých měst založených na pobřeží v západním Černomoří (jedná se hlavně o města nacházející se na území dnešního Bulharska) není mnoho známo, neboť tyto města posloužila jako dobrý podklad pro pozdější města středověká a novověká. Dalším problémem je skutečnost, že díky husté městské zástavbě je velmi obtížné plošně zkoumat problematiku řeckého urbanismu na těchto místech. Pouze při menších rekonstrukcích a stavbách inženýrských sítí, je dovoleno provést záchranný archeologický výzkum. Získané informace jsou často nedostačující, jelikož zkoumané plochy mají malé rozměry a nacházejí se v různých částech pobřežních měst.

Podle nálezů (např. z hrobových inventářů) lze soudit, že obyvatelstvo řeckých měst bylo tvořeno také značným podílem thrácké populace (popřípadě jiným domorodým obyvatelstvem žijícím v daném území). Městská centra, kde žili Thrákové často s Řeky, existovala v některých částech pobřeží Středozemního moře již dříve. Později se tento model objevuje na černomořském pobřeží (jako Tirizis na Cape Kaliakra) a ve vnitřní Thrákii v řeckém emporiu Pistiros (nálezy prvků, které nejsou typicky řecké jako např. hliněné oltáře apod.). Thrákové tvořili značnou část obyvatelstva nejenom v řeckých městech, ale i v jejich okolí (*chorai*).

Vedle *poleis* se vyskytovala na pobřeží Černého moře jejich malá dceřiná města, která se označují pojmem emporia (byla něco mezi městem a vesnicí). Dále je najdeme hlavně v okolí řeckých měst (v jejich zemědělském zázemí), jak je patrné okolo Histrie a Olbie. Obecně platí, že emporium by mělo být malé osídlení s více či méně urbanistickým charakterem. Výzkumy ukazují, že mnoho míst nedosáhlo na status města (*poleis*) jako Sladki Kladenci, Taganrog (SV Azovského moře) atd., nebo byli méně důležité než jejich bohatší sousedé (např. Orgame se stalo obchodní stanicí Histrie). Navíc *poleis* s větším okolím (*chorai*)

zakládaly závislá emporia na svém území či blízkém okolí (tento princip je doložen všude v kolonizovaných oblastech).¹¹⁰

Obr. 31. Mapa osídlení v okolí Burgaských jezer (Balabanov 2000, 93).

Otevřenou otázkou zůstává zemědělské zázemí (*chora*) podél dnešního bulharského pobřeží. V raném období zemědělské zázemí (*chora*) existovala jen výjimečně. Také se vyskytovaly různé speciální vazby mezi Thráky a řeckými městy, např. Maroneia měla speciální postavení ve vztahu k Odryské říši, které razila mince.¹¹¹ Výzkumy (hlavně kolem Burgaských jezer a severně od Burgasu) odhalily okolo 20 malých osídlení datovaných do 4. – 3. století př. Kr., které neexistovalo dlouho (obr. 31). Nalezený materiál představuje převážně importy keramiky (amfor). Na závěr konstatuji, že je těžké určit hranice zemědělského zázemí (*chorai*) Mesambrie a Apollonie, které bylo ve velké míře obýváno Thráky. Vnitrozemí okolo

¹¹⁰ Bouzek – Domaradzka 2009, 147.

¹¹¹ Bouzek – Domaradzka 2006, 89.

dnešní Varny (Odéssos) bylo taktéž hustě obydleno, jak poukazují odkryté nekropole (obr. 32). Např. hrob v Dolište z 5. století př. Kr. dokazuje, že thrácká aristokracie žila v blízkosti řeckých měst. Hrobky okolo měst Kallatis a Odéssu nejsou připisovány Thrákům ani Skýtům, kteří žili ve vnitrozemí. Spíše jsou spojovány s makedonskou přítomností v oblasti (pro makedonské vojáky nebo stavěny bohatými občany Odéssu, kteří následovali trend tehdejší doby).¹¹² Z tohoto je patrné, že zázemí měst (*chora*) byla rozsáhlá na konci 4. století př. Kr.

Obr. 32. Mapa thráckých hrobek, (▲) 5. st. a (Δ) poz. 4. - ran. 3. st. př. Kr. (Solovyov 2010, fig. 177, 271).

Ze zemědělského zázemí Kallatis byla zkoumána pouze jedna lokalita - Albešti (jiné lokality podobného charakteru nebyly dosud archeologicky zkoumány).¹¹³ Osídlení se rozkládalo na ploše 12 ha a datuje se do 4. století př. Kr. Dále disponuje pravoúhlým opevněním s rohovou věží.

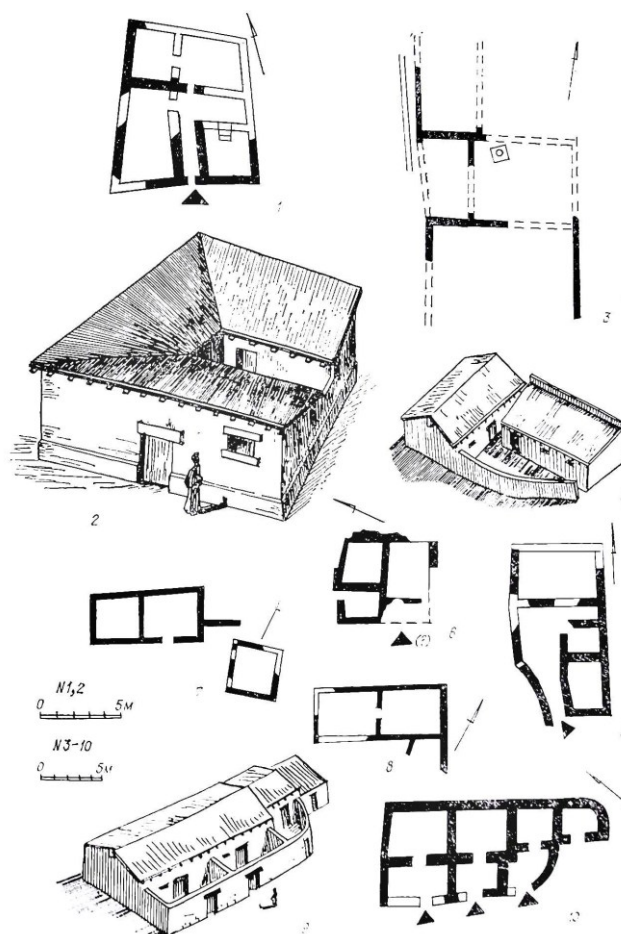
O rozvoji okolí Histrie v klasickém období (hlavně z 5. století př. Kr.), je stále málo známo. Mnohem více informací nám poskytují nálezy až ze 4. století př. Kr. Jedná se o lokalitu Histria – Pod, kde byl odkryt jednoduchý komplex staveb. Stavby měly kamenné základy a horní část z nepálených cihel. Patrně zde probíhal obchod pod záštitou zemědělského zázemí, jak poukazují nálezy amfor (převládají z Thasu). Další lokalitou je Nuntaşi nacházející se v okolí stejnojmenné vesnice, přibližně 10 km západně od Histrie.

¹¹² Damyanov 2010, 273.

¹¹³ Avram 2006, 68.

Stav zachování městského urbanismu a obytné architektury byl poněkud lepší v severozápadní (potažmo severní) části Černomoří, např. na lokalitách Olbia a Berezaň než v západní části.

První domy v severním Černomoří se začaly stavět v raném 6. století př. Kr. Jedná se o částečně nebo zcela zahlobené stavby s obdélným půdorysem a jednou místností (výjimečně se objevují dvě). Od pozdního 6. – raného 5. století př. Kr. se začal vytvářet pravidelný městský plán s pravoúhlou sítí ulic. Domy stavěné v 5. – 4. století př. Kr. měly ve svém centru umístěn dvůr, který byl z jedné nebo čtyř stran obklopen zastřešenými místnostmi (okna taktéž situována do dvora kvůli zabránění pronikání hluku). Dále disponovaly sklepními prostory, které byly částečně obývány v zimním období. Výzdoba se jeví být skromná, v reprezentativnějších místnostech použili vápennou omítku s polychromní vrstvou v tzv. strukturálním stylu (bílá, hnědá, černá a tmavě červená barva). Fasádu tvořila hliněná omítková (bez dekoru), která fungovala jako ochrana proti nepříznivým vlivům počasí. Střecha byla sedlová a pokrytá taškami. Lze se domnívat, že používali všechny známé typy střešní krytiny.¹¹⁴

Obr. 33. Obytné domy poz. archaického-raně klas. obd. v S Černomoří (Kryžickij 1993, 45, ris 18).

¹¹⁴ Kryžickij 1993, 60.

Z raného a středního helénismu jsou dochovány nejlepší ukázky městské urbanizace ve všech městech (nejenom na severním pobřeží) Černomoří. Stavěly se domy s větším vnitřním dvorem, obklopeným větším množstvím místností, které se dělily na část obytnou a užitkovou (např. dílny). Stavby disponovaly ještě dvěma vchody. Převážná část domů byla typu „*pastas*“ nebo typu s peristylem. Honosnější stavby měly andron zdobený mozaikami (převážují ornamentální vzory) a stěny zdobené štukem, někdy i freskovou výzdobou. Dvory byly dlážděné a střechy sedlového typu pokryté taškami (ploché střechy jako v Řecku byly v chladnějších podmínkách nepraktické). Horní podlaží v severních částech (např. v Olbii) se vyskytovalo zřídka, spíše používali zahlobené prostory či sklepy. Obytné prostory byly umístěny spíše na jižní straně (v Řecku jsou umístěny na severu), výjimku tvoří Chersonésos (kvůli teplejšímu klimatu nemají obytné stavby sklepní prostory a obytná část je situována na severu) a některá města na západě.¹¹⁵

Odkrytá obytná architektura na lokalitě Tyras představuje dvě až tři stavební fáze a to ranou (konec 5. století-začátek 4. století př. Kr.) a pozdější (4. - 3. století př. Kr.). Nejranější objekty disponovaly dvory a místnostmi situovanými okolo nich. Během druhé a třetí fáze výstavby byly místnosti situovány okolo malého dvora dlážděného kamennými deskami. Obytné místnosti byly poměrně prostorné, zatímco skladovací menších rozměrů. Dveře, rámy oken a jiné detaily se stavěly ze dřeva. Zdi byly někdy omítnuté a pomalované (červená, žlutá a tmavě modrá barva) a střecha dekorována ornamentálními taškami a antefixy (dovoz z Bosporu a Sinope). Ve výsledku jsou domy zde podobné těm v Olbii, i když s menšími odlišnostmi.¹¹⁶

Zemědělské zázemí (*chora*) města Tyras se započalo rozvíjet ve 4. století př. Kr. Rozkládala se v pobřežním pásu od dnešní obce Udobne po obec Primorskoe. Osídlení se skládalo z vícepokojových domů s kamennými základy a horní částí z nepálených cihel.

Na lokalitě Nikonion se stavěly během druhé poloviny 6. - první čtvrtiny 5. století př. Kr. zahlobené a polo-zahlobené objekty, podobně jako jinde v raném období. V druhé konstrukční fázi (druhá polovina 5. – první čtvrtina 4. století př. Kr.) byly domy stavěny na kamenných základech s horní částí z nepálených cihel. Dále stavby disponovaly sklepními prostory využívanými k zemědělským i obytným účelům, jak bylo typické pro všechny lokality umístěné v chladnějším klimatu. Ve druhé - třetí čtvrtině 4. století př. Kr. se rozmáhá výstavba města, kdy se stavěly nové domy, pro něž bylo typické využívání zahlobených částí

¹¹⁵ Bouzek 1990, 133.

¹¹⁶ Samoylova 2007, 441.

sklepních prostor jako základů pro stavbu. Tyto budovy měly čtvercový půdorys a kamenné základy s horní částí z nepálených cihel. Paralely k těmto stavbám, lze najít (taktéž) v Olbii.¹¹⁷

Město Berezaň již na počátku 5. století př. Kr. disponovalo pravidelným plánem s domy seskupenými do bloků (odkrytý blok se skládal z osmi domů s plochou 180 – 260 m²). Dochované zbytky domů z klasického období vykazují obdobné dispozice jako v pozdně archaickém období. Ve většině případů měly stavby přibližně pravoúhlý půdorysný plán, dále disponovaly samostatnými sklepy (převážně skladišti), které byly v některých případech zahlobené. Pozdně archaické domy (obecně) by mohly mít určitou analogii k menším řeckým stavbám, které byly tvořeny několika místnostmi okolo centrálního dvora a neřadily se k žádnému konkrétnímu typu na základě svého uspořádání.¹¹⁸

Nález domu č. 8 (sektor č. 27) se datuje do třetí čtvrtiny 6. století př. Kr. V severní části domu č. 8 byly odkryty báze sloupů (primitivního typu, bez profilace s průměrem 28-33 cm) s rozstupem 1,95 m. Předpokládá se, že zde stál portik se čtyřmi dřevěnými sloupy (do této doby nebyla objevena žádná jiná stavba, která by mohla být srovnána s domem č. 8). Objevil se i názor, že dům typologicky odpovídá typu „*prostas*“. To by znamenalo, že místnost (oikos) umístěna za portikem by byla 6,9 m široká, což by činilo o 2,5 m více, než mají domy tohoto typu v Priéné (dalším problémem je počet sloupů, který činí polovinu oproti portikům v Priéné).¹¹⁹ Spíše se jednalo o uzavřenou galerii se sedadly (exedra) nebo o dům typu „*pastas*“.¹²⁰ Pro srovnání lze uvést, že Jižní dům na lokalitě Pistiros (vnitřní Thrákie) disponoval také portikem, u kterého se taktéž zachovaly kamenné báze sloupů, jejichž rozstup činil 2 m. Střecha portiku byla (podobně jako u domu č. 8) nesena dřevěnými sloupy o průměru 32-37 cm.

V dalších sektorech byly odkryty stavby, které se skládaly z několika místností a centrálního dvora (prvky, které najdeme u řeckých obytných staveb). Některé z nich disponovaly částmi, které nenalezneme v řecké koncepci staveb, jako např. dům č. 2 (sektor č. 27). Tato stavba se v první etapě výstavby skládala z dvou zahlobených místností a východně položeného dvora. V druhé etapě byla přistavěna velká místnost na severu domu, skládající se z dvou částí, severní a západní. Okolo obvodu místností (kromě jižní strany) existovala další linie vnějších zdí a dvůr. Tato severní dostavba nemá dosud žádné paralely mezi obytnou architekturou řeckého světa.

¹¹⁷ Sekerskaya 2007, 494.

¹¹⁸ Krýchitskii 2005, 169.

¹¹⁹ Hoepfner – Schwander 1986, 175.

¹²⁰ Krýchitskii 2005, 196.

Mezi odkrytými domy je pouze dům č. 4 (sektor č. 27) jediný, o kterém lze hovořit, jako o typicky řeckém (nedisponuje žádnými specifickými znaky).¹²¹

Odkrytá obytná architektura z klasického období na lokalitě Olbia, nedisponuje dobrým stupněm dochování. Na základě dostupných informací se předpokládá, že se dispozice domů nelišily od těch pozdějších (helénistických). Známý jsou pouze typy domů „*pastas*“ a s peristylem. Dále helénistické domy disponovaly velikostí okolo 100 až 600 m², nejvíce jich mělo průměr okolo 200-250 m². Speciálním znakem těchto staveb byl obydlý sklepni prostor (sloužil obytnému i hospodářskému účelu). Dvůr měl na jedné nebo vícero stranách kolonádu a sem byly situovány i okna a dveře, aby bylo zabráněno pronikání hluku z ulice. Dále domy byly rozděleny na mužskou (*andron*) a ženskou (*oikos*) část. Stavby celkově disponovaly kamennými základy a horní částí z nepálených cihel. Zeď byla ještě omítnutá hlinou a střecha byla pokrytá střešními taškami lakónského nebo korintského typu.¹²²

Olbie získává vliv nad okolním zemědělským zázemím v druhé polovině 6. století př. Kr. Vedle zahloubených objektů vznikaly i nadzemní stavby (v pozdně archaickém období) menších rozměrů. Tyto budovy měly stěny z nepálených cihel, taktéž základy, které ještě obložili kameny. Ve 4. století a v první polovině 3. století př. Kr. vzniklo nové osídlení na sever a na jih od Olbie. Objevovaly se větší nadzemní stavby s nevelkými místnostmi uspořádanými okolo centrálního dvora, který byl dlážděný. Budovy ještě disponovaly sklepy, které měly jak hospodářský, tak i obytný charakter (lokalita Zakisova ravine).¹²³ Zdi byly budovány z nepálených cihel na kamenném základě a střechy z rákosu (vzácně použili střešní tašky). Od poloviny 4. století př. Kr. se objevovaly nové typy staveb tzv. panství, která lze rozdělit na dva typy, kdy první má obdélný půdorysný plán o rozloze 2000 m² a dva dvory. Druhý typ disponuje čtvercovým půdorysným plánem o rozloze 1000-1200 m² a jedním dvorem.

Osídlení podél pobřeží od Olbie po Oděský záliv se datuje v převážné míře do konce 5. – první poloviny 3. století př. Kr. a je spojováno s rozvojem zemědělského zázemí Olbie (*chora*). Osídlení je situováno v převážné míře na vysokých výběžcích a při ústí řek, lze ještě rozlišit dva typy uskupení a to menší osídlení (600-900m²), jejíž strukturu nelze určit a větší (3-6 ha) neopevněné osídlení se zahloubenými stavbami.¹²⁴

Mezi významnějšími lokalitami lze zmínit osídlení Luzanovka a Košary. Na lokalitě Luzanovka se v první etapě výstavby (druhá polovina - konec 5. století př. Kr.) se stavěly lehce zahloubené obytné stavby z vepřovic (objevovaly se i menší stavby s kamennými zákla-

¹²¹ Krýzhitskii 2005, 194.

¹²² Kryzhytskyy - Krapivina – Lejpunskaja – Nazarov 2003, 429-430.

¹²³ Kryzhytskyy – Krapivina 2003, 531.

¹²⁴ Redina 2007, 523.

dy). V druhé etapě (4. – začátek 3. století př. Kr.) stavby disponují kamennými základy. Na lokalitě Košary byly odkryty zahlobené obytné stavby v první etapě výstavby, zatímco v druhé etapě se stavěly vícepokojovými domy s vnitřním dvorem a kamenným sklepem. Dále byla odkryta citadela s typickým městským plánem a kanalizačním systémem. V severovýchodní části citadely byl odkryt obytný blok skládající se ze čtyř domů, které měly rozlohu 160 m².¹²⁵ Pro srovnání lze uvést, že odkrytý městský blok na lokalitě Berezaň se skládal z osmi domů a rozloze 180 – 260 m². Na základě srovnání velikostí jednotlivých ploch, je patrné, že Košary bylo menším provincionálním městečkem ve vzdáleném zemědělském zázemí (*chora*) Olbie.

Zemědělské osídlení je nejlépe známo z Krymu a z okolí Olbie. Chersonésos měl své zázemí (*chora*) ve 4. století př. Kr. rozděleno na stejně velké území. Každá farma disponovala plochou okolo 26, 5 ha (obdélný plán) a od okolí byla oddělena zdmi a cestami. Dále každá usedlost měla jeden nebo dva vnitřní dvory, okolo kterých se nacházely obytné místnosti, skladiště a dílny. Zemědělské zázemí všech měst mělo obyvatelstvo smíšeného charakteru, jak dokazují časté nálezy staveb neřeckého charakteru.

První opevnění *poleis* se stavělo krátce po založení města. Od 5. století př. Kr. mají obranný systém skoro všechny řecké kolonie. Malé části hradeb z klasického a helénistického období byly odkryty v Mesambrii, Apollonii, Histrii a jinde. Dobře zachovalé opevnění se dochovalo na Chersonésu, které bylo používáno jako součást pevnosti až do byzantské doby. Jiné menší pevnosti jsou známy ze zemědělského zázemí (*chorai*) řeckých měst.

Architektonické terakoty byly produkovány pravděpodobně ve všech důležitých městech v Černomoří od 5. století př. Kr. (podobně jako mince). Každé město navazovalo na styl svých mateřských měst, takže se objevoval dórský a íonský styl. Střešní tašky byly taktéž vyráběny ve většině měst, ale často se objevují i importy (z Hérakleie Pontské od 5. století př. Kr. a ze Sinope od 4. – 3. století př. Kr.).¹²⁶

¹²⁵ Redina 2007, 518-519.

¹²⁶ Bouzek 1990, 132.

8. Závěr

V současnosti je obytná architektura na území dnešního Bulharska poměrně málo prozkoumaná. Dochované obytné stavby byly zkoumány hlavně na lokalitách Pistiros, Seuthopolis a (nově) Kr'stevič, které se nacházejí hlavně ve vnitrozemí dnešního Bulharska.

Z výzkumů v Itálii, jižní Francii a Španělsku je známo, že vliv řeckých měst na místní kmenové komunity (hlavně na ty menší v sousedství), dal podnět k pozdější stavbě jejich vlastních městských center a k jejich organizaci jako občanů. Obecně lze tento „italický“ model urbanizace použít pro i Thrákii, kde obyvatelstvo přijalo taktéž městský život svých sousedů.¹²⁷

Emporion Pistiros bylo pravděpodobně jedno z hlavních výchozích bodů pronikání Řeků do vnitřní Thrákie, kteří sem přišli pravděpodobně kvůli obchodu (kovy, dřevo, otroci atd.). Řečtí umělci pracovali pro místní vládcy, jak o tom svědčí nálezy z hrobových inventářů (nejranější nálezy pocházejí z nekropole Duvanli), popř. techniky výstavby jejich sídel a hrobek (totožná technika výstavby opevnění emporia Pistiros a nedaleké thrácké hrobky místního vládce). Řekové zakládali místní thrácké umělecké školy. Počátky fungování Pistiru, jako obchodní stanice, spadají do časového horizontu raných hrobů v Duvanli a opevněného „panského dvora“ ve Vasil Levski.

Městský urbanismus ve vnitřní Thrákii je spojován s výstavbou Pistiru, který ve třetí čtvrtině 5. století př. Kr. disponoval mohutným opevněním. Město bylo vystavěno na základě pravidelného plánu s ulicemi lemovanými kolonádami a vyspělým kanalizačním systémem. Nejbližší analogii k této lokalitě nacházíme v severořeckých městech. Na území vnitřní Thrákie nebyly dosud objeveny lokality, které by mohly mít blízké paralely k Pistiru. Pouze později založená Seuthopole se svojí pravidelnou sítí ulic s agorou v centru, poukazuje na znalosti městské urbanizace, která je srovnatelná s makedonskými městy té doby. Na základě tohoto faktu má ze všech thráckých a vnitrozemských lokalit nejbližší k Pistiru.

Pozdější thrácké stavby (obránný systém, pevnosti, svatyně a *thyrseis*) vycházejí právě z řeckých tradic. Jedná se např. o Kr'stevič, Kozi Gramadi, Sborjanovo, Smilovene (Kopri-vštica), Ostrec, Golata Niva (Sinemorec) a Vasil Levski.

Některé větší komplexy byly pravděpodobně královskými rezidencemi jako Vasil Levski, Kr'stevič, Kozi Gramadi, pozdější Sborjanovo a Seuthopolis a snad i Golata Niva.

¹²⁷ Bouzek 2005 b, 2.

Smilovene (Koprivštica), Golata Niva, Durankulak a snad i Nebetepe v Plovdivu jsou klasifikovány jako menší *thyrseis*. U jiných míst převažuje spíše charakter svatyně (např. Ostec).¹²⁸

Thrácká města se nikdy nestala nezávislými politickými jednotkami, jako řecká *poleis*, která disponovala svobodnými právy a občany. Tyto města byla závislá na systému místních království a dynastií (výjimku tvořilo Kabyle, které si razilo své vlastní mince a snad i nemnoho dalších měst, o kterých se to dosud nezjistilo).

Městská centra, kde žili spolu Trákové a Řekové existovala v některých částech egejského pobřeží již poměrně brzy. Později se toto soužití rozmáhá na pobřeží Černého moře (jako Tyrzis na Cape Kaliakra) a ve větší míře od 4. století př. Kr. pak ve vnitřní Thrákii (na jih od Stare Planiny). Thrákové tvořili značnou část populace v řeckých městech situovaných v Thrákii, obzvláště v jejich okolí (*chorai*). Thrácká aristokracie často přijímala občanství v řeckých městech a někdy dokonce i vysoké pocty. Tento systém se v podstatě nezměnil ani porobením Thrákie Filipem II. a Lysimachem, dokonce ani po vpádu Keltů. Systém kmenových dynastií a aristokratických vlád přežil až do porobení Thrákie Římany.¹²⁹

Thrákie disponovala bohatými zásobami kovů (měď, zlato a stříbro) a dřeva. Dřevo tvořilo standardní thrácký stavební materiál obytných staveb. Thrácká tradiční dřevěná architektura pokračovala až do římské doby. Kamenné základy staveb s horní částí z nepálených cihel (popřípadě kamenné stavby), byly většinou známkou vyššího postavení jedince nebo se používaly u důležitých správních budov jako např. v Pistiru dům č. 1 a Jižní dům.

Zajímavostí je doposud jediný výzkum řecké osídlení ve vnitřní Thrákii a to emporion Pistiros. Mnoho badatelů se přiklání k názoru, že nebylo osamocené (potvrzují to i epigrafické zmínky). Otázkou je, proč další osídlení dosud nebylo nalezeno. Jednou z možných vysvětlení je použití méně trvanlivého materiálu než tomu bylo u Pistiru.

Celkově lze říci, že v Thrákii i kdekoliv jinde mohlo být emporium buď samosprávnou jednotkou, nebo pod správou místních vládců.

O městském uspořádání řeckých kolonií založených v západním Černomoří se mnoho neví, jelikož posloužily jako vhodný základ pro pozdější zástavbu středověkou a novověkou (platí hlavně pro pobřežní pás Bulharska). Což činí výzkum městského urbanismu těchto měst obtížným. V severozápadním Černomoří je situace odlišná, stav dochování odkrytých památek je lepší.

Do severozápadního cípu Černomoří, taktéž pronikali řečtí obchodníci a umělci (zakládali např. kolonie Tyras a Nikonion). Prof. Nikulița a jiní specialisté vyjadřují názor, že

¹²⁸ Bouzek – Domaradzka 2011, 48.

¹²⁹ Bouzek – Domaradzka 2006, 91.

tato oblast byla pod řeckým vlivem srovnatelným s řeckým pronikáním do centrální části Thrákie.¹³⁰ Podobně jako v Thrákii i zde Řekové pracovali pro místní obyvatelstvo (hlavně pro Skýthy), jak o tom svědčí např. hrobový inventář. Jiné nálezy poukazují na skutečnost, že zde Řekové žili spolu s místním obyvatelstvem (obdobné případy jsou známy i z Thrákie). Vhodným příkladem může být skýthská lokalita Belskoe, kde bylo odkryto velké množství řecké keramiky, mincí aj. na základě čehož se usuzuje, že zde Řekové provozovali obchod (podobně jako v Pistiru).

Na základě odkrytých stavebních konstrukcí (např. z Olbie, Pistiru apod.), se lze domnívat, že si kolonisté stavěli zahlobená obydlí při příchodu na nová území, která se později stávaly sklepními prostory (v severněji položených územích jsou tyto prostory z části obydlené v zimním období, např. v Olbii). Později jsou města přestavěna podle předem připraveného plánu s pravoúhlou sítí ulic. Celkově se domy vyznačují podobným uspořádáním, kdy místnosti byly situovány kolem centrálního dvora.

¹³⁰ Bouzek – Domaradzka – Taneva 2004, 181.

9. Seznam použitých zdrojů

AGRE, D. 2002: *Graždanskata architektura – selišten život*. Str. 53 – 80 in *V'vedenie v trakijskata archeologija*. Sofia.

AGRE, D. 2007: *Archeologičeski razkopki na trakijski ukrepen obekt v m. Smilovene v zemlišteto na grad Koprivštica*. Str. 72 – 74 in AOR 2006. Sofia.

AGRE, D. 2008 A: *Archeologičeski razkopki na trakijski ukrepen obekt v m. Smilovene v zemlišteto na grad Koprivštica*. Str. 220 – 221 in AOR 2007. Sofia.

AGRE, D. 2008 B: *Archeologičeski razkopki na seliše v m. „Golata Niva“ kraj s. Sinemorec, občina Carevo*. Str. 191 – 192 in AOR 2007. Sofia.

AGRE, D. – DIČEV, D. 2009: *Archeologičeski razkopki na ukrepen dom v m. Golata Niva kraj s. Sinemorec, občina Carevo*. Str. 212 – 215 in AOR 2008. Sofia.

AGRE, D. – DIČEV, D. 2010 A: *Archeologičeski razkopki na ukrepen dom v m. „Golata Niva“ kraj s. Sinemorec, občina Carevo*. Str. 212 – 215 in AOR 2009. Sofia.

AGRE, D. – DIČEV, D. 2010 B: *Archeologičeski razkopki na trakijski ukrepen obekt v m. „Smilovene“ v zemlišteto na grad Koprivštica*. Str. 214 – 216 in AOR 2009. Sofia.

ARCHIBALD, Z. 2010: *Greeks and Thracians. Geography and culture*. Str. 203 – 212 in *Grecs et indigenènes de la Catalogne á la Mer Noire*. Paris.

AVRAM, A. 2003: *Histria*. Str. 279 – 340 in *Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki*.

AVRAM, A. 2006: *The Territories of Istros and Kallatis*. Str. 59 – 80 in *Surveying the Greek chora: Black Sea region in a comparative perspective*. Black Sea studies 4. Aarhus.

AVRAM, A. 2007: *Kallatis*. Str. 239 -286 in *Ancient Greek colonies in the Black Sea 2, volume I, BAR IS 1675 (I)*. Oxford.

BALABANOV, P. 2000 A: *Mécanismes du commerce á l'époque hellénistique dans environs de Messambrie et d'Apollonie Pontique*. Str. 87- 100 in *Pistiros et Thassos. Structures économiques dans la péninsule balkanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C.* Opole.

BALABANOV, P. 2000 B: *The thracian city of Ancialo*. Str. 9 – 14 in *Thracia 13. Serdicae*.

BLAVATSKIJ, V. D. 1961: *Antičnaja archeologija severnovo P'ričernomorja*. Moskva.

BOHÁČ, L. – BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2003: *Pistiros 2002: The excavation report of the Czech mission*. Str. 78 – 80 in *Studia Hercynia – vol. VII. Praeae*.

DE BOER, J. G. – STRONK, J. P. 2003: *Two greek emporia south of Apollonia Pontica*. Str. 55 - 60 in *Thracia Pontica VI. 2*. Sofia

- DE BOER, J. G. 2010: *River Trade in Eastern and Central Thrace from the Bronze Age till the Hellenistic Period*. Str. 177 – 190 in *Eirene – Studia graeca et latina*, vol. XLVI / 2010/ I - II. Prague.
- BOUZEK, J. 1990: *Greek pottery in the Black Sea area*. Prague.
- BOUZEK, J. 1996: *The position of the Pistiros fortification in the development of ancient polio-rcetics and stonecutting techniques*. Str. 43 – 46 in *Pistiros I. Excavations and studies*. Prague.
- BOUZEK, J. 2002: *Addenda to Pistiros I.: 1. The beginnings of the emporium; 2. The routes; 3. The fortifications and the city planning of Pistiros; 4. The textile industry*. Str. 343 – 348 in *Pistiros II. Excavations and studies*. Prague.
- BOUZEK, J. 2005 A: *Thracians and their neighbours: Their destiny, art and heritage*. *Studia Hercynia* - vol. IX. Praegae.
- BOUZEK, J. 2005 B: *Urbanization in Thrace*. Str. 1 – 7 in *The culture of Thracians and their neighbours. Proceedings of the international symposium in memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki, with a Round table „Archaeological map of Bulgaria“*. BAR IS 1350. Oxford.
- BOUZEK, J. 2006: *Celts and Thracians*. Str. 77 – 92 in *Thracians and Celts. Proceedings of the International Colloquium from Bistrița 18 – 20 mai 2006*. Cluj-Napoca.
- BOUZEK, J. 2010 A: *An attempt of interpretation of the area of the E-W street, and the two houses with colonnades along it*. Str. 226 – 227 in *Pistiros IV. Excavations and studies*. Prague.
- BOUZEK, J. 2010 B: *The probable use of the area at the Eastern Gate and the adjoining E-W street*. Str. 228 – 229 in *Pistiros IV. Excavations and studies*. Prague.
- BOUZEK, J. 2011: *Frontiers in pre – roman Thrace*. Str. 41 – 55 in *Anodos – Studies of ancient world*. Vol. 10/2010. *The phenomena of cultural borders and border cultures across the passage of time (From the Bronze Age to Late Antiquity)*. Trnava.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, L. – TANEVA, V. 2004: *Interrelations between Thracians and Greeks in inner Thrace during the Classical period*. Str. 177 – 189 in *Thracians and circum-pontic world II. Proceedings of the Ninth International Congress of Thracology*. Chişinău.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, L. 2006: *Social structure in central Thrace, 6th – 3rd century BC*. Str. 89 – 100 in *Acta terrae septemcastrensis V, 1. The Society of the Living - the Community of the Dead. (from Neolithic to the Christian Era)*. Proceedings of the 7th International Colloquium of Funerary Archaeology. Sibiu.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, L. 2007: *Emporion Pistiros between greater powers (ca. 450-278 B.C.) An Attempt to sketch its history*. Str. 254 – 263 in *Pistiros III. Excavations and studies*. Prague.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, L. 2009: *Pistiros: Facts and Opinions*. Str. 147 – 154 in *Eirene – Studia graeca et latina*, vol. XLV / 2009/ I - II. Prague.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, L. 2010 A: *Pistiros and Inland Emporia in the Balkans: Greeks, Thracians, and Their Neighbours*. Str. 157 – 160 in *Eirene – Studia graeca et latina*, vol. XLVI / 2010/ I - II. Prague.

- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, J. 2010 B: *Graves at Pistiros and its vicinity contemporary with the emporion*. Str. 230 – 232 in Pistiros IV. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, J. 2010 C: *What was the proper function of the fortified settlement at Adžijska Vodenica?* Str. 235 – 240 in Pistiros IV. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. – DOMARADZKA, L. 2011: *Greeks in Inner Thrace*. Str. 44 – 59 in Eirene – Studia graeca et latina, vol. XLVII / 2011. Prague.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 1997: *Preliminary Report on Current Excavations: Institute for Classical Archeology, Charles University, Prague*. Str. 185 – 185 in Eirene – Studia graeca et latina, vol. XXXIII. Praha.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2002: *Adžijska Vodenica II, 1994-1998: excavations report by the czech mission*. Str. 37 – 110 in Pistiros II. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2007 A: *Preliminary report of the Czech mission: the tripartite house south of the main E-W street (Southern House)*. Str. 62 – 80 in Pistiros III. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2007 B: *Architectonic parts of monumental buildings (?) and living houses*. Str. 117 – 125 in Pistiros III. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2007 C: *Pistiros 2006: report of the Czech mission*. Str. 155 – 156 in Studia Hercynia – vol. XI. Prague.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2008: *Pistiros: 2007 report of the Czech mission*. Str. 94 – 97 in Studia Hercynia - vol. XII. Praege.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2009: *Pistiros 2008 report of the Czech mission*. Str. 112 – 114 in Studia Hercynia - vol. XIII. Praege.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2010 A: *Pistiros 2009: report of the Czech team*. Str. 52 – 55 in Studia Hercynia - vol. XIV. Praege.
- BOUZEK, J. – MUSIL, J. 2010 B: *The Southern House: the last phases and notes on the earlier situation*. Str. 24 – 41 in Pistiros IV. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. A KOL. 2006: *Emporion Pistiros v Thrakija: proučvanija i rezultati (1998 – 2005)*. Str. 41 – 63 in Poselišten život v Trakija. IV međunaroden simpozium. Jambol.
- BOUZEK, J. – GOTZEV, A. – DOMARADZKA, L. – KATINČAROVA, D. – LAZOV, G. – MUSIL, J. – TANEVA, V. – ARCHIBALD, Z. 2010: *The water management systém of Pistiros*. Str. 17 – 23 in Pistiros IV. Excavations and studies. Prague.
- BOUZEK, J. – GOTZEV, A. – IVANOVA, E. – RUSSEVA, B. – TANEVA, V. – DOMARADZKA, L. 2011: *Pistiros 2010 preliminary report*. Str. 5 – 17 in Studia Hercynia – vol. XV/2. Praege.
- BUZOIANU, L. – BĂRBULESCU, M. 2007: *Tomis*. Str. 287 – 336 in Ancient Greek colonies in the Black Sea 2, volume I, BAR IS 1675 (I). Oxford.
- CAHILL, N. 2002: *Household and city organization at Olynthus*. Yale University.

- DAMYANOV, M. 2007: *Dionysopolis, its territory and neighbours in the pre-Roman times*. Str. 1 - 36 in *Ancient Greek colonies in the Black Sea 2*, volume I., BAR IS 1675 (I). Oxford.
- DAMYANOV, M. 2010: *Greeks and natives in the region of Odessos*. Str. 265 – 276 in *Greco et indigenènes de la Catalogne á la Mer Noire*. Paris.
- DIMITROV, D. P. 1984: *Trakijskijat grad Sevtopolis*. Str. 11 – 17 in *Sevtopolis – tom I. Bit i kultura*. Sofia.
- DOMARADSKI, M. 1990: *Kabyle and Thracian cities*. Str. 49 - 60 in *Terra Antiqua Balcanica V*. Sofia.
- DOMARADSKI, M. 1998: *Trakijskata kultura v prechoda k'm elinictičeskata epoha*. Str. 11 - 76 in *Emporium Pistiros - tom II. Septemvri*.
- DOMARADZKA, L. 2005: *Greco-Thracian relations in the Upper Maritsa Valley (5th-4th centuries B.C.)*. Str. 19 – 27 in *The culture of Thracians and their neighbours. Proceedings of the international symposium in memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki, with a Round table „Archaeological map of Bulgaria“*. BAR IS 1350. Oxford.
- FOL, V. 2006: *Kabyle – trakijskijat primer za prevrštane na svjato mjesto v gradski centr*. Str. 71 – 78 in *Poselišten život v Trakija. IV meždunaroden simpozium*. Jambol.
- GJERSTAD, E. 1966: *Early Rome Vol. IV: Synthesis of archaeological evidence*. Lund.
- GRAHAM, J. W. 1980: *The Thracian city of Seuthopolis*. Str 296 in *The Journal of Hellenic Studies – vol. MDCCCCLXXX*. Cambridge.
- GERGOVA, D. – SALKIN, A. – BAJRAKOV, D. 2010: *Svetilište na Dionis vr'ch Ostrec, Velinograd*. Str. 185 – 188 in *AOR 2009*. Sofia.
- HANNESTAD, L. 2005: *The Dating of the Monumental Building U6 at Panskoe I*. Str. 179 - 192 in *Chronologies of the Black Sea area in the period c. 400-100 BC*. Aarhus.
- HIND, J. G. F. 1993: *Archaeology of the Greeks and Barbarian peoples around the Black Sea 1982 – 1992*. Str. 82 – 110 in *Archaeological reports for 1992 – 1993*. Cambridge.
- HOEPFNER, W. – SCHWANDER, E. L. 1986: *Haus und Stadt im klassischen Griechenland*. Mníchov.
- HRISTOV, I. A KOL. 2011: *Kozi Gramadi, studies of an Odryesian ruler's residence and sanctuaries in Sredna Gora Mt., 8th – 1th centuries BC*. vol. I. Sofia.
- CHANKOWSKI, V. ET ALII 2001 *Pistiros (Bulgarie)*. Str. 643 – 654 in 2. *Études Chroniques et rapports*. BCH 124, 2000. Athènes.
- CHANKOWSKI, V. ET ALII 2002: *Pistiros (Bulgarie)*. Str. 731 – 736 in 2. *Études Chroniques et rapports*. BCH 125, 2001. Athènes.
- CHANKOWSKI, V. 2010: *Pistiros et les Grecs de la côte nord-égéenne: problèmes d'interprétation*. Str. 241 – 246 in *Greco et indigenènes de la Catalogne á la Mer Noire*. Paris.

- KATINČAROVA – BOGDANOVA, D. 1996: *Traces of metallurgical activity in the emporion*. Str. 103 – 108 in Pistiros I. Excavations and studies. Prague.
- KISJOV, K. 2007: *Archeologiĉeski prouĉvanija na trakijiski seliŝten cent'r ot klasiĉeskata epoha kraj c. Vasil Levski, obŝtina Karlovo*. Str. 139 – 142 in AOR 2006. Sofia.
- KISJOV, K. 2009: *Archeologiĉeski prouĉvanija na trakijiski seliŝten cent'r ot klasiĉeskata epoha kraj c. Vasil Levski, obŝtina Karlovo*. Str. 237 – 239 in AOR 2008. Sofia.
- KOLEVA, B – MARTINOVA, M. – BOSPATCHIEVA, M. 2000: *Des donnés nouvelles sur l'histoire de Plovdiv*. Str. 103 – 122 in Pistiros et Thassos. Structures économiques dans la péninsule balkanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C. Opole.
- KOŠELENKO, G. A. – KRUGLIKOVA, I. T. – DOLGORUKOV, V. S. 1984: *Antiĉnyje gosudarstva Severnovo Priĉernomorja*. Moskva.
- KRYŽICKIJ, S. D. 1993: *Architektura antiĉnych gosudarstv severnovo Priĉernomorja*. Kiev.
- KRŪZHITSKIJ, S. D. 2005: *On the types of Houses on the island of Berezan*. Str. 181 – 197 in Ancient Civilizations from Scythia to Siberia, volume 11, Issue 3-4. Leiden.
- KRYZHYTSKYI, S. D. – KRAPIVINA, V. V. – LEJPUNSKAJA, N. A. – NAZAROV, V. V. 2003: *Olbia - Berezan*. Str. 389 – 506 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- KRYZHYTSKYI, S. D. – KRAPIVINA, V. V. 2003. *Olbian Chora*. Str. 507 – 562 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- KUTAISOV, V. A. 2003: *Kerkinitis*. Str. 563 – 602 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- LAZOV, G. 2007: *Building 1 (fieldwork – 1989 – 2006) and Building 2 in the Emporion Pistiros, and the area NW of them*. Str. 20 – 34 in Pistiros III. Excavations and studies. Prague.
- LAZAROV, M. 1998: *Notizen zur griechischen Kolonisation am westlichen Schwarzen Meer*. Str. 85 – 95 The Greek Colonization of the Black Sea Area. Stuttgart.
- LILOVA, B. 2005: *The Thracian settlement on the Tsarevets hill from the 5th to the 3rd century B. C.* Str. 107 – 113 in The culture of Thracians and their neighbours. Proceedings of the international symposium in memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki, with a Round table „Archaeological map of Bulgaria“. BAR IS 1350. Oxford.
- MADŪAROV, M. – TANĀEVA, D. – TAĀIHARA, T. – KOSEVA, Z. – BONEV, B. 2007: *Archeologiĉeski razkopki na trakijisko seliŝte pri s. Kr'steviĉ, obŝtina Hisarja*. Str. 161 – 164 in AOR 2006. Sofia.
- MADŪAROV, M. – TANĀEVA, D. 2008: *Archeologiĉeski razkopki na trakijското seliŝte ot V-IV v. pr. Chr. pri s. Kr'steviĉ, obŝtina Hisarja*. Str. 217 – 220 in AOR 2007. Sofia.
- MADŪAROV, M. – TANĀEVA, D. 2009: *Archeologiĉeski razkopki na trakijiski seliŝten kompleks ot V – IV v. pr. Chr. pri s. Kr'steviĉ, obŝtina Hisarja*. Str. 240 – 243 in AOR 2008. Sofia.

- MADŽAROV, M. – TANČEVA, D. 2010: *Archeologičeski razkopki na trakijski kultov kompleks ot V – III v. pr. Chr. v mestnosta Sekizarman pri s. Kr'stevič, občina Hisarja*. Str. 199 – 202 in AOR 2009. Sofia.
- MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, M. 2003: *Orgame*. Str. 341 – 388 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- MINCHEV, A. 2003: *Odessos*. Str. 209 – 278 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- MUSIL, J. 1996: *Roof tiles*. Str. 47 – 62 in Pistiros I. Excavations and studies. Prague.
- NANKOV, E. 2008: *The fortifications of the early hellenistic thracian city of Seuthopolis: Breaking the mold*. Str. 15 – 56 in Archeologia Bulgarica XII, 2008/3. Sofia.
- NEDEV, D. – PANAYOTOVA K. 2003: *Apollonia Pontica*. Str. 95 – 156 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- NEVETT, L. C. 2001: *House and Society in the Ancient Greek World*. Cambridge.
- ONDŘEJOVÁ, I. 2005: *Řecké obytné domy klasického období a počátku helénismu*. Str. 21 – 44 in AVRIGA, Zprávy klasických filologů, XLVII (2005) 1-2. Praha.
- OPPERMANN, M. 2004: *Die westpontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit*. Langenweißbach.
- PEJKOV, A. 1990: *The Fort of the old Thracian city of Eumolpia*. Str. 23 – 33 in Terra Antiqua Balkanica V. Sofia.
- POPOV, CH. 2000: *Philippopolis – Archäologie und Geschichte*. Str. 123 – 132 in Pistiros et Thassos. Structures économiques dans la péninsule balkanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C. Opole.
- POPOV, CH. 2002: *Urbanizacija v vutrešnite rajoni na Trakija i Ilirija: prez VI – I vek predi Christa*. Sofia.
- PRESHLENOV, H. 2003: *Mesambria*. Str. 157 – 208 in Ancient Greek colonies in the Black Sea, volume I. Thessaloniki.
- RABADJIEV, K. 2000: *The royal palace (?) in Seuthopolis*. Str. 387 – 397 in Thracia 13. Serdicae.
- REDINA, Y. F. 2007: *Greek Settlements on the Shores of the Bay of Odessa and Adjacent Estuaries*. Str. 507 – 536 in Ancient Greek colonies in the Black Sea 2, volume I., BAR IS 1675 (I). Oxford.
- SALKIN, A. E. 2007: *Bizone*. Str. 37 – 50 in Ancient Greek colonies in the Black Sea 2, volume I., BAR IS 1675 (I). Oxford.
- SAMOYLOVA, T. L. 2007: *Tyras: The Greek City on the River Tyras*. Str. 435 – 470 in Ancient Greek colonies in the Black Sea 2, volume I., BAR IS 1675 (I). Oxford.

SEKERSKAYA, N. M. 2007: *The Ancient City of Nikonion*. Str. 471 – 506 in *Ancient Greek colonies in the Black Sea 2*, volume I., BAR IS 1675 (I). Oxford.

SOLOVYOV, S. 2010: *Greeks and indigenous population at Berezan (Borysthenes)*. Str. 291 - 306 in *Grecs et indigènes de la Catalogne à la Mer Noire*. Paris.

SPIRODONOV, T. 1983: *Istoričeska geografija na trakijskite plemena*. Sofia.

STOJANOV, T. – NIKOV, K. – NIKOLAEVA, M. – STOJANOVA, D. – BONEV, B. MADŽAROV, K. 2009: *Proučvanija na trakijskija grad v iar „Sborjanovo“ prez 2008 g.* Str. 228 – 233 in *AOR 2008*. Sofia.

STOJANOV, T. – MACHAJLOVA, Ž. – NIKOV, K. – NIKOLAEVA, M. – STOJANOVA, D. – BONEV, B. MADŽAROV, K. 2010: *Proučvanija na trakijskija grad v iar „Sborjanovo“*. Str. 209 – 221 in *AOR 2009*. Sofia.

ŠČEGLOV, A. N. – STOLBA, V. F. – HANNESTAD, L. 2002: *Panskoye I, volume 1 – the monumental building U6*. Aarhus.

TSETSKHLADZE, G. R. 2000: *Pistiros in the system of Pontic emporia (Greek Trading and Craft Settlement in the hinterland of Northern and Eastern Black Sea and Elsewhere)*. Str. 233 - 246 in *Pistiros et Thassos. Structures économiques dans la péninsule balkanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C.* Opole.

VELKOV, V. 1990: *Excavations and studies at Kabyle 1982 – 1986*. Str. 7 – 13 in *Terra Antiqua Balkanica V*. Sofia.

VENEDIKOV, I. – GERASIMOV, T. 1973: *Thrácké umění*. Sofia.

ZOLOTAREV, V. A. 2003: *Chersonesus Tauricus*. Str. 603 – 644 in *Ancient Greek colonies in the Black Sea*, volume I. Thessaloniki.

ARCHAEOLOGICAL REPORTS FOR 2007 – 2008, NO. 54: *Archaeology in the Black Sea Region in Classical Antiquity 1993 – 2007*. Str. 115 – 173. Cambridge.

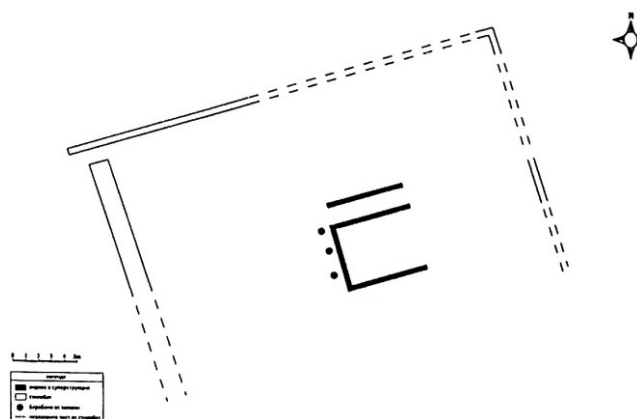
ST. PETERSBURG 2005: *Borysthenes - Berezan*. The 120th anniversary of archaeological investigations of the ancient settlement on Berezan island. The State Hermitage museum (katalog k výstavě).

VITRUVIUS: *Deset knih o architektuře, kn. 6, VI* (přeložil A. Otoupalík, Praha 1979).

10. Obrazová příloha

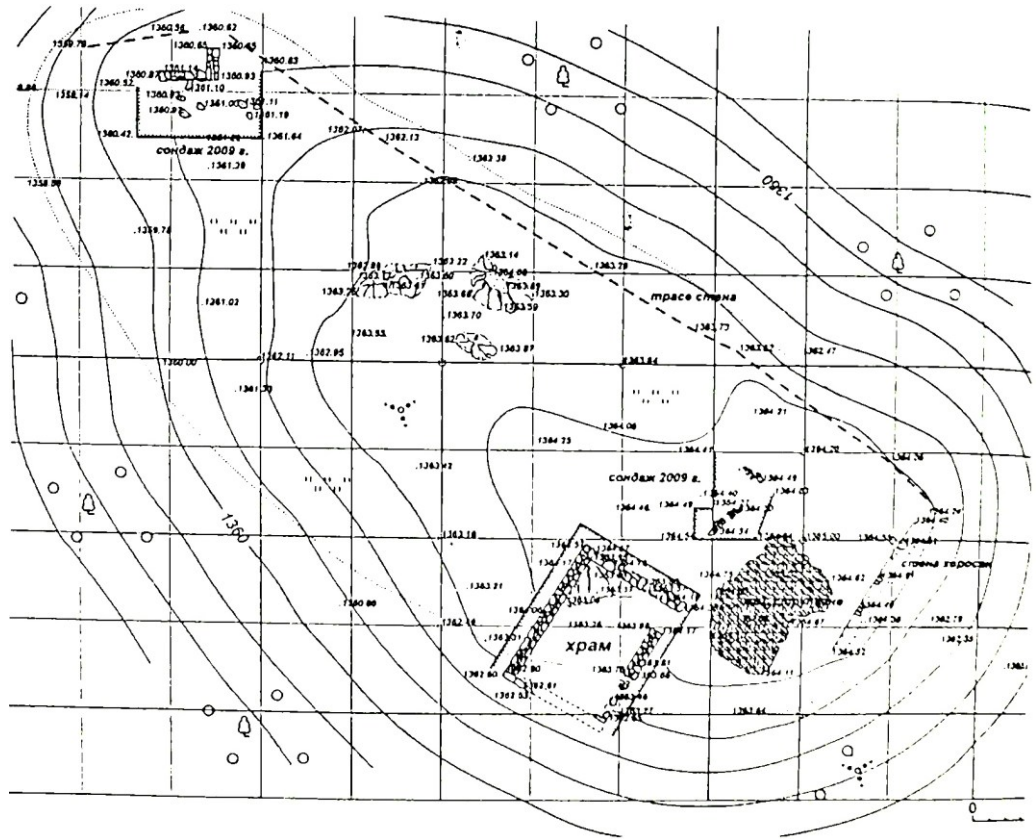
Obr. 34. Kamenný kanál, budova A, Kr'stevič (Madžarov a kol. 2007, 163, obr. 3).

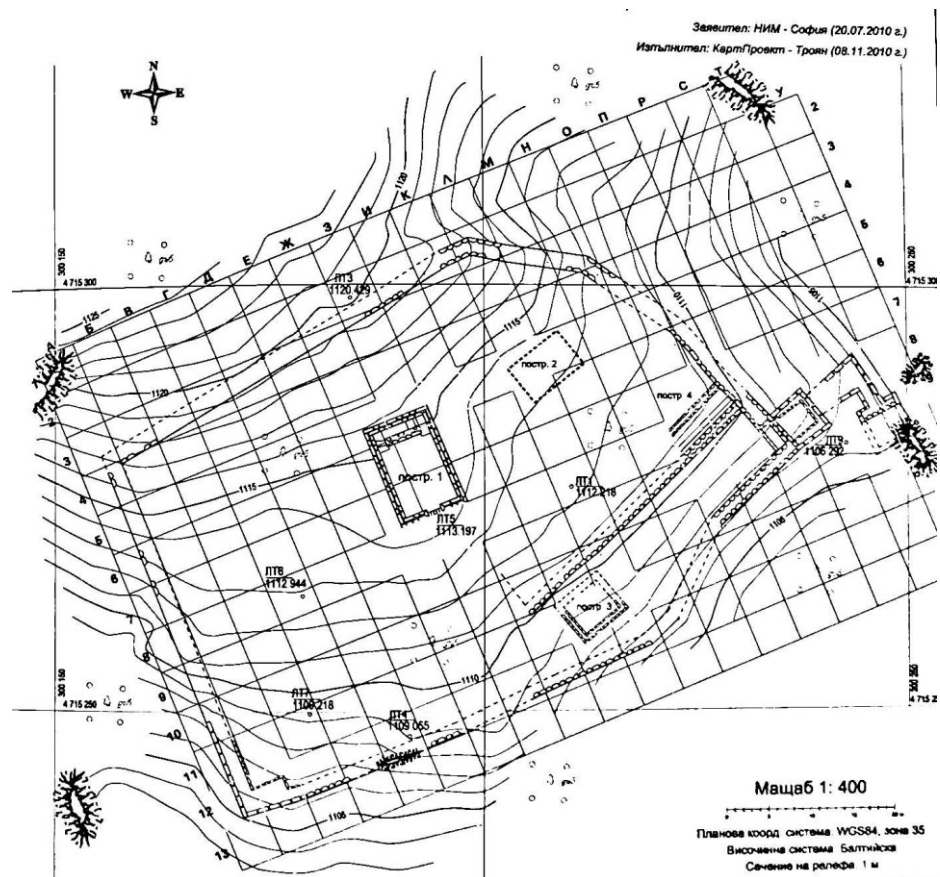
Obr. 35. Plán thrácké svatyně, poblíž lokality Kr'stevič (Madžarov – Tančeva 2010, 200, obr. 2).

Obr. 36. Základový blok thráckého chrámu (?), Kozi Gramadi (Hristov a kol. 2011, 24, fig. 10).

Obr. 37. Plán thrácké svatyně, Ostret poblíž Velingradu (Gergova – Salkin 2010, 186, obr. 2).

Obr. 38. Plán opevněné thrácké rezidence, J-V úpatí Kozji Gramadi (Hristov a kol. 2011, 55, obr. 1).

Obr. 39. Pohled na vstup, thrácká rezidence, Kozi Gramadi (Hristov a kol. 2011, 102, fig. 2.2).

Obr. 40. Pohled na schodiště, thrácká rezidence, Kozi Gramadi (Hristov a kol. 2011, 112, fig. 17).

Obr. 41. Lakónský kalypteros, thrácká rezidence, Kozi Gramadi (Hristov 2011, 179, obr. 8).

Obr. 42. Korintská střešní taška, thrácká rezidence, Kozi Gramadi (Hristov 2011, 179, obr. 8).

Obr. 43. Letecký pohled, Seuthopolis (Dimitrov 1984, 14, obr. 3).

Obr. 44. Pohled na dům č. 10, Seuthopolis (<http://sevtopolis.suhranibulgarskoto.org>).

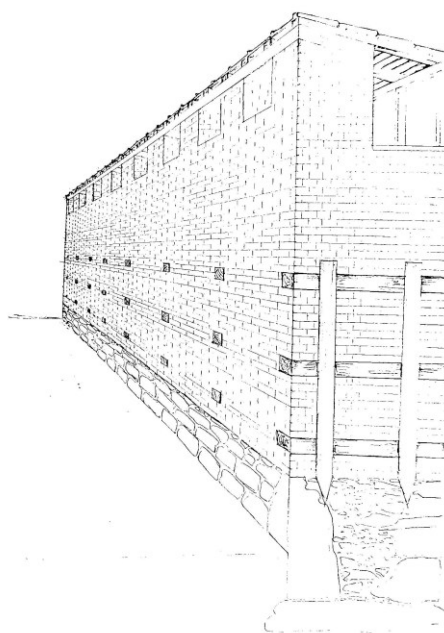
Obr. 45. Pohled na dům č. 6, v pozadí dům č. 5, Seuthopolis (<http://sevtopolis.suhranibulgarskoto.org>).

Obr. 46. Antefix ve tvaru palmety, Seuthopolis (<http://sevtopolis.suhranibulgarskoto.org>).

Obr. 47. Oblast okolo východní brány, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 6, 11).

Obr. 48. Předběžná rekonstrukce Z části opevnění, Pistiros (Bouzek – Musil 2002, 108, fig. 3. 53).

Obr. 49. Pohled na opevnění, Amfípolis (Pistiros IV 2010, PL. 11, 11).

Obr. 50. Letecký pohled na hl. kanál (červeně) a boční větve, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 7).

Obr. 51. Kamenné báze dřevěných sloupů, Pistiros (Pistiros III 2007, PL. 20, 6).

Obr. 52. Pohled na (dochovanou) SV část zdi Jižního domu, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 20, 17).

Obr. 53. Pohled na vstupní dláždění s bázemi sloupů, Jižní dům, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 18, 13).

Obr. 54. Pohled ze Z na centrální část dláždění, Jižní dům, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 18, 11).

Obr. 55. Ukázka mazanice s otisky prken a proutí s frag. malby, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 23, 9).

Obr. 56. Ukázka použití hrázděného zdiva (archiv autorky).

Obr. 57. Lakónská střešní taška, Jižní dům, Pistiros (Pistiros IV 2010, PL. 22, 2).

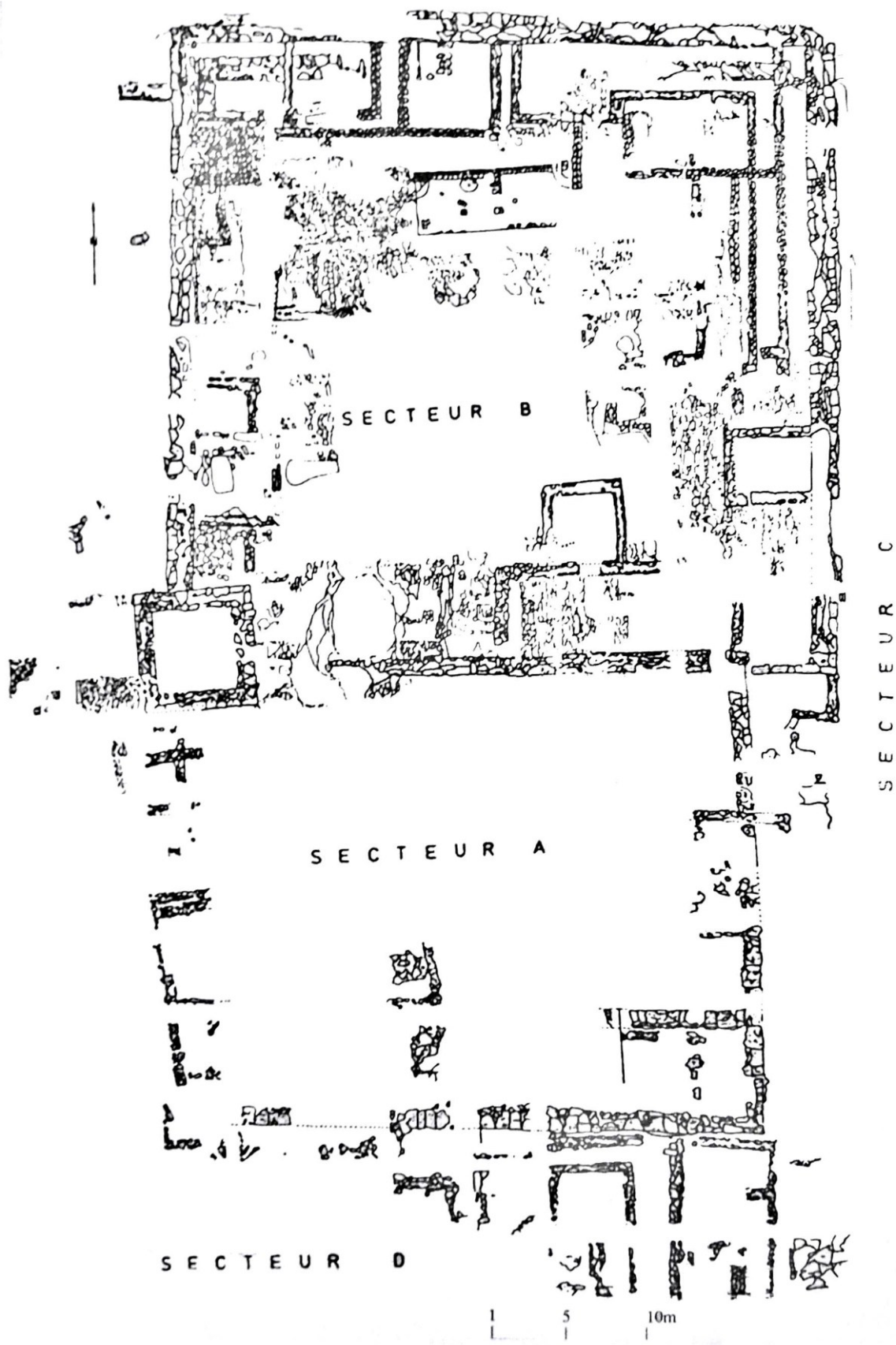
Obr. 58. Korintská střešní taška, Jižní dům, Pistiros (Pistiros III 2007, PL. 30, 3).

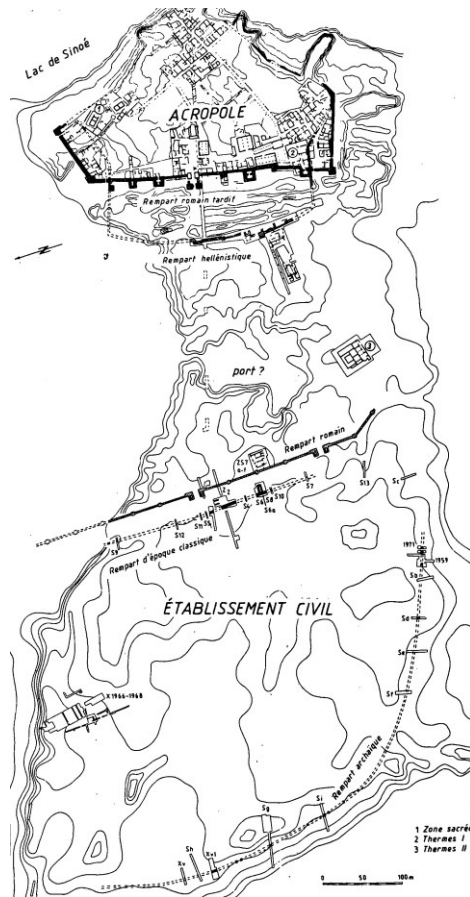
Obr. 59. Mincovní depot, Pistiros (Pistiros III 2007, PL. 18, 1).

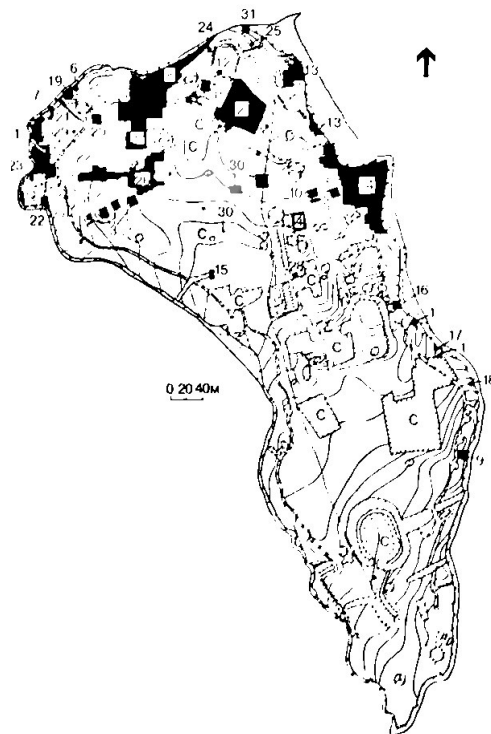
Obr. 60. Louterion (fragment okraje), Pistiros (Pistiros III 2007, PL. 31).

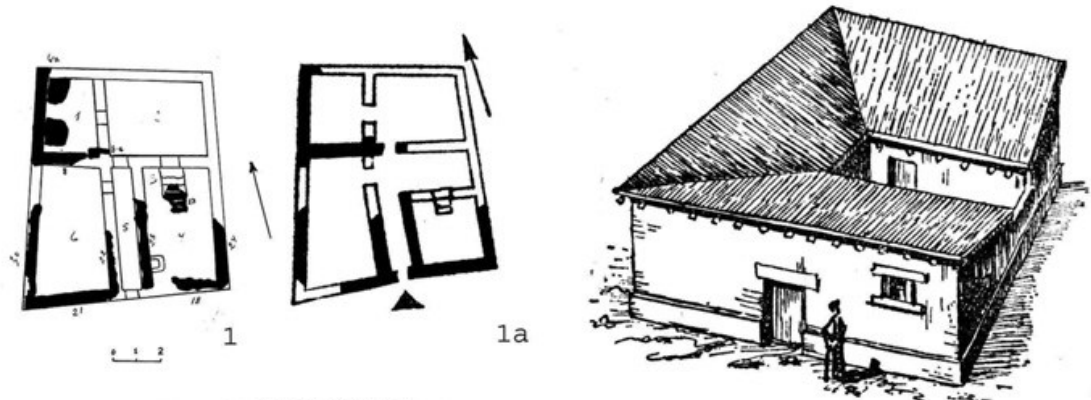
Obr. 61. Plán lokality Albești (Avram 2007, 286, fig. 5).

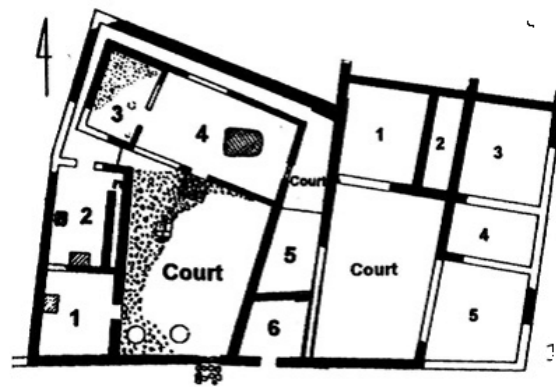
Obr. 62. Plán lokality Histria (Avram 2003, 336, fig. 1).

Obr. 63. Archeologický plán ostrova Berezaň (Solovyov 2010, 292, fig. 186).

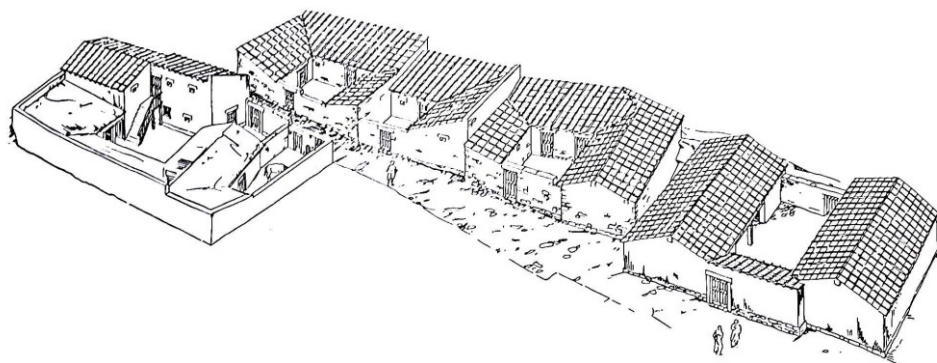
Obr. 64. Plán domu č. 1 (sektor č. 14), (1) rekonstrukce podle V. V. Lapin, (1a) rekonstrukce podle S. D. Krýzhitskii, Berezaň (Krýzhitskii 2005, 184, fig. 3).

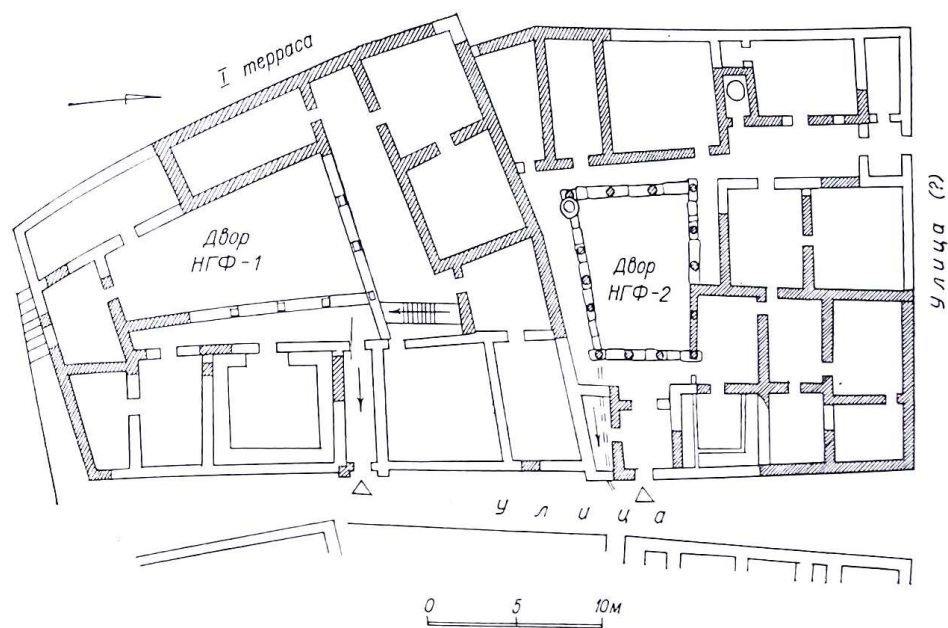
Obr. 65. Půdorys domu č. 2 (vlevo) a č. 4 (vpravo), sektor č. 27, Berezaň (Krýzhitskii 2005, 193, fig. 9).

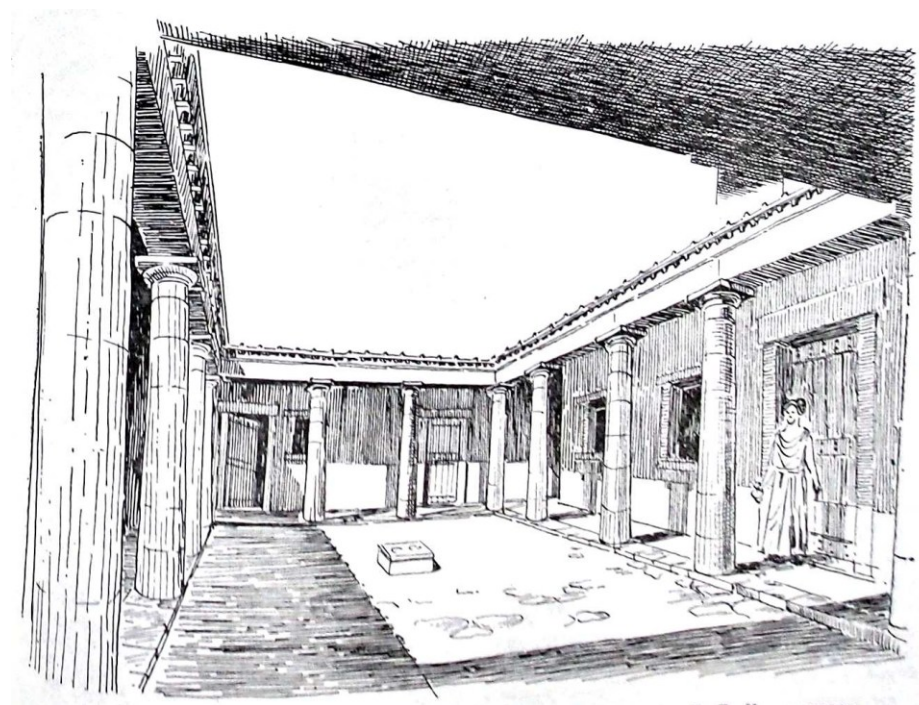
Obr. 66. Archeologický plán lokality Olbia (Kryžickij 1993, 61, ris. 31).

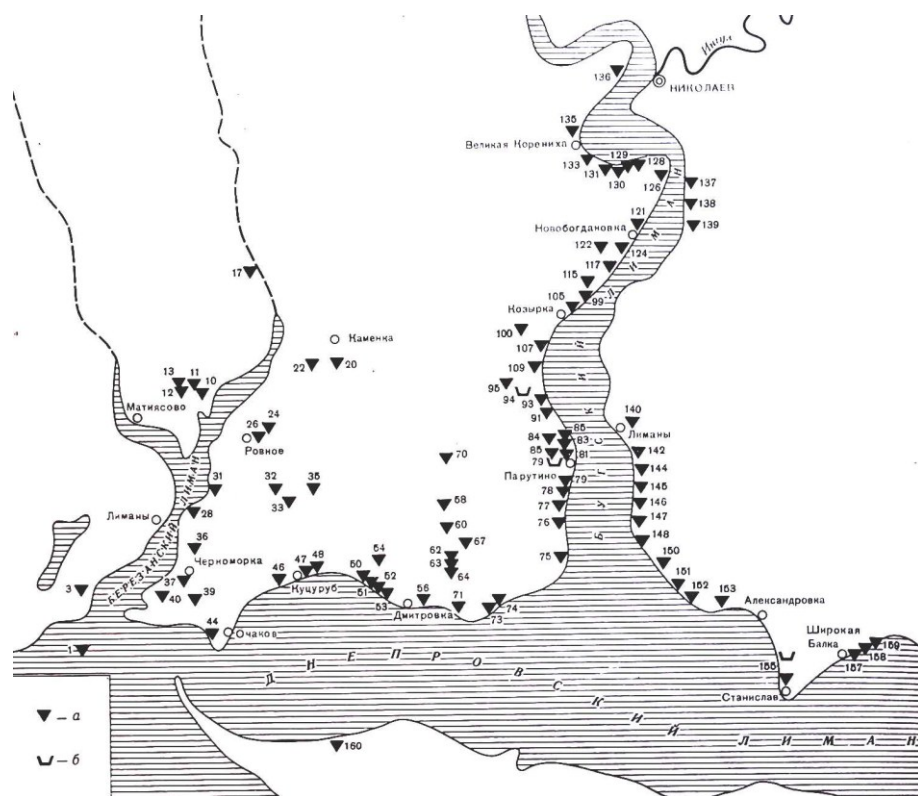
Obr. 67. Rekonstrukce bloku domů z helénis. obd., Olbia (Kryzhytskyy a kol. 2003, 494, fig. 10).

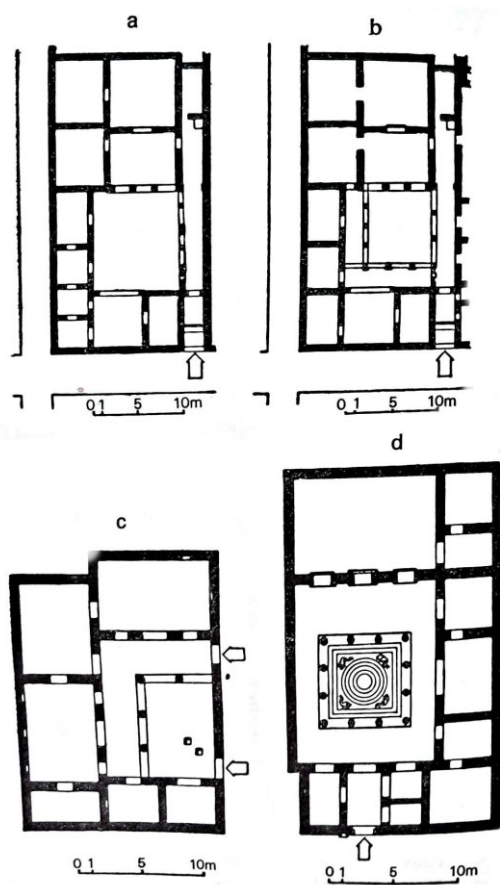
Obr. 68. Půdorys domů HGF-1 a HGF-2, Olbia (Kryžickij 1993, 155, ris. 107).

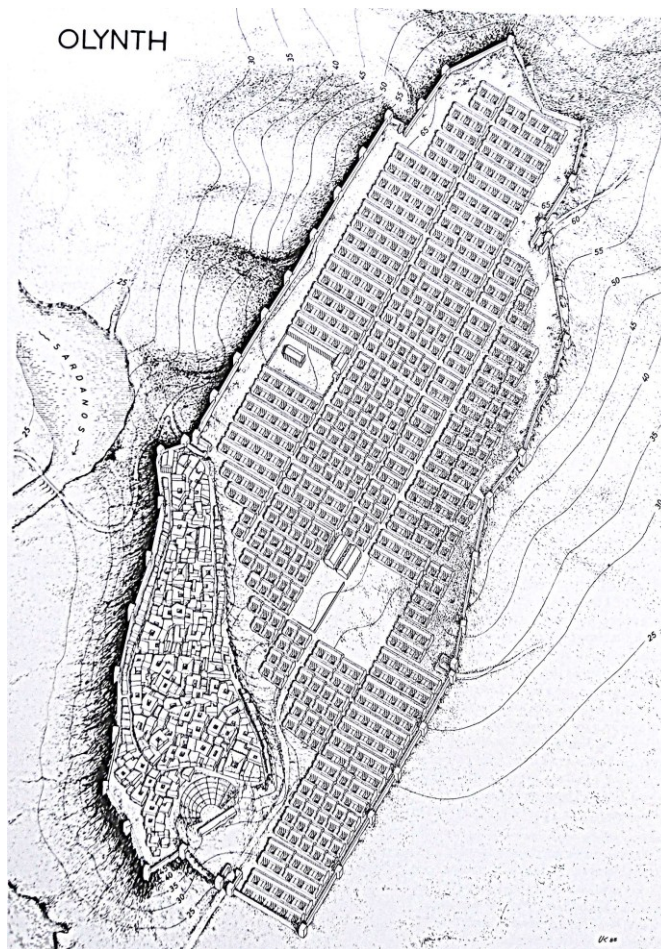
Obr. 69. Rekonstrukce vnitřního dvoru domu HGF-2, Olbia (Kryžickij 1993, 155, ris. 108).

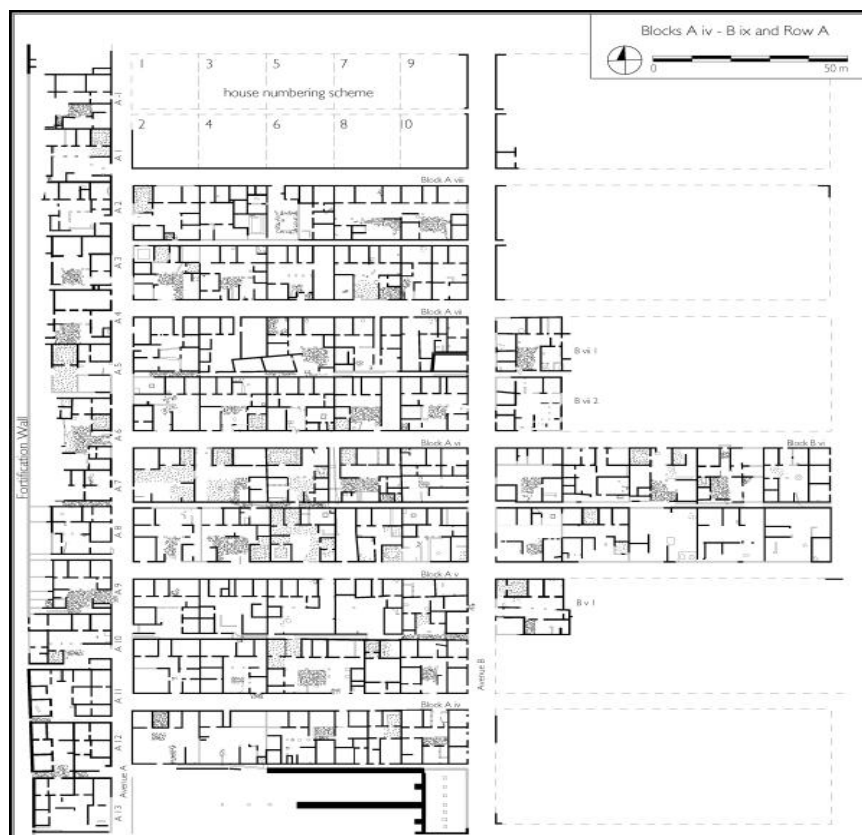
Obr. 70. Osídlení okolo Jižního Bugu, 4. – 3. století př. Kr., (a) osídlení, (б) nekropole (Košelenko – Kruglikova – Dolgorukov 1984, 42, kar. 3).

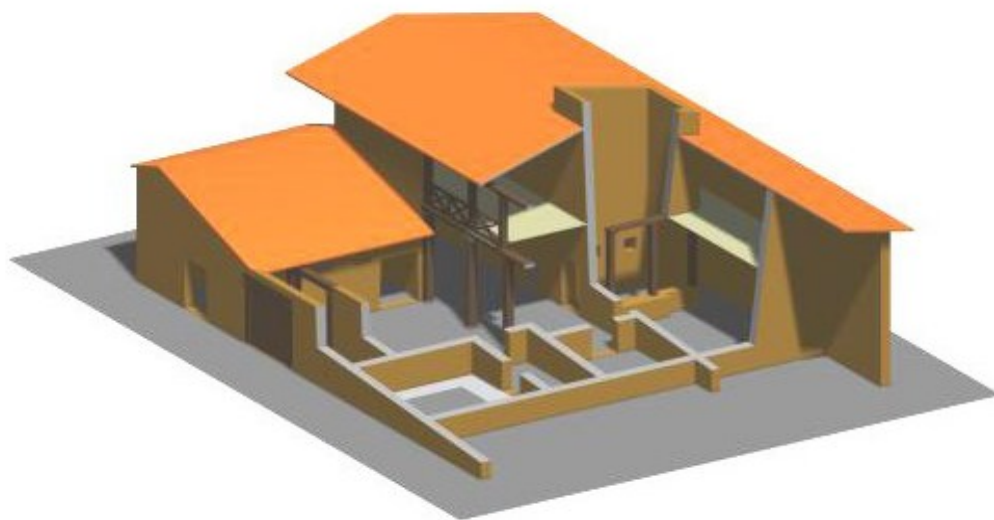
Obr. 71. Půdorysy helénistických domů, Délos (Vitruvius, přeložil Otoupalík 1979, 222, 79).

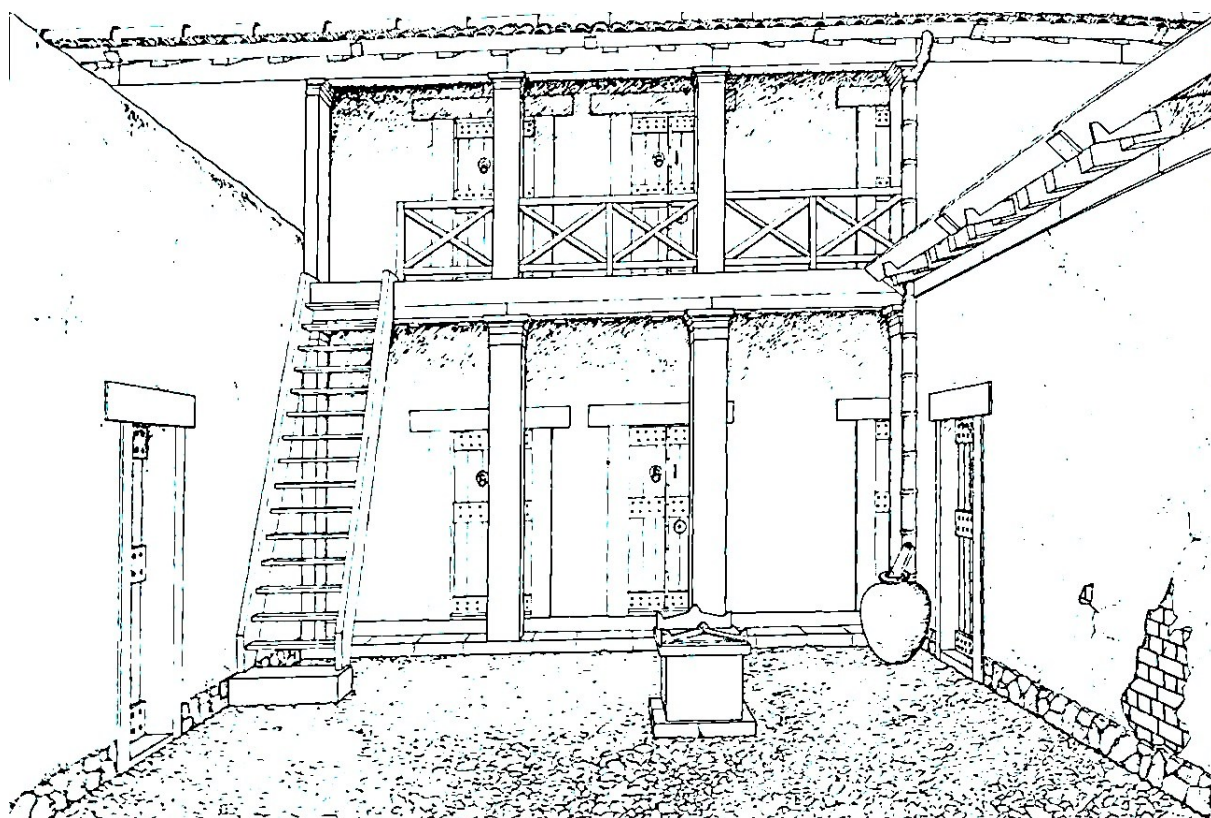
Obr. 72. Rekonstrukce lokality Olynthos (Hoepfner – Schwander 1986, 36, abb. 24).

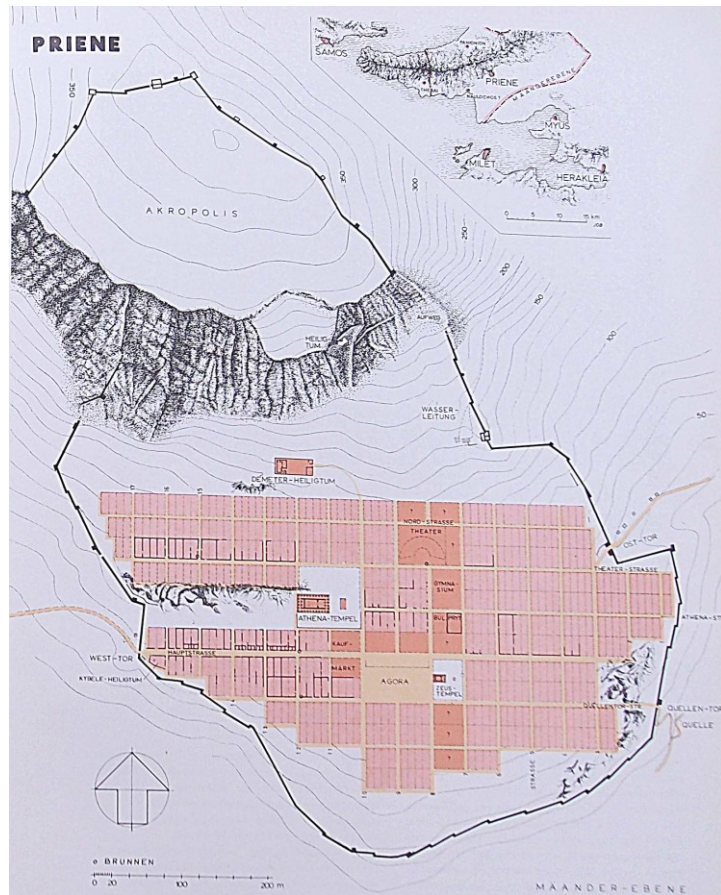
Obr. 73. Půdorys bloků A iv-B ix a řady A, Olynthos (Cahill 2002, 28, fig. 7).

Obr. 74. Rekonstrukce domu v A vii 4, Olynthos (Cahil 2002, 105, fig. 23).

Obr. 75. Rekonstrukce dvora (pohled od J), Olynthos (Hoepfner – Schwander 1986, 38, abb. 43).

Obr. 76. Plán lokality Priéné (Hoepfner – Schwander 1986, 145, abb. 140).

Obr. 77 Rekonstrukce půdorysu obytného bloku, Priéné (Hoepfner – Schwander 1986, 176, abb. 176).